

ગ.અંદગાઈ શૌહરીયાર

૩૩

193

યાદે-વતન.

9/05

શાહનામાના લેખક.

શાએર ફીરદોસ્તી-તુસી.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૌપીરાશિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૩૬ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યાદે- વતન

વિષય ૬ - ૨

ઇ. સ. ૧૯૧૧ ના ઇંગ્લીશ કોપી રાઇટ એક્ટ તથા ૧૮૬૮ ના બુના
એક્ટ મુજબ આ નાટક રજીસ્ટર્ડ કરાવી, પ્રકાશકે સર્વે
અધિકાર પોતાને સ્વાધીન રાખ્યો છે માટે તેમની આજ્ઞા
કે અનુમતિ વિના કોઇએ લખવું, લખાવવું,
છાપવું, છપાવવું નહિ.

૧૩૦૦ વર્સ અગાઉનો ધરાનની તવારીખમાં નોંધાયેલો

પારસી પાદશાહતનો યાદગાર કીસ્સો

રજુ કરતો નાટક.

ચઝદેગદ શહેરીચાર

ઉર્ફ

ચાદે-વતન.

અનાર :—S. N. P.

છપાવી પ્રસીધ કરનાર

માદન થીયેટર્સ લી૦ ના મેનેજર એજંટો.

જે. એફ. માદનની કું૦ કલકત્તા.

લજવી અત્થનાર.

ધી પારસી એલફીન્સ્ટન થીએટ્રીકલ કું૦.

કીમત રૂપીયો એક.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૪૨૩૬

• યઝદેગર્દ શહેરીયાર—મરાનના છેલ્લો પારસી શહેનશાહ.

બનામે ખુદા.

યઝદેગર્દ શહેરીયાર.

નાટકની ઇતિહાસીક તવારીખ અને વંશાવલી.

- ઈ૦ સ૦ ૫૯૧ થી ૬૨૬—ઈરાન પર શહેનશાહ ખુશરવ પરવીઝનો રાજ અમલ.
- „ ૬૨૮ —શહેનશાહ ખુશરવનું મરણ.
- „ ૬૩૨ —યઝદેગર્દ શહેરીયારનો તખ્તનશીન થવાનું સાલ.
પારસીઓનો હાલનો સન આજ દિવસથી શરૂ થયોછ જે હાલમાં ચાલુ છે.
- „ ૬૪૧ —નીહાવંદની લડાઈ જેમાં ઈરાનીઓ હારી ગયા.
- „ ૬૫૧ —યઝદેગર્દને કતલ કરવામાં આવ્યો.
- „ ૬૫૧ થી ૭૫૧—પારસીઓએ નાસી કાહેરતાનના પહાડી મુલકમાં આશરો લીધો.
- „ ૭૫૪ —પારસીઓ મકરાનની દક્ષિણે આવેલા ઓરમઝના ટાપુ તરફ ગયા.
- „ ૭૬૬ —પારસીઓ ઓરમઝના ટાપુમાંથી પરદેશ જવા નીકળ્યા.
- „ ૭૬૬ થી ૭૮૫—પારસીઓ દીવ ખંદરમાં રહ્યા.
- „ ૭૮૫ —પારસીઓ સંજાણમાં આવી વસ્યા.
- „ ૭૯૦ —પારસીઓએ સંજાણમાં પહેલવહેલું આતશ-બહેરામ બાંધ્યું.

નાટકના મુખ્ય પાત્રો.

શહેનશાહ ખુશરવ પરવીઝ—ધરાનનો શહેનશાહ સને ૫૯૧ થી ૬૨૬ સુધી એને ધરાન ઉપર રાજ કીધું.

શાહઝાદો શહેરીયાર—શહેનશાહ ખુશરવ તથા શાહબાનુ શીરીનનો બેટો.

યઝ્દગર્દ—શહેરીયારનો બેટો.

નૌશીરવાન—પહેલવાન.

અરઝાર—પહેલવાન.

શેખ મગુરા—આરબ સરદાર.

નૈર્યોસંગ ધવલ—પારસીઓનો ધર્મગુરૂ જેની બાંહેધરી હેઠળ પારસી ટોલો ધરાનથી હિંદુસ્તાન આવ્યો.

ખુશરૂ ચક્રીવાલો—માહુધસુરીની ધાકથી ડરી જઈ, તેના ફરમાવ્યા મુજબ યઝ્દગર્દનું ખુન કરનાર ધરાની ચક્કીવાલો.

માહુધસુરી—યઝ્દગર્દનો એક વખતનો દોસ્ત, પણ છેવટે પૈસાને ખાતર તેનું ખુન કરાવનાર સુખો.

હોશંગ—નળુમી.

હાફેદ—નૌશીરવાને ધારણ કરેલું અરબી નામ.

મહારાજ જાદવરાણા—સંજાણનો રાજકર્તા.

કએખુશરો—ધરાની રૈયત.

અરબાબ અસફંદીયાર—પીરોજનો કાકો.

ખુશરૂ—કએખુશરોનો પડોસી.

સલામત—કએખુશરોનો નોકર.

શહેનશાહબાનુ શીરીન—ખુશરવની રાણી.

મહેરઅંગેજ—શહેરીયારની ઔરત.

પીરોજ—કએખુશરૂની અદરાયલી મહેરદાર.

ગુલનાર કાકી—કએખુશરૂનાં કાકી.

ગુલ કાકી—ખુશરૂનાં કાકી.

હીનદા—નૌશીરવાન પહેલવાનપર આશક પડનાર અરબ છોકરી.

शहिनशाहबानु शारीन.

અર્પણ.

મારાં મરહુમ માતાજી, ગુલબાઈને, બેટા સોહરાબની દુખી તેમજ સુખી લાગણીઓથી લખાયેલો આ બીજો નાટક “યઝદગર્દ શહેરીયાર” અર્પણ કરવામાં આવ્યો છે.

વહાલાં માતાજી,

તા. ૭ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ ને દીને હું ને મારી વહાલી મહોરદાર અમેરીકાનાં સેનફ્રાન્સીસ્કો બંદરથી હિંદુસ્તાન આવવા ઉપડ્યા ત્યારે તમોને ચંદ્રોજમાં મલશું એ વિચાર હમારાં મનને ખુશ કરતો હતો. હમારી સ્ટીમરે “હોનોલુલુ” નું બંદર કીધું અને ત્યાંની એક દુકાનપરથી હમોએ મુંબઈ લાવવા એક ચિત્ર, જેમાં નીચે પ્રમાણે લેખ હતો, તે ખરીદ્યું :—

MOTHER -

M-is for the million things
she gave me

O-means only that she's
growing old

T-is for the tears she shed
to save me.

H-is for her heart of
purest gold

E-is for her eyes with
love-light shining

R-means right and right
she'll always be.

Put them all to-gether
they spell MOTHER

A word that means the
world to me

આ ચિત્ર જ્યારે હમોએ 'ખરીદ્યું' ત્યારે મને સ્વપ્ને પણ ખબર નહતી કે તમે માંદગીને બીજાને હતાં. હોનોફુલુથી કોબી બંદરે આવતાં તેર દિવસની ચાલુ લાંબી સફર દરમ્યાન એક દિવસે તમોને મેં સ્વપ્નામાં જોયાં, તમોએ હેતથી કોટી કીધી, જે આજે પણ હું યાદ કરું છું. ઉપલી સફર દરમ્યાન હાલના આ નાટકના કેટલાક સીનો હું “પ્રેસીડન્ટ હેઝ” સ્ટી-મરપર ખુશાલ જીવે લખતો હતો અને મુખ્યત્વે આવી તમે આગલ તે વાંચી સંભલાવવાની ઉમેદમાં હતો ત્યારે હમોને સહેજખી ખ્યાલ નહતો કે તમે જીવતગુઝીન થયાં હશો. તમારાં મરણની ગમખવાર ખબર હમોએ કોબી બંદરે પુગતાં સાંભલી ત્યાં સુધી દરરોજ હમો મુખ્યત્વે નઝદીક જતાં હતાં એને તમારા મીઠા મધુર ચહેરાનાં દર્શન કરવાની, અને તમોને મારો લખેલો નાટક વાંચી સંભલાવવાની, અને જેમ પરેલો નાટક “ખુશાલ-શીરીન” તમોને પસંદ પડ્યો હતો તેમ આ નાટક પણ જરૂર તમારી પસંદગી મેળવશે એવી ઉમેદમાં હમો ખુશાલ મુસાફરી કરતાં હતાં.

માતાજી, મને સાત વરસનો બાળક, પિતાજી તમોને સોંપી ગયા, અને ત્યાર પછીના ચાલીસ વરસ તમારી મીઠી મહોબત મારા સાથે, અતી ગરીબ સંસારે પણ તમોએ મને ઉછેરી દુન્યામાં હાલની સ્થિતિએ પરંપરાઓ તેમાં તમારી લલાઈ, તમારી કાળજી, તમારા આશીર્વાદ અને લલી દુવા સિવાય બીજું શું હોઈ શકે? તમારી યાદ સદા મારા દિલમાં કાયમ રહેશે. તમારા આશીર્વાદ, તમારી લલી દુવા પેલી માનોઈ જહાનમાંથી પણ તમારા બેટા સોહરાબપર અને તેનાં ફરજદોષર મોકલ્યા કરજો અને ત્યાંથી પણ સર્વેને તપાસતાં રહેજો, નેકી નીતિને રસ્તો બતાવતાં રહેજો કે જેથી આ દુનિયામાં હું મારી જીંદગીનો ફેરો સફળ કરી, મારી કામ તરફની, દેશ તરફની, દુન્યા તરફની ફરજ અદા કરતો રહું. પરવરદેગાર તમારા આત્માને, અપો રૂવાનને શાંતિ બક્ષો !

લી૦ તમારો તાબેદાર બેટો,

સોહરાબ.

એક ટુંક ખુલાસો.

—(૦)—

મહેરબાન વાંચનારાંઓ,

આ મારી ખીજ કાશેષ “યઝદેગર્દ શહેરયાર” ઉર્દૂ “યાદે વતન” માડન થીએટર્સ લી૦ તમો સમનુષ રજુ કરે છે. યઝદેગર્દ શહેરયારના અમલથી આપણો પારસી સને શરૂ થાય છે તેને લગલગ ૧૩૦૦ વરસ થયાં છે. ૧૯૨૭ માં મારે હાથે લખાયેલો “ખુશરવ-શીરીન” મુબઈના તમાશખીનોને અને ખસુસ કરીને પારસીઓને ઘણાજ પસંદ પડ્યો, અને જે ઉત્સાહથી તે જોવાયો છે અને જે ફતેહમંદીથી તે ભજવાયો છે તેને પરીણામે આ “ખુશરવ-શીરીન”નો ખીજો ભાગ “યાદે વતન” લખવાની મને કંઈક ઉલટ થઈ છે, એમ મારે ખુલ્લું કબુલવું જોઈએ. આ ખેલ મોટે ભાગે મારી યુરોપ અમેરીકા અને હિન્દુસ્તાનની મુસાફરી દરમ્યાન લખાયો છે, કારણ મુબઈની મારી ભારે જંગલોમાં તે માટે વિચાર પણ કરવાનો વખત હું ફાજલ પાડી શકું નહિ. આ નાટક લખવામાં હાલની પારસી ઔલાદને પોતાનાં વતનની યાદ આપવા, તેઓનાં નેઆગાનો, તેઓનાં પરેલવાનો, તેઓના પાદશાહો વીગેરે સાથે ઓલખ કરાવવા, તેમનો ઇતિહાસ સમજાવવા અને માદરવતન તરફની મંદ લાગણી સજીવન કરી કંઈક ઉઘટમંદ બનાવવાની ધારણા સિવાય તમારા અદના સેવકે કશી ખીજ ઉમેદ રાખી નથી. એક ફતેહમંદ લેખક તરીકે કે નાટક કર્તા તરીકે નામ કાઢવાની હેંશ મારા દિલમાં છેજ નહિ તેની ખાતરી આપું છું, કારણ એ મારી લાઈનજ નથી. ફક્ત કોમને કાંઈક ઉપયોગી થવાની આશામાં, તેમજ કોમને વતનની યાદ, ચોપડાઓમાંથી ભાષણ સંલલાવવાથી જે થાય તેનાં કરતાં નાટકના દેખાવો મારફતે રજુ કરવાથી અસર બહુ મોટી થાય છે એ મારું અદના મત હોવાથી તે નિયમઅનુસાર આ કામ મેં માથે ઉઠાવ્યું હતું અને આજ દિને તે ખતમ થાય છે. ખુશરવ પરવીઝના અમલથી યઝદેગર્દ શહેરયારનો અમલ બતાવી પારસીઓને પોતાની પાદશાહતની ચઢતી પડતીનો ખ્યાલ આપી, કુસંપ અને બેપરવાઈથી આપણી કોમે શહેનશાહત કેમ ગુમાવી, તથા પોતાના આતશને રોશન રાખવા, પોતાના દીન ઇમાનને સાચવવા કેવી મુશ્કેલી અને હાડમારી વચ્ચે તેઓ ઇરાનથી હિન્દુસ્તાન આવ્યા, ત્યાં તેઓ માટે શું આશાઓ બંધાઈ અને તે તેઓએ કેટલા પ્રમાણમાં પાર પાડી વીગેરે

ખાખદો હાલની ઉધરતી પારસી કોમ સામે રળુ કરવાની આ મારી અદના કોશિષ આપણી હાલની અને હવે પછીની ઓલાદના દિલમાં માદર વતન માટે કાંઈક લાગણી ઉત્પન્ન કરશે તો મારી મહેનત સફળ થયલી સમજીશ.

આ નાટક મેં લખી માડન થીએટર્સ લી૦ ને ભેટ કીધો છે, કારણ આ ખેલ ફક્ત શોખની સેવા, કોમ તરફની સેવા, વતન તરફની સેવા ખાતર લખાયો છે. આ ખેલ ફતેહમંદ ખતાવવા અનેક ભાઈઓએ પોતાની દીલસોજીભરી મદદ કીધી છે. તેમાં સર્વથી પરેલું નામ ભાઈ દીનશાહ જીજીભાઈ ધરાની સોલ્ડીસીટરનું યાદ કરું છું, કારણ એ ભાઈએ આ ખેલ માટે પોતાના કીમતી વખતનો ભોગ આપ્યો છે. એ ભાઈની અનેક સુચનાઓથી તેની રૌનકમાં વધારો થયો છે.

આ ખેલનાં થોડાંક ગાયનો મારી નાકેશ શક્તિ મુજમ મેં જોયાં છે, જ્યારે તેમાંનાં કેટલાંક જાણીતી એકત્રેસ ખાઈ મુન્નીખાઈએ જોડેલાં છે, કેટલાંક મી૦ રપેનતા તથા મી૦ દીનશાહ જીજીભાઈ ધરાનીની કલમથી લખાયલાં છે. ડૉ૦ ધ. ન. પટેલનાં કીસ્સાએ સંજનમાંથી થોડાક ફકરા, એમની રજતથી એમના એમ ઉતારી લીધા છે ને તે માટે એ ભાઈનો હું આભારી છું. જેમ મારો ખુશરવ-શીરીનને ખેલ ઇતિહાસના અભ્યાસીઓને પહેલે ખતાવવામાં આવ્યો હતો કે જેથી તેની ખામીઓ સુધારવાની તક મળે, તેમ આ ખેલ પણ તેવાજ અદસ્થાની તપાસમાં ફતેહમંદી સાથ પસાર કરવામાં આવ્યો છે, એટલે હું ધારું છું કે મારી કોમને તેમજ પ્રજના મોટા ભાગને તે જરૂર પસંદ પડશે, અને પારસી પાદશાહતની પડતીને અભ્યાસ કરવાથી દરેક કોમને કંઈક નવું શીખવાનું મલી શકશે.

મારો ખુશરવ-શીરીન મેસર્સ માડન થીએટર્સ લી૦ હસ્તકની ઓલ્ફેડ થીએટ્રીકલ કંપની હસ્તક રળુ થયો હતો, જ્યારે આ ખેલ તેમનેજ હસ્તકની પારસી એલ્ફીન્સ્ટન થીએટ્રીકલ કંપની મારફતે મુંબઈની પ્રજ સનમુખ રળુ થાય છે, અને એ કંપનીના ખાહોશ ડીરેક્ટરો ભાઈઓ દાદાભાઈ સરકારી અને માસ્તર મોહનની મહેનતને કારણાજીને લીધે તે ઘણી દુકં મુદતમાં રજેજ કરવા ખની શક્યું છે તે માટે આ તકે તેમનો ઉપકાર માનું છું.

આ કુંપનીનાં ખાહોશ એક્ટ્રેસીઓ આ ખેલને ફતેહમંદ ખતાવવામાં મુખ્ય પાત્ર ભજવનાર છે, ને કુપર ખહેનો, શીલ્ડ ખહેનો અને

મીસ શરીફાએ આ ખેલ માટે મહેનત લઈ, એક નવી ઝખાન મોંઢે ચઢાવવાની કાશેષ કીધી છે તે ધ્યાનમાં લઈ, તેઓ તરફની નજીવી ખામી, કદરદાન શોખીન તમાશખીનો દરગુજર કરશે, એવી આશા રાખું છું.

છેવટે મેસર્સ માડન થીએટર્સના આર્ટિસ્ટ મીં દીનશાહ ઇરાનીની પીછીની કદરસનાશી જેવી ખુશરવ-શીરોનના ખેલની સીનરીઓ મુખ્યધની શોખીન પ્રજ્ઞાએ એક અવાજે કરી હતી તેવીજ કદરસનાશી, હું ધારું કે આ યજ્ઞેગદે શહેરીવારના ખેલમાં પણ થશે. આ ખેલને તેના કુદરતી આકારમાં રજુ કરવા માટેની મારી અનેક સુચનાઓ પર એ ભાઈએ ધ્યાન આપી પોતાની ઉમદા હુનરમંદી ને કારીગરી આ ખેલમાં ખતાવી છે તે તમાશખીનોને એકે અવાજે પસંદ પડશે એવી હું ખાતરી રાખું છું. કુપનીના મીસ્ત્રી મીં રસ્તમજીએ પણ ખુબ ઉત્સાહથી મીં ઇરાનીને મદદ કરી છે.

સેવટે મારી આ અદના કાશેષથી પારસી કામમાં, માદર વતન માટેની દાઝ માદર વતન ઇરાનની આગલી જાહેજલાલી, આખાદીની સહેજ પણ યાદ હાલની ઉધરતી ઔલાદમાં ઉત્પન થશે તો મારી મહેનત સફળ થયલી ગણીશ.

લીં દુવાગીર

૭-૯-૧૯૩૦.

S.N.P.

માડન થીએટર્સ તરફના બે બોલ.

૧૯૨૭ ની સાલમાં હમારે હસ્તકની ઓલફ્રેડ નાટક મંડળી હસ્તક ખુશરવ-શીરીન નો ખેલ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો ને મુખ્યધની શોખીન પ્રજાએ ઉલટ ને ઉત્સાહથી તેને વધાવી લઈ ઇરાની નાટકો હિંદી રંગ-ભુમી પર બતાવવાના હમારા સાહસને ઉત્તેજનથી વધાવી લીધો તે માટે આ તકે હમો મુખ્યધની શોખીન પ્રજાનો ઉપકાર માન્યે છીએ.

૧૯૨૯ ના સાલમાં હમે મશહુર નાટકનવેશ આગા હશ્ર કશમીરીની કલમથી લખાયેલો, ઉર્દુ જ્ઞાનમાં રૂસ્તમ સોહરાબનો ઇરાની કાસ્સો, રજુ કર્યો ને તે પણ પારસી તેમજ બીજી પચરંગી પ્રજાને પસંદ પડ્યો, એટલે ઇરાની ઇતિહાસનો એક ત્રીજો ખેલ ગુજરાતી જ્ઞાનમાં રજુ કરવા ખુશરવ-શીરીનના કર્તાને અરજ કરવાથી ખુશરવ-શીરીનનો બીજો ભાગ આ યજ્ઞેર્ગર્દ શહુરચાર એક પાઈ પણ લીધા વગર હમોને ભેટ કાઢો છે જે આજે મુખ્યધની શોખીન પ્રજા સનમુખ રજુ કરવાને હમો શક્તિવાન થયા છઈએ, અને જે માટે હમો દિલોળનથી તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

આ ખેલમાં અંગ્રેજી ને ઉર્દુ જ્ઞાન બોલનારી એક્ટ્રેસીઝોને ગુજરાતી જ્ઞાન બોલવાની તાલીમ આપી તેમને બહાર પાડી નાટકની રચનામાં શોખીન તમાશાખીનોને કંઈક કુદરતી દેખાયને ઉલટ સાથ જોઈ શકે એ વિચારથી આમેજ કરવામાં આવ્યાં છે. આ ખેલને ફતેહમંદીથી રજુ કરવા જરૂર કે જહેમતની કંઈ પણ ક્યાસ કરવામાં આવી નથી, અને આ ખેલના કર્તાની નેમ, કે જે હાલની ઉધરતી પારસી ઔલાદને માદરવતન ઇરાન તરફ કંઈક લાગણીથી, કંઈક ચાહથી જોવાની છે, તે આશા ફળીભુત થાય તો તેમાં હમારો અદના હિસ્સો આપેલો ગણી હમો પણ રાજીજ થઈશું, કામ તરફની, વતન તરફની સેવાનું કંઈક સુખ હાંસલ કરી શકશું.

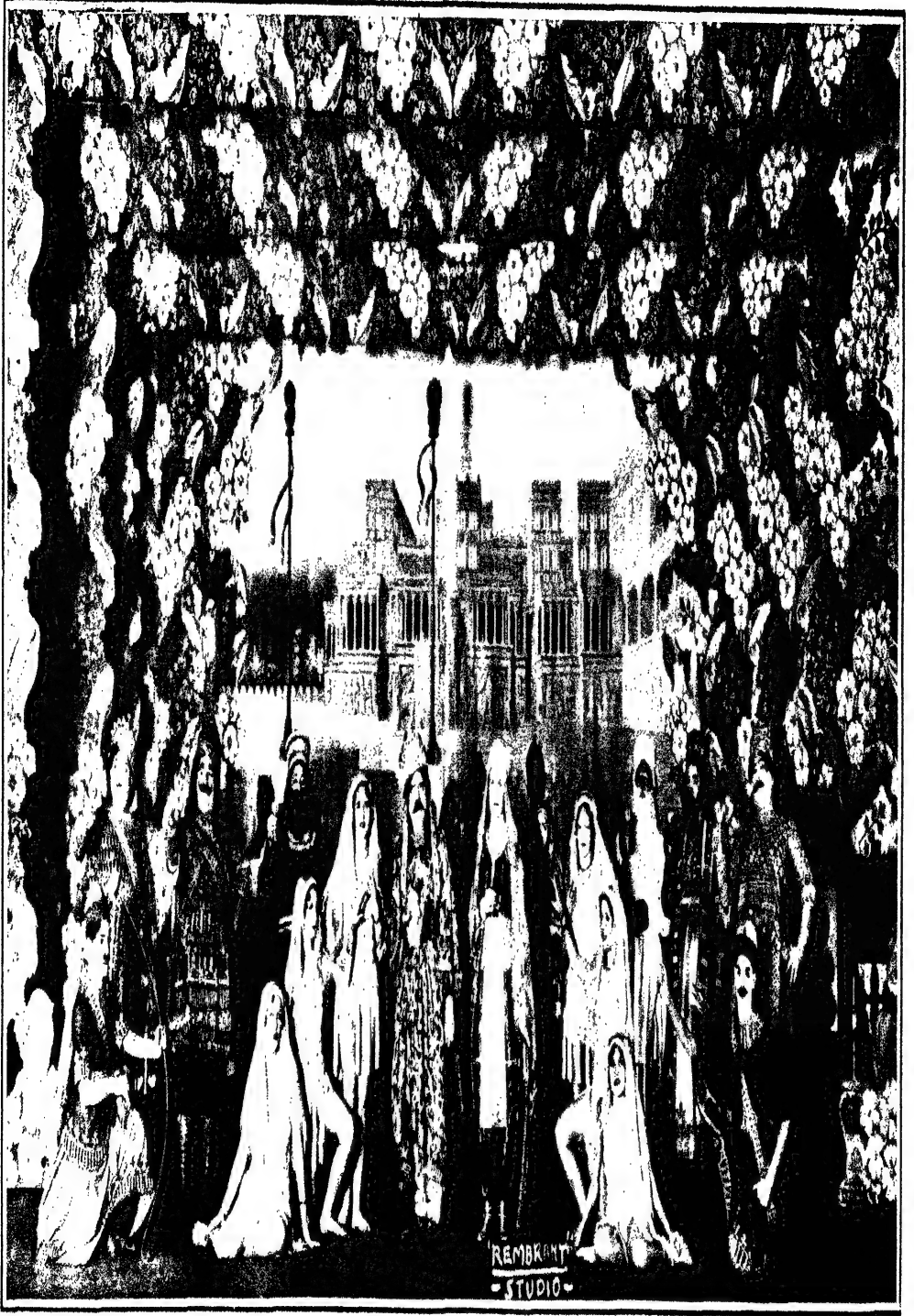
અગર જો આ ખેલમાં કંઈક ખામી નજર પડે તો તે દરગુજર કરવાની અરજ કરતા

હમો છીએ,

માડન થીએટર્સ, લીમીટેડ.

જે. એફ. માડન,

એજન્ટો.

શહેનશાહઆનુ શ્રીગીનની વરમગાંઠ ઉપર નામદાર શહેનશાહ ખુશરવે પોતાનાં બાગમાં નોતરેલા પરોણાઓ.

અંક પહેલો.

સીન પહેલો.

[શહેનશાહ ખુશરવના મહેલનો બાગ. શહેનશાહબાનુ શીરીનનો સાલગ્રેહનો રોજ હોવાથી રંગરાગને શરાબની ધામધુમ ચાલુ છે. રામશગરો શરાબના શીશા સાથે મહેમાનો વચ્ચે ફરે છે. સરદારો, એલચીઓ, વગેરે હાજર છે.....]

(ઇન્દિર સ્તુતીનું ગાયન)

રાગ—ભીમપલાસી, તાલ ત્રીતાલ.

ગાયન—૧.

પરવરદિગાર પાલન હાર,
શીરોજ મંદી બખ્શી કરો બેડો પાર.
ખુશીનો દિન આ મુબારક કરજો,
નેકીથી ભરપુર બદીને હરજો,
સત્યથી ભવસાગરને તરજો,
મદદગાર છે કીરતાર.

શબ્દર.

મુબારક પનોતો રોજ આ, મુબારક આ નવું સાલ,
થાયે દુઃખ દુર તનમનનું, ફેલે ધન જરને માલ.
ખ્યારા વતન ધરાનપર, રહેશે પરવર મહેરબાન,
જાહોજલાલી ભોગવજો, ફડકાવી કુંડો કાવ્યાન.

શબ્દર—૨.

જુગ જુગ જીવો સરતાજ રાજ્યના અચળ રહે તુજ રાજ,
ચંદ્ર સુરજ સમ ચમકે ખુશરવ તારું સાચ્ય અને તાજ.

ખાલેસ દિલની એજ ઇચ્છા, એજ દુવા છે આજ,
ક્યામત સુધી ખુદા કાયમ રાખે ઇરાન દેશનું રાજ.
(મુન્ની બાઈ)

વઝીર—પાદશાહ ખુશરવ આજના નેક દિનની સલામતી ! તું
નામવર તથા શહેનશાહબાનુ ઇરાન સરઝમીનને માથે
ધણું સાલ જીવો. તારો રાજ અમલ સુલેહ ભર્યો ને
આબાદ થાઓ, ને તું નામવર ઔર શાહબાનુ સુખ
ચએનમાં રહો એવી હમો ખાકસારોની દુવા આમીન
થાઓ !

પહેલવાન—માદર વતન ઇરાનની હંમેશ ફતેહ થાય, તેના દુશ્મનોની
હંમેશ શીકસ્ત થાય અને કવયાની ઝુંડો ઇરાન સર
ઝમીનપર હમેશનો ફરકતો રહે તેની સલામતી !
(સરવે શરાબ નોશ કરે છે)

ખુશરવ—શીરીન—વહાલી શીરીન, ખુબસુરત શીરીન, આજના તારા
સાલગ્રેહના બપ્તાવર રોઝ માટે તુંને દિલોગ્નનથી
મુબારકબાદી આપું છું તે કબુલ રાખ. મારા તરફથી,
અનબુમન તરફથી, માદરવતન ઇરાન તરફથી, કુલ દુન્યા
તરફથી તુંને આ સાલ મુબારક થાય, તારા ખુશરવની
સાથ, રૈયતને માથે, ઇરાન સરઝમીનને સર તું
સાલહાસાલ કાયમ દાયમ રહે એવી હમારી સર્વેની
દુઆ પરવરદેગાર આમીન કરે ! લેઓ ખીરાદરો આ શાહ
બાનુની સલામતી !

વઝીર—ચાલો રંગરાગ શરૂ કરો.

ફારસી ગાયન.

રાગ—માહુર.

ઇરાન બોનગાહે કેયાન અસ્ત
મદકને પીશીનીયાન અસ્ત

ખાકેશ અઝ સોતખાને નીકાન
 દખમેયે નૌશીરવાન અસ્ત.
 ઇરાન ખોનગાહે સાસાનીસ્ત
 ખારગાહે ખોસરવાનીસ્ત
 મહદે ઝરતોશતે મેહ આઈન
 કેબલેગાહે ખાસતાનીસ્ત.
 ગુ કે તા આલમ ખેદાનંદ
 ઇરાન અઝાને ઇરાનીસ્ત
 દસ્તે દોશમન, દસ્તે દોશમન
 કુતાહ ખાદા, તા અખદ અઝ કેશવરે
 જમશીદા દારા ઓ શાહાપુર.

(સપેનતા).

ખુશરવ—મારા જાન કરતાં ઝયાદા અઝીઝ શીરીન આજના શુભ
 હિંગામે અહિંયા રંગરાગ ચાલી રહ્યો છે, ને તું
 દિલગીર કેમ નજરે પડે છે ? કાંઈ તખીયત દરસ્ત નથી
 કે શું ?

શીરીન—આગ ! આગ ! બુખવો ! બુખવો ! મહેલમાં આગ ! શહેરમાં
 આગ ! ઇરાન સરઝમીનપર આગ સલગીછ. બુખવો.
 ખયાવો. નહિ તો દુસ્મનો ઇરાન સરઝમીન તારાજ
 કરશે. ખુનખાર જંગ થશે, પાદશાહતની પાયમાલી થશે.
 આગ ! આગ !

[બેશુબ્ધ થઈ જાય છે—પરોણાઓ હલવે હલવે ચાલી જાય છે.]

ખુશરવ—કાંઈ દોરો જમારૂં હકીમને એકદમ લઈ આવો.

વઝીર—(ખાબુમાં લઈ જઈ) નબુમી હોશંગ, શહેનશાહખાતુની
 આ હાલતનો સખ્ય ?

ખુશરવ—હોશંગ ખીરાદર, આજના ખુશનુદ રોઝે મારી વહાલીની
 આ હાલત ? શું એ દીવાની તો નથી થઈ ગઈ ?

હોશંગ—નામવરે મન, ગભરાશે નહીં. શહેનશાહબાનુની તખ્તીયત-
ને સવાલ નથી—એ તો એ નામવર બાનુએ ગઈ
રાતનાં જોયલાં લયં કર ખાખની યાદ દીલમાં તાજી
હોવાથી તેવણુ ગભરાયછે. સખર પકડો સઉ સારું થશે.

વઝીર—હોશંગ એ ખાખની તાસીર શું છે તે તો જો, કે સવેનાં
મનની શાંતિ થાય !.

ખુશરવ—હોશંગ તમામ રાસ્ત બોલજો, ખુશ યા નાખુશ ખખર
ઠહેવાને અચકાતો ના.

હોશંગ—નામવરશાહ, તમે એકાંતમાં આવો તો ખુલાસાથી
સમજાવી શકું.

ખુશરવ—ઠીક ચાલો.

સીન બીજો.

(મહેલનો ઓરડો)

હોશંગ—નામવર ખુશરવ, શહેનશાહબાનુનો ખાખ ઇરાન સર-
ઝમીનનું સીઆહ લવિબ્ય બતાવે છે. એ ખાખ નઝદીક
આવતી આસમાની આફતની આગાહી કરે છે.

ખુશરવ—બોલ હોશંગ ના અચકા; ખાખની તાસીર ખુલાસાથી
સમજાવ.

હોશંગ—તો સાંભલો નામવર, ઇરાન સરઝમીનના બહો-
જલાલીના દીનો કમતી થતા જણાય છે. તુજ નામવરની
નઝદીકની ઔલાદના હાથમાંથી ઇરાનનું તાજે તખ્ત
બીજો મઝહબ પાલનારાઓ લુંટી લેશે, ને માદરવતન
પરક્રમના હાથમાં જઈ પડશે એ આ ખાખની
તફસીરે તાસીર છે.

ખુશરવ—મારી નઝદિકની ઔલાદ ઇરાનની સલ્તનત ગુમાવશે? હોશંગ, એ તું શું દરયાફત કરે છે? એવું તે કાણુ રાજ છે કે ઇરાન માહત કરવાની સરકશી કરે? એવી તે કાણુ કામની દુન્યામાં હસ્તી છે જે જરથોસ્તી દીન ધર્મને નાશ કરી શકે?

હોશંગ—તમેા નામવરના વારેસ શહેરીયારને ત્યાં એક બેટાનેા જન્મ થશે અને તેની જાંગ ઉપર એક લાછનની નહેસ્ત નીશાની માલમ પડશે. આ છોકરો ગાદી ઉપર આવતાં રાજપાટ ગુમાવી બેસશે. ઇરાન દેશપર પરધર્મવાલા ચઢાઈ લાવશે, વરસો સુધી ખુનખાર જંગ ચાલી આપણી શીકસ્ત થશે ને માદર વતન ઇરાન આરબોને હાથ જશે. અરે આ આગાહી બોલતાં મારી જ્ઞાન કેમ કપાઈ નથી જતી!

ખુશરવ—દીન ધર્મની હીફાજતમાં, લઈશ અનેક ઈલાજ હું, જનથીબી જ્યાદા સમજીછ, માદર વતનની લાજ હું; કોઈ પણ રવેશે આરબોને, દઈશ નહી હું ફાવવા, આસ્માન ઝમીન, એકે કરશ, માદર વતન બચાવવા.

હોશંગ—નામવર, આફરીન તમારી વતન તરફની જનકેશાની પર.

ખુશરવ—એક શું ઔલાદ અનેક, કુરખાન વતન ઇરાનપર, લાખો—છે કુરખાન જાન, જરથોસ્તી દીન ઈમાનપર.

હોશંગ, મારા માદરવતનને બચાવવા, મારા આતશ કદેહને આઝાબ પહેંચતો અટકાવવા, મારા જરથોસ્તી દીન ધર્મને નાશમાંથી ટાળવા હું ગમે તેવો ભોગ આપવા તૈયાર છું.

કસમ મુજને યઝ્દાનના, ઇરાની પહેલવાનના,
કસમ મુજને છે તાજ સાથ, માદરવતન ઇરાનના;
કસમ મુજને જરથોસ્તી દીન અને ઈમાનના,
કસમ મુજને નેઆગાનેા સાથ, અશોઈ રવાનના.

જન મારો ને આલાદનો, સદકે કરું વતન ઉપર,
કયાની ઝુંડો ઉડતો રહે, ઇરાન સર ઝમીન ઉપર.

બોલ હોશંગ, તું મને તેમાં મદદ કરશે ?

હોશંગ—આ ખુશી. તું નામવરનું દરેક ફરમાન બળ લાવીશ.

શીરીન—હો! હો! અહિયાં ખુશરવને નબુમી હોશંગ શું
ચુકતેગો કરે છે તે છુપાઈને સાંભળું તો ખરી.

૧૫ ખુશરવ—શાખાશ મારા ખીરાદર શાખાશ. જે સાંભળ—તું શાહઝાદા
શહેરીયારને એક દુરના મહેલમાં લઈ જા, એ ત્યાં
ઝીંદગી તક કેદ રહેશે. હું એવો બંદોબસ્ત રાખશ કે
ત્યાં કાંઈ પણ ઔરત જાત દાખલ થવા પામે નહિ. જે
શહેરીયાર ઔરતના સમાગમથી અલગ રહેશે તો એની
તરફની આલાદના સંજોગ ઉભા થશે નહિ ને તે પ્રાંચલી
આગાહી જે ખુદા ચાહશે તો સાચી પડશે નહિ.

હોશંગ—ખુદા ચાહેને તમે નામવરની કારવાઈથી ઇરાનનું બદખખત
લવિખ્ય ઉલટાવી શકાય, પણ મારું નબુમ તો મને
એમજ શીખવેછ કે લખ્યા લેખ મીટતા નથી, નસીબમાં
લખાયલું થવા વગર રહેનાર નથી.

[બન્ને જાય છે.]

શીરીન—(બહાર આવી) ઓ ખુદા મેં આ શું સાંભળ્યું ! મારાં
ખારા ફરજંદ શહેરીયારની સાંમે એના પીદરે કાવતરું
રચ્યુંછ ! હવે એનો ઉપાય શું ? (વિચાર કરે છે.) હા,
એખી ખ્યાલ બરાબર છે. કિસ્લામાં કોઈ ઔરતને
જવાનો હુકમ નહિ હશે તો ઉમરાવ ખાનદાનની એકાદ
ઔરતને મર્દના પોશાકમાં હું શાહઝાદા શહેરીયાર પાસે
મોકલશ ને તે તેની ઔરત તરીકે રહી તેની બરદાસ્ત
લેશે, તેઓ વચ્ચે ખાર બરપા થશે પછી જોઈયે કુદરત
શું રંગ દેખાડે છે. (વિચાર કરે છે.) પણ સખર ! ફરજંદ

તરફની મહોબ્ત મને વતન તરફ બેઠમાન તો નથી
બનાવતી ? શું કરું ? એક તરફ પીસર તરફની માયા
અને વહાલ છે, બીજી તરફ વતન તરફનો પ્યાર ને
ફરજનો સવાલ છે. ઓ ખુદા મને રસ્તો બતાવ.

ગાયન.

શીરીન—

ઓ દાદગર રહેમ કર
રાહ બતાવ તું મુજને—
કાગલ હોય તો વાંચીએ, કરમ
કેમ વાંચું જાય
તકદીર આગલ માનવીથી, ફાવી
કેમ શકાય—ટેક.

(ગયબી અવાજ)

કીસમતની કમનસીબીને, ફેરવી કોઈ નહિ શકે,
લખ્યા લેખ જે હોય તે, કોઈ મીઠાડી નહિ શકે—ટેક,
[જાય છે.]

સીન—ત્રીજો.

(કોમીક.)

[ભાડુતોનાં ઓરડાઓ સાથનું એક મકાન. કએખુશરો ને પીરોજ
બાનુ વાત કરતાં દાખલ થાય છે.]

કએખુશરો—(બહાર આવતાં) ચાઆલો, પાર પડી ગયાં, હમે આજે
અદરાયાં.

પીરોજ—વહાલા કએખુશરો હવે હું જાઉં છું. પણ જોજો હં. હવે
ઔરતો તરફનાં આગલાં ધરાંપરાં ને ચેનચાલા ભુલી
જશે ! શુધ્ધા સાદા ગ્રહસ્થ તરીકે બધાં સાથે વરતજે.
હવે તું કુંવારો નહિ પણ અદરાયેલો છે તે હંમેશા
યાદ રાખજે.

કચ્છેશ્વર—વહાલી પીરોળ તું તદ્દન બેસીકર રહે. હવે તારી સાથની મહેબત પછી હું બધું આગલું પાછલું ભુલી જવશ ને બસ તારો ને તારોજ વિચાર મનમાં રાખી તુંનેજ સદા સાચો નિવડવાની કોશિષ કરશ.

પીરોળ—શું ! કોશિષ કરશે ? એટલે મને વફાદારજ રહેશે તેની ખાતરી નથી રાખી શકતો ? હં હં હં કાંઈને કાંઈ તારા હાથમાં ફસી (રડે છે.)

કચ્છેશ્વર—અરે પીરોળ એ શું ચોંકાડેછ ! અરે કાંઈ આસે-પાસેથી જોશે ! બચ્યાં મીસાલ રડેછ શાની ? લે જાં હું કોલ આપું છ કે તારા સિવાય હું કાંઈને ચાહવશ નહિ. કાંઈ સાથે પ્યાર કરશ નહિ ને જો ચારતો મારી સામે આવી ઉભી રહેશે તોખી નીચેથી ઉંચું જોવશ નહિ. બસ હવે કંઈ છે ? હવે હસ જોઉં ?

પીરોળ—(હસે છે) શું જરૂર એમ કરશે ? એ મહારા વહાલા કચ્છેશ્વર હું કેવી મુખી ! વહાલા આપણે અદરાયાં તે અગાઉ લોક તમારે વારતે શું બોલતાં હતાં તે તમે જણાવ ?

કચ્છેશ્વર—શું બોલતાં હતાં ! એમજ કંઈ કે ઘણા રમજી બોલા ભરભર્યા ખવાસનો મરદ છે ને ચારતોને જોઈને એમ-ગજ થઈ જાયછ એજ કે કંઈ બીજું !

પીરોળ—ને તે છતાં મેં તમને કાંય પસંદ કીધા ?

કચ્છેશ્વર—(બાળમાં) કદાચ “હું મુવાને લેય કાણ ને તું મુવાને દેય કાણ” એમ હોશે. કાંય પસંદ કીધા ? આવો મારો હરતો રમતો ખીલતો ચહેરો, મારી પેશાની મારો ધંધો મારો ઓધો !

પીરોળ—અરે બેસી રહેવ મુગા મુગા ! જવાની ને ચહેરો ને ધંધો ને ઓધો બાળુ મુકો !

કચ્છેશ્વર—ત્યારે શું મારું ખાનદાન ને કાકીનો ફાલો તુંને પસંદ પડ્યો ?

પીરોળ—ખીલકુલ નહિ. મેં તમને ફક્ત પ્યાર ખાતર પસંદ કીધા.

ખેલનાં રમુજ ભાગમાં દેખાવ દેતું ઈશની કુદુંબ.

કચ્છેખુશરો—પ્યારી પીરોળ, એ પ્યાર શું ચીજ છે !

પીરોળ—તે આસ્તે આસ્તે હું તમુંને શીખવશ. અહિં રસ્તામાં કંઈ
પ્યાર વાસ્તે વાએજ થાય ! ચાલો હમણાં તો ખુદા હાશીઝ !

કચ્છેખુશરો—પણ પીરોળ તું તારા કાકાજી સાથે વાત કરી શેઆદીને!
દિવસ જલ્દી જલ્દી નકકી કરાવજે હં ! જરૂર જલ્દી હં !

પીરોળ—પણ તમારી તરફથી કોઈ સગું વહાલું આવશે કે નહિ ?

કચ્છેખુશરો—હારે આવશેજ તો. મારાં રંગાયલાં એક કાકી છે તેવન પર
મેં લખ્યુંછ તે આજકાલમાં જરૂર આવી પુગશે.

પીરોળ—ઠીક થયું પણ તેવન મળહનાં સોહામનાં છે કે ?

કચ્છેખુશરો—તુને ગમે તેવાં મળહનાં ચાલીશ પીસ્તાલીશ વરસનાં છે;
પણ દેખાવે કોઈ વાર પચીસ વરસનાં તો કોઈ વાર
પાંસઠ વરસનાં લાગેચ. તેવણુનુંખી કોઈ નથી ને
માહરુંખી કોઈ નથી એટલે દુખે સુખે હમો એકમેકને
કામ આવીએજ. ચાલ ખુદા હાશીઝ (ખેઉ એકમેકને કીસ
કરે છે. સલામત નોકર તે જોયછે) પણ પીરોળ, જો !
એ પ્યાર શું ચીજછે, તે મને કહેતીજ કે હું પ્યારનો
પાઠ મોઢે કરી રાખું.

કચ્છેખુશરો— (ગાયન)

એ પ્યાર શું ચીજ છે તે, સમજાવોની દિલદાર,

એ પ્યારનું મથક ક્યાં છે, બતલાવોની દિલદાર.

પીરોળ—

પવિત્ર દિલની લાગણી, લોહચુંબક સમ ખેંચાય,

એકજ જાળમાં બંને સપડાય, એનું નામ છે પ્યાર.—ટંક (૧)

કચ્છેખુશરો—

એકલા મલીચે ભેટીએ, વાતચીતમાં લઈએ મીઠાસ,

એકમેકને ગલે લાગીએ—નહિ કહેવાય એ પ્યાર.—ટંક (૨)

પીરોજ—

વિચાર મળે જો બંનેના, સ્વભાવ મળે એક સાથ,
ભુલચુક દિલે માફ થાય તો, એનું નામ છે પ્યાર.—ટેક (૩)

કચ્છેપુશરો—

ધરાંપરાં કરીચે એવાં, સ્વપનામાંથી એ વિચાર,
મોહબતના બોસા લઇએ—નહિ કહેવાય એ પ્યાર.—ટેક (૪)

પીરોજ—

પ્યાર ખુદાની બક્ષેસ છે, ઇનસાનનો એ આધાર,
માણસાઇ જુસ્સો, સ્વાર્થ તજે તો, મળશે ખરો પ્યાર.—ટેક (૫)
(જય છે.)

સલામત—હત તેરીકા મારો શેઠ જવાન છોકરીઓને બોસા લેવામાં
બહુ નસીબવાળો ખરો ! જરા ઓળખાણ પડી કે
છોકરીઓ સાથે ધરાં પરાં એવાં કરે છે કે પરણવાની
આશા પર છોકરીઓથી પ્યાર કરવા મંડી જાય છે
આય જોયું કેની ! (કચ્છેપુશરોને) કેમ કચ્છેપુશરો શેઠ !
આ નવી છોકરી કાણ ? પેલી ખોરશેદખાનુ ને દીલખર-
ખાનુ સાથનો પ્યાર પુરો થયો કે ? તેઓ જો આ
જોય તો તમો માટે શું ધારે ?

કચ્છેપુશરો—કાણ ? સલામત ! અરે મુગો મર હવે ખટલાં ને મટલાં
ને ભુલી જવાનું ને તેં હમણાં જોઈ તેને નામની
માળા જપવાની. એ તો મહારી વહાલી પીરોજખાનુ
હતી. સલામત હવે હું ગંભીરાઈથી પરણવાનો વિચાર કરું-
છને આગલી ઝીંદગી ભુલી જઈ નવી શરૂ કરવા માગું છું;
અરે હવે હું તદ્દન સારો માણસ થવા માંગુ છું, સમજ્યો !

સલામત—અરે હવે સારા માણસ થયા તમે—ટાઢ જય રૂએ ને
આદત જય મુવે—એ બધું બોલો તેટલા વખતનું, શેઠ,
હુંથી વરસો થયાં જોઈ છું કેની કે દિવસે દિવસે તમે કેવા
સુધરતા જાઓ છો તે ! પણ શેઠાદીમાં તમો તરફથી કાણ
આવશે ? તમારાં માદર પેદર કે કરીબનાં સગાં તો
કોઈ નથી !

કચ્છે ખુશરો—મેં મારા ગુલનાર કાકીને બોલાવ્યાંછ તેવણુ ધરી ધરી મને શેહાદી કરવાની શીખામણુ આપતાં હતાં, તેવનપર મેં લખ્યું છ કે હવે ઠેકાણે પડયોછ, વારતે લગનની તૈયારી કરવા આવો; તેવન આજ કાલમાં આવી પુગશે.

સલામત—ચાલો ત્યારે હું બી મારા મહેરબાન ખ્વાબની શેહાદીની તૈયારી કરવા રોકાઉં, લેકીન મહેરબાને મન શેહાદી એક બે દિવસમાં થઇ જવી જોઇએ, નહિ તો વળા કાઇ નવાઝબાનુ કે અનારબાનુ નજરે પડી તો તે વાત ઠંડી થઇ જશે.

[બેઉ અંદર જાય છે.]

[બીજા ઓરડામાંથી ખુશરોને તેની તરતની પરણેલી ગુલેસ્તાન બહાર આવે છે. ખુશરો ઓપીસ જવા તૈયાર થયો છે.]

ગુલેસ્તાન—વહાલા ખુશરો સાંજે જલ્દી આવજો હં ! મને તમારા વગર બીલકુલ સોહવાતું નથી. [કીસ કરે છે]

ખુશરો—વહાલી ગુલેસ્તાન હું જાણુંછ કે તું મને કેવા વહાલથી ચહાય છે—ને હું બી ખાહેશ કરુંછ કે હું તારી સામે રાત દિવસ બેસી રહું ને આપણે એકમેકને જોયા કરે, પણ વહાલી તું ઘરમાં કામકાજમાં ધ્યાન લગાડશે તો સાંજ પડતાં વાર નહિ લાગશે. તું તૈયાર રહેજે આપણે સાંજના ફરવા જઇશું. ખુદા હાફેઝ.

ગુલેસ્તાન—ખુદા હાફેઝ (કીસ કરેછ ને ઓરડાનું બારણું ઉઘાડવા જાય છે. તે અંદરથી સાંકળ પડી જવાથી ઉઘડતું નથી; ગુલેસ્તાન ગભરાય છે, તેટલાં સામે ઓરડામાંથી કચ્છે ખુશરો બહાર આવે છે.)

કચ્છે ખુશરો—એ શું છે? કાઇ મારા ઓરડાનું કે પાસેના ઓરડાનું બારણું ઠોકે છે ! (ગુલેસ્તાનને જોઇને) ઓ હો! ઓ ગુલેસ્તાન બાનુ તમે છેઓ ? (બાબુમાં) દશ વાગ્યાને હજીએ ઘરના પોશાકમાં કેમ હોશી? મકુજે તમે બારણું ઠોક્યું ?

ગુલેસ્તાન—(શરમાઈ જઈ બાબુમાં) હવે શું કરું ! આય શું ફરેતી ! કોઈ બાબુબાબુથી આ કપડામાં મને એની સાથે વાત કરતી જોશે તો શું ધારશે ? (મોટેથી) જી મેં ઠોક્યું. તમારું બારણું? નહિ નહિ મારું બારણું.

કચ્છેખુશરો—ગુલેસ્તાન બાબુ મારું કે તમારું બારણું પણ તમે કંઈ ઠોક્યું ?

ગુલેસ્તાન—જી જી કંઈ નહિ, ઉઘડશે (પાછું બારણું ઉઘાડવાની કોશિશ કરે છે.)

કચ્છેખુશરો—હવે હું સમજ્યોજી, તમારું બારણું અંદરથી બંધ થઈ જઈ તમને ઘેરમાં લેવા ના પાડે છે, પણ ગભરાવ નહિ પાડોશીને પેદર માદર બરાબર. તમારું બારણું બંધ છે તો મારું બારણું તમે માટે ખુલ્લું છે. (બાબુમાં) આય જોયુંની મારું ઈરાની દિલ આય ઔરત જોઈ વળી પીગળી ગયું, ને બાઈ માણસને મદદ કરવા દસ્ત લંબાવવો પડ્યો.

ગુલેસ્તાન—જી કંઈ નહિ. હું બહારજ ઉભી રહેવશ ને મારા ખુશરો આવશે ને દરવાજો તોડીને અંદર જઈશું.

કચ્છેખુશરો—અરે નહિ રે અઝીઝબાબુ એમ કંઈ બને !—આય કમ-બખ્ત અઝીઝ બોલ મારો પીછોજ નહિ છોડતો—જી ગભરાઓ ના મારા ઔરડામાં આવો તેટલે મારા નોકર પાસે બંદોબસ્ત કરાઉં.

ગુલેસ્તાન—અરે આ પોશાકમાં તમારા ઔરડામાં આઉં તો કોઈ શું બોલે ? પણ હું કરું બી શું ? કચ્છેખુશરો તમે મને કંઈ સલાહ આપોની.

કચ્છેખુશરો—(બાબુમાં) લેઓ ત્યારનો સલાહ આપું છું કે મારા ઔરડામાં આવો તો બી સલાહ માંગજી—જી મારી સલાહ એ છે કે તમે મારા ઔરડામાં આવી આરામ કરો, મારી શેહાદી છે તેથી મેં બી બે હફતાની રજા

લીધી છે, તે હું બી ધરમાં જ છેઉ તે તમારા
સુખ સગવડની કાળજી રાખીશ. ખાની પીનીને
બંદોબસ્ત કરીશ. આપણે હારમોનીયમ વગાડશું,
ગાશું, માયદીકરા રમશું એટલે વખત સોહવાઈ જશે.

ગુલેસ્તાન—પણ માફ કરજો કઝેખુશરો તમારા વાસ્તે લોકો કંઈ
સાફ ખેલતાં નથી એટલે મને ડર લાગે છે.

કઝેખુશરો—અરે ગુલેસ્તાન બાતુ હવે તો હું તદ્દન સુધરી ગયોછ. ને
આજ કાલમાં તો હું શેહાદી કરવાનો છેઉં, પારસી
રીત મુજબ અદરાયેલો બી છેઉં. એટલે તમો તદ્દન
સલામત છેઓ. મારી વહાલી પીરોજ માટે મેં કપડાં
લીધાંછ, તે તમો પહેરજો ને તમારા ખુશરો આવે ને
તમારે ધેરેબારે સીધારજો.

ગુલેસ્તાન—તમો અદરાયા ને એક બે દિવસમાં શેહાદી છે ને
હમે પાડોશીઓને જણાવ્યું બી નહિ! ને સાકરબી
નહિ વહેંચી! (વિચાર કરીને) તમો અદરાયા ત્યારે
શેહાદી તો જરૂર કરવાના ને તેમાંજ શ્યાન સોખતમાં
આવેલા લાગોછ શેહાદીમાં હમેને લુલતાના હં!

કઝેખુશરો—(બાબુમાં) જોઈ આ સટીશીકટ! પણ અદરદને બી
અનેકા બાએ વક્ત અરડઈ પડેછ, તેના દાખલા એ
બીચારીએ જોયા નહિ હોશે— આવો બાતુ ધર
તમારુંજ છે.

(પછવાટે હાથ નાખી ખેઉ કઝેખુશરોનાં ઓરડામાં
જાય છે. સલામત તે જોઈ અખયખ થઈ જાય છે.)

સલામત—યા ખુદા આય શું હું જોઉંછ? મારો શેઠ વળી બીજી
છોકરી સાથે! એક મીનીટ અગાઉ પોતાની અદરાયલી
મહોરદારને વફાદાર રહેવાનાં કસમ લેનાર આ મારો
સુધરેલો શેઠ જોયો! છે એની કાઈ જોડી?

સીન ચોથો.

(ખીજ ને ચોથા સીન વચ્ચે સાત વરસનો ગાળો.)

[શહેરીયારને કેદ કાઢી છે તે મહેલનો દેખાવ. બહાર બાગ છે.]

[ખુશરવ ને હોશંગ દાખલ થાય છે.]

ખુશરવ—હોશંગ ખીરાદર, આ શાહઝાદા શહેરીયારનો મહેલ,
જ્યાં એને છેલ્લાં સાત વરસ થયાં ગીરફતાર કરવામાં
આવ્યો છે. શુક બારેતાલાના કે એ અરસામાં એ
આરતની સોખતથી દુર હોવાથી એની તરફની ઔલાદની
ધાસ્તી હાલ તુરત તો દુર થઈ છે.

શહેરીયારના મહેલપર જે સખત પહારો હાલમાં છે તે જો
ચાલુ રહેશે તો ઇરાનપર શહેરીયારની ઔલાદ રાજ
કરી શકશેજ નહિ, ને ઇરાન ખીજન ધર્મવાળાઓને
કબજે જશેજ નહિ.

હોશંગ—પરવરદેગાર તમારું બોલવું આમીન કરે.

[એક બાળક દડો ખેલતું આવી લાગે છે તેની પછવાડે એક
સીપાહી દેખરેખ રાખતો માલમ પડે છે.]

ખુશરવ—કેવું ખુબસુરત ફરઝંદ ! એ કાણું હોશે ?

મહેરઅંગેજ—ઓ ખુદા, આ તો ખુશરવ નામવર ! હવે શું કરું !

[બાળકને ઉંચકવા જાય છે, ખુશરવ અટકાવે છે.]

ખુશરવ—બેટા અહિંયાં આવ-ગભરા નહિ-સીપાહી આ કાણું
ફરઝંદ છે-એ આ બગીચામાં કેમ આવ્યું ?

મહેરઅંગેજ—(સીપાહીના લીબાસમાં) હુઝુર, જહાંપનાહ, એ અહિંયાંના
કિલ્લેદારનો બેટા છે, રમતો રમતાં અહિંયાં દોડી આવ્યો
છે; ચાલ બેટા, ઘરમાં સૌ રાહ જોતાં હોશે, આપણે
જઈએ.

[બાળક ખુશરવનાં પાંસાંમાં છે.]

પુશરવ—(તેના તરફ દિલગીર ચહેરે જોઈ) હોશંગ, શહેરી-યાર સંસારમાં પડ્યો હતો તો તેને પણ આજે આવો બેટો પચદા થતો, જે ઇરાન સરઝમીનની હસ્તીને તારા નજીમ પ્રમાણે પોતાની કમજોરીથી નીસ્તીમાં ફેરવી નાંખતો, શુક્ર પરવરદેગારના કે વખતસર આ બદનરીખ દિવસનો અટકાવ થયો. શું ખુબસુરત ફરજંદ છે ! મને એની પર અજબ પ્યાર આવેછ—બેટા તારું નામ ?

[કાટી કરે છે, હસાવે છે, ને સાથે દો રમે છે, તેટલાં અચાનક તેની જાંગ ઉપરની નહેશ્ત નીશાની જોય છે અને ચમકે છે—ગુસ્સાથી બોલે છે].

હોશંગ, દગો ! દગો ! આપણી સાથ દગો રમવામાં આવોછ—તેજ, આબાદ તેજ નિશાની !.....

[સીપાહીને ગલચીમાંથી પકડે છે].

બોલ નાપાક બે ઇમાન ! આ કોણનું ફરજંદ છે ?

[બાજુમાં બીજા બે સીપાહીઓ આવી પુશરવને આ હાલતમાં જોઈ ગભરાય છે].

સીપાહી ૧—(બાજુમાં) દોડો ! એકદમ શાહબાનુને ખબર આપો કે ચોરી પકડાઈ ગઈ છે. પાપ પુટી ગયું છે. સૈના જાન જવાનો સોદો થઈ પડ્યો છે.

[બંને જાય છે.]

પુશરવ—હોશંગ, જો આ નીશાની ! મારા શહેરમાં ખુદ મારી સાથે દગો રમાયો છે ! લેકીન હું તેની બરોબર ખબર લેવશ. આ છોકરો તેં નજીમથી જોયલા ફાલ મુજબની નિશાની ધરાવેછ. અને આ બેઈમાન નીચ સીપાહી આપણને ગલત કહી ઉડાવે છે. જુઠા નાપેકાર ! તારો હું જાન લેવશ.

[સીપાહીને ગરદનમાંથી પકડી હલાવે છે. તેની પાછડી પડી જઈ બાલનાં જુદાં દેખાય છે. બંને અચરત થાય છે].....

કોણ ? એક ઐરત મરદ સીપાહીના પોશાકમાં !
નાપાક, બોલ ખુલાસો કર, નહીં તો જલ્લાદને
બોલાવી તારો ને આ બચ્ચાંનો દીન હું ખતમ
કરાવશ. બોલ, બોલ આ ફરજંદ કોણનું છે ?

હોશંગ—અએ બદબખ્ત ઐરત ! આ નામદાર ઇરાન સર
ઝમીનના માલેક શહેનશાહ ખુશરવ છે.

મહેરઅંગેજ—નામદાર એક રાજાની ફરજ રૈયત તરફ રહેમતી, ઇન્સાફ
થી, દયાથી જોવાની છે.

ન કુનદ જૈર પીશે સુલતાની,
કે ન આયદ ઝેગોર્ગ ચુપોની
પાદેશાહીકે તરહે ઝોલ્મ ફેકંદ,
પાયે દીવારે મોદકે ખીશ બેકંદ. (સચ્ચદી)

[જુલમ સીતમ અને જસતી કરનારાથી બાદશાહી થઇ
શકતીજ નથી. વફી કંઈ ભરવાડનું કામ બળવી
શકાતું નથી. જે પાદશાહે પોતાની રૈયત ઉપર
જુલમ ગુજરવા માંડ્યો તેણે તો પોતાના રાજપાટની
ઇમારતનો પાયોજ બોદવા માંડ્યો.]

નામવર શહેનશાહ ખુશરવ, આ બેટા મારો છે. હું
એની માદર છું—ગલરાટમાં મેં એને કિલ્લેદારનો
બેટા બનાવ્યોછ—માટે તારી માશી ચાહું છું.

આ બાગમાં ઐરતોને આવવાની મના હોવાથી
હું સીપાહીનો વેશ ધારણ કરી આ બચ્ચાં સાથ
અહિંયાં હવા ધોરવા આવી છું. મારી કસુર માફ કરો.
ચાલ બેટા, અહિંયાં આવ, આપણે જઇયે.

ખુશરવ—(ગુસ્સાથી) સખર કર. બંધ કર બદલગામ તારી જુઠી
ઝખાન. કોઈ છે ?

સીપાહી—નામવર.

ખુશરવ—જવ જલ્દી જલ્લાદને બોલાવી લાવ.

મહેરઅંગેજ—જલ્લાદ ! જલ્લાદને શા સખબસર બોલાવ્યો નામવર ?

ખુશરવ—આ બેટો કાણનો છે તે નક્કી કરવા.

[જલ્લાદ દાખલ થાય છે. મહેરબાંજેજ બચ્ચાને પાંસામાં લઇ જલ્લાદની છુરી જેઠ થયે છે.]

મહેરબાંજેજ—(રડતાં) ફરઝંદ માફ જનથી વહાલું, બદ્ધું કીરતારે મુજને, ચીરીને જો જીગર માફ, સચ્ચાઈ જાણવી હોય તુજને. ઓ શાહ આ બચ્ચાં તરફ એક માદરની લાગણીથી તું જો.

ખુશરવ—અય ઔરત મારે ત્યાં પણ ફરઝંદ છે. હું તારાં બચ્ચાં તરફ પીદરની લાગણીથી જેઠું છું. છતાં મારા દિલમાં દયા આવે એમ નથી.

મહેરબાંજેજ—ખરેજ એક ફરઝંદ તરફનો પીદરનો પ્યાર ઔર છે. માદરની મહોબ્બત ઔર છે.

દોશંગ—એ તકાવતનો સખખ ?

મહેરબાંજેજ—સખખ એજ કે એક માદર પોતાના જીગરમાં બચ્ચાંને પહેલું સ્થાન આપેજ, એક માદર પોતાના જીસમનું લોહી પાઈ ફરઝંદમાં લોહી પયદા કરે જ, એટલે ઝીંદગીભર લોહચુંબક માફક તેની લાગણી બચ્ચાં તરફ ખેંચાયેલી રહે છે. જ્યારે એક પીદરનો ફરઝંદ તરફનો પ્યાર ઘણું કરીને મતલબી તકલીફી ને દુન્યાને દેખાડવાનો હોય છે. એજ સખખસર બદ્ધસુરત ને કમનસીબ ફરઝંદ તરફ પીદરનું વહાલ જ્યાદા હોતું નથી, પણ એક માદરને તો એક કમનસીબ કે બદ્ધસુરત ફરઝંદ એક ખુબસુરત કે ખુશનસીબ ફરઝંદ જેટલુંજ બલકે તેના કરતાં જ્યાદા વહાલું હોય છે, તે તેનીપર પોતાનો જીન નીસાર કરવા હંમેશ તૈયાર રહે છે એવી લાગણી ત્રણ અક્ષરી “માદર” ની છે.

અક્ષર “મા” માં સમાયોજ, મધુરો મધસમાનો રસ, “મા” છે મેવો મહોબ્બતનો, સ્વાર્થ વિનાનો તેમાં કસ.

ખીજો “દ” છે દયાનો, દાતારની કરાવે યાદ,
 ગમે તેવું દુઃખ છતાં, “મા” સંભલાવે નહિ ક્યારે;
 ત્રીજો “ર” છે રહેમનો, રાહબર ફરજંદની બને,
 નેકી નિતિ ‘મા’ શીખવે, જેથી દુન્યા બહેસ્ત બને.
 આ ત્રણ અક્ષર સાથ મેળવી “માદર” લક્ષ્ય મોલાય છે,
 દુન્યાનું સર્વે સુખ દુઃખ, ત્રણ અક્ષરમાં સમાય છે.

ખુશરવ—જલ્લાદ આ બાળકને તારી તલવારના એકજ ઝટકે
 મોઢકે અદમનો રસ્તો બતાવ.

૧૫

[જલ્લાદ તલવાર ઉંચકે છે, મહેરઅંગેજ બાળકને
 પાંસમાં ખેંચી રહતાં ફસડાઈ જાય છે.]

ખુશરવ—(ગુસ્સાથી)

વહાલી હોય એની ઝીંદગી, તો તુર્ત મને ખુલાસો કર,
 ફરજંદ કહે એ કોણનું, ને કોણ છે એનો પીદર.

મહેરઅંગેજ—એકપુરું મજનું ફરજંદ, વધુતી નહિ આશા મને,
 જગરનું લોહી પીવાડીને, ઉછેર્યું છ મેં આ ફરજંદને;
 નથી કંઈ સુખ એને જોયું, હું પોતેથી કમનસીબ,
 ચેરાગ એના પેદરનો, જેથી છે એક બદનસીબ.

[રડે છે.]

ગાયન.

શાહ મારો ખીસર ખ્યારો

જીવન જગનો એજ તારો—શાહ.

શએર.

જતન કરી ઉછેરીયો, રાખી બહુ સંભાળ
 કાચી કોમળ કલીની, કાં તું કાપેછ હાળ—શાહ.
 જીંદગી ભરતી આ કમાઈ, લુટવા થયોછ તૈયાર
 બક્ષી જેને જીંદગી, તેનેજ લેવા અધીકાર—શાહ.
 ધન ને દૌલત જો લુટાય, છતાં તે આવે હાથ
 લુટાશે જાન જો ફરજંદનો, કદી ન આવશે હાથ—શાહ.

બાળક—માદર તમે રડો છો કાંય ? આ પાછ શખ્સ કોણ છે ?
એના હાથમાંની તલવાર મને આપો કે હું આ બેરહમ
શખ્સનાં પેટમાં ભોંકી દઉં.

મહેરઅંગેજ—બેટા એમ નહિ બોલીયે. અદમ સાથ વાત કરીયે. એ
તો આપણો શહેનશાહ છે.

બાળક—અનશ હું પાદશાહ ન્યારે, મરાવીશ માર એને પણ,
સીપાહીઓ પાસ પકડાવી, કરાવીશ ઠાર એને પણ.
[ખુશરવ ચમકે છે.]

હોશંગ—(બાળુમાં) નામવર શાહ ઉતાવળો ના થા. જરૂર કંઈ
ભરમ છે. દગો છે. કીસમતનો કહેર છે. નઝદીક
આવતાં તોફાનની આ શરૂઆતની નિશાની છે. આ કોઈ
સાધારણ પેદરનો બેટો નથી, પણ રાજવંશી કુટુંબની
ઔલાદ લાગે છે. બેઅદબી માફ છે, મને તો એ
શહેરીયારનો પીસર લાગેજી.

ખુશરવ—ઓ ખુદા ! તારે શું શીરીનના ખાખની આગાહી
ખરી પડશે ? ઓ બદખખત ઔરત ! તુને ને તારાં
ફરજંદને બન્નેને જહાનમના ગારમાં જવું છે, વાસ્તે
તૈયાર રહે નહિ તો એના પેદરનું નામ કહે.

મહેરઅંગેજ—અરે ! અરે ! પાદશાહ સલામત ના એટલો ગુસ્સો કરો,
દયા કરો, (રડીને હળવેથી).

છે એ ફરજંદ તમારું, શહેરીયાર છે એનો પીદર,
માદર છું હું ફરજંદની, તમ પીસરનો એ પીસર;
ન કાપો તાજવર એને, તમ વંશની એ ડાળ છે,
અભાગી માત એની હું, તમ પુત્રનું એ બાળ છે.

ખુશરવ—(ઉશ્કેરાઈને) જો એમજ છે તો જલ્લાહ તારું કામ
ખતમ કર.

[જલ્લાહ તલવાર ઉંચકે છે. શીરીન દાખલ થાય છે.]

શીરીન—સખર કરો નામવર ખુશરવ, મારા રાજમાં આવું
અંધેર ! મારી જાણુ વગર, મારા હુકમ વગર, મારી

મહેર વગર, મારી રૈયત જલ્લાદને હવાલે થાય એ કેવો
ગરબ-સાક !

પુશરવ—કાણે ? વહાલી શીરીન તું અહિયાં ? શીરીન, તારા
તરફનાં અતી વહાલ છતાં હું તુને અરજ કરું છું કે
આ બાબતમાં કોઈની દખલગીરી જોવા હું રાજી નથી.
મારી મરજી માફક કરવા હું મુખત્યાર છું.

શીરીન—તે બની નહિ શકે. તમે ઇરાનના શહેનશાહ કહેવાઓ છો
ખરા, પણ તમે જાણો છો તેમ તાજની તમામે તમામ
સન્તા મારા હાથમાં તમેએ સોંપેલી છે ને હું ખુદને
તેમજ રૈયતને તે માટે જવાબદાર છું. વહાલા પુશરવ,
તમે જો રૈયતના કોઈપણ આસામીના ખુનમાં હાથ
બાંધો તો અંજમ ખુરો આવશે. તે ગુનાહની સજા
તમેને ખમવી પડશે, કારણ ઇરાન દેશમાં રાજાને
રૈયત બંને માટે કાયદો એક સરખો છે

હોશંગ—શીરીનખાનુ, આ શાહઝાદા શહેરીયારની આરત છે,
ને આ તેનું ફરજંદ છે. રાજ સામે દગો રમવામાં
આવ્યો છે. તાજના હુકમને અનાદર કરવામાં આવ્યો છે.
ઇરાન સરઝમીનની બહેતરી માટે કરવામાં આવેલી
દરેક ગોઠવણો ખાકમાં મળી ગઈ છે. આ તેમનો
ગુનાહ છે.

શીરીન—શહેરીયારની આરતને ફરજંદ, કુદરતે તેમને બનાવ્યા એ
તેમનો ગુનાહ છે. પુશરવ નામવર, તમે શું ઇન્સાફ
કરી રહ્યા છો ? સમજાવશો ?

પુશરવ—વહાલી શીરીન, આ અંગત લાગણીનો ખ્યાલ નથી,
આ વતન તરફની હમદર્દી ને ફરજનો ખારીક સવાલ છે.
શાહઝાદા શહેરીયારનો ખેટો જો જીવતો રહ્યો તો
ઇરાન સરઝમીનનો ને જરથોસ્તી દીન ધર્મનો નાશ થશે
એમ નબુમ સારી સત્તાથી કહેછ. વાસ્તેજ આ બંનેને
તમેહ કરવાં જોઈએ.

મહેરઅંગેજી—(રહીને) માદર દયા કરો, આ નિર્દોશ બેટાપર દયા કરો. તેની કમનસીબ માદરપર રહમ કરો. ને આ જુદમ થતો અટકાવો. અરેરે! આ ફરઝદે દુન્યામાં જન્મ લઈ શું ગુનાહ કીધો? શું લાખો કરોડો ઇન્સાન દુન્યામાં જન્મ લેતાં નથી? તો પછી આ એક અવ્યાંથી ધરતી ઉપર શું એટલો મોટો ભાર પડવાનો કે શહેનશાહ તે ભાર હલકો કરવા, મારા જન કરતાં વહાલા પીસરને જલ્લાદને હવાલે કરવા માંગેછ? મારો એ ચેરાગ દુન્યાને રોશન કરશે.

ખુશરવ—(ગુસ્સામાં) અરે એ નાપાક, તારી આ જસમની ટોર, તારી આ ઝીંદગીની જોત, રોશની નહિ અંધકાર ફેલાવશે, દિન ધર્મનો નાશ કરાવશે, ઇરાનપર આક્રમ વરસાવશે, વાસ્તે ઇરાન સરઝમીનપરથી એવા અનેક જીવો નીસાર દરવા કુલ સાચ્યા ઇરાનીઓએ તૈયાર થવું જોઈયે :—

ખાકુનું અન્યું બદન, ખાકમાંજ મળી જશે,
ખીલોનું છે એ ખાકુનું, તો ખાકનેજ અર્પણ થશે;
અગર ચાહે ખુદાવંદ તો, મરું હું બાળ આ સાથે,
વતન ખાતર કરું કુરબાન, અનેક જીવોને મુજ હાથે.

અય ઐરત, તારી રગોમાં જો ખરું ઇરાની લોહી વહેતું હોતે, અગર જો વતન તરફની શીદાગીરીનું જોશ તારામાં હૈયાત હોતે, અગરજો તારી લાગણી એક સાચી ઇરાની માદર જેવી જોરાવર ને પાક હોતે, તો તું માદર વતન માટે એક નહિ પણ અનેક પીસરોને જલ્લાદની છુરીને હવાલે કરી માદર વતન તરફની તારી ફરઝ અદા કરતે. એવા બદનસીબોને દુન્યામાં જીવવાનો ખીલકુલ હક નથી.

શીરીન—મારા વહાલા ખુશરવ, અગરજો તમો નસીબમાં માનનારા હોતો તકદીર આગળ હઝાર તદખીર ફેક્ટ છે, એ સીખ્યાંત તમોએ કબુલ કરવું જ જોઈએ.

હોશંગ—નામવર ખુશરવ, શાહબાનું કહે છે તે ખરું છે.

શીરીન—મારા વહાલા ખુશરવ અગરજો ધરાનની સરજત એવી કમનસીબજ લખાયલી હશે, અગરજો કયાની બાદશાહોનાં હાથમાંથી ધરાનનું તાજોતખ્ત પરકામવાલાઓના હાથમાં જાય—એમજ નિર્માણ થયેલું હશે તો એક સો ખુશરવ કે એક હજાર રૂસ્તમ સોહરાબ પોતાની તદખીર યા શક્તિથી તે અટકાવી શકનાર નથી. માટે તે માલેકનીજ મરજીને આધીન થઈ એસવામાં હાપણ છે.

૧૫

ઝીન પીશ નેશાને બુદનીહા બુદસ્ત
પયેવસ્તે કલમ એ નીકો બદ આસુદસ્ત
દર રૂએ અઝલ હરાન્એ બાયસ્ત બેદૌદ
ગમ ખોરદનો કૂશીદને મા બીહુદે અસ્ત.

(ઓમર ખય્યુમ.)

[અર્થ—આ અગાઉ જે થવાનું છે તેની નીશાનીઓ નક્કી થઈ ચુકી છે. હવે પછી લલુ કે લુલુ એ લખવાથી કલમ ફરાગાત થઈ ગઈ છે. હસ્તીને પેહેલેજ દીવસે જે આપવાનું હતું તે અપાઈ ચુક્યું છે. હવે ગમ ખાવો કે કાશેશ કરવી એ સર્વ મીથ્યા છે.]

ખુશરવ—શીરીન, તું ગમે તે કહે પણ આ એકજ બાબતમાં હું દીલગીર છું, કે તારી ખાહેશને માન આપી શકતો નથી. તારી તરફના ગમે તેવા વહાલ છતાં માદર વતનના સુખ માટે મારા તમામ સુખોનું બળીદાન આપવા હું તૈયાર છું. મને આ બાબતમાં કોઈ રોકી શકે એમ નથી. મારો વીચાર કોઈ ફેરવી શકે એમ નથી.

ફલક તુટે, મલક ખીગડે, ઝમીન હટે, દરીયો ઉલટે,
સગાં સહોદર, લાઈ બહેન, ઝનફરઝંદ સૌ કોઈ છુટે,
ચાહે કુલ જહાન રૂઠે, આસમાનથી ખીજલી તૂટે,
સરપર સારી આફત તૂટે, ચાહે જન બદનથી છુટે,
મગર મુમકીન નહિ કે ખુશરવનો ધરાદો દિલથી છુટે.

શીરીન—શું મારા તરફનાં તમારા પ્યારનો આ જવાબ ?

ખુશરવ—વતનની મહોબ્બત છે લા જવાબ.

શીરીન—ખુશરવ, મારી મહોબતને બહુ ગેર ઇન્સાફ થાયછે.

ખુશરવ—વતનનાં ભલાં માટે આ ચોખ્ખો ઇન્સાફ થાયછે. •

શીરીન—શું એમાં ખુદા રાજ થશે ?

ખુશરવ—વતન તરફની ફરજતું નીમક હલાલ થશે. જરૂર એમાં ખુદા રાજ થશે.

શીરીન—એક ઔલાદતું ખુન, છે એ કામ જખુન.

ખુશરવ—એ ખુન નથી કુરબાની છે. વતન તરફની ખરા દીલની જાન ફેશાની છે. વફાની અચુક આ નિશાની છે.

શીરીન—હું જલ્લાદને આ ખુન કરતાં રોકીશ.

ખુશરવ—અગર જો જલ્લાદને હાથે મારી આલાદને મારવું તું નામુનાસેખ ગણતી હોય તો ખેર, હું ઇરાનનો શહેનશાહ મારી ઇરાન સરઝમીનની બેહતરી માટે, ક્યાની પાદશાહોની કિતી જલવવા માટે, સાસાનીયન ખાનદાનની ઇઝત આખર રાખવા માટે, આપણા મહઝબની પાસખાની કરવા માટે, મારે હાથે, હા મારે હાથે મારી ઔલાદની કુરબાની માદર વતન તરફની મારી ફરજ દાખલ કરવા તૈયાર છું.

[ખંજર ઉંચકીને મારવા જાય છે શીરીન રોકે છે.]

(ખંજર પડી જાય છે.)

સીન—પાંચમો.

(મદાયન શહેર.) [સીન ચોથા ને પાંચમાં વચ્ચે
હસ વરસનો ગાળો.]

[યઝદગર્ શહેનશાહની દરબાર. નૌરોઝનો દિવસ. નાચ રંગ ચાલી રહ્યો છે.]

ફરેતુરાંન ફરેતુર—અસ્તેકુસ્તીઆન બિરાદરો આજના મુબારક નૌરોઝે બેસતા સાલની મુબારક બાદી હું ઇરાન દેશની કુલ અંજુમન તરફથી નામદાર શહેનશાહ યઝદગર્ શહેરીયાર ને આપું છું અને એવી દુવા ગુમરૂં છું કે :—

દીન ધર્મપર ચકીન ધરાવી, આતશનો બનજો પાસખાન,
 દુર રહીને તમામ બદીથી, કરજો રૈયત આખાદાન;
 દુવા છે મરી પરવરને. શાહ જમશીદ જેવો તુ થાય,
 બુલંદ નસીબના જનરે તારા, ઇરાનનો ડંકો બધે ફેલાય.

મજલીસ—આમીન ! આમીન ! આમીન !

૧૪ યઝદેગદ—દસ્તુરાંન દસ્તુર સાહેબ, મારા પહેલવાનો, ઇરાનની
 રૈયતના પાસખાનો, આજના મુખારક દીને તમોએ
 જે લાયક સખુન સાથે દુવા ગુનરીજ તે હું પણ
 ખાશ પેશ કરુંજ કે આમીન થાય. પરવરદેગાર મને
 માદર વતનનાં દરેક ભલાં કામોમાં મદદ કરે, અને
 ઇરાન સર ઝમીન મારા અમલમાં શાહ અને આખાદ
 થાય.

ગણીશ રૈયતના સુખમાં, મારી ઝીંદગાનીનું સુખ,
 રડીશ તેમના હુ દુખમાં, ગણી મારું પોનાનું દુઃખ,
 ઇન્સાફને, દીનધર્મને, ચઢાવીને હું મારે સર,
 બધાંને દાદ આપીશ હું, કરી દિલમાં ખુદાનો કર.

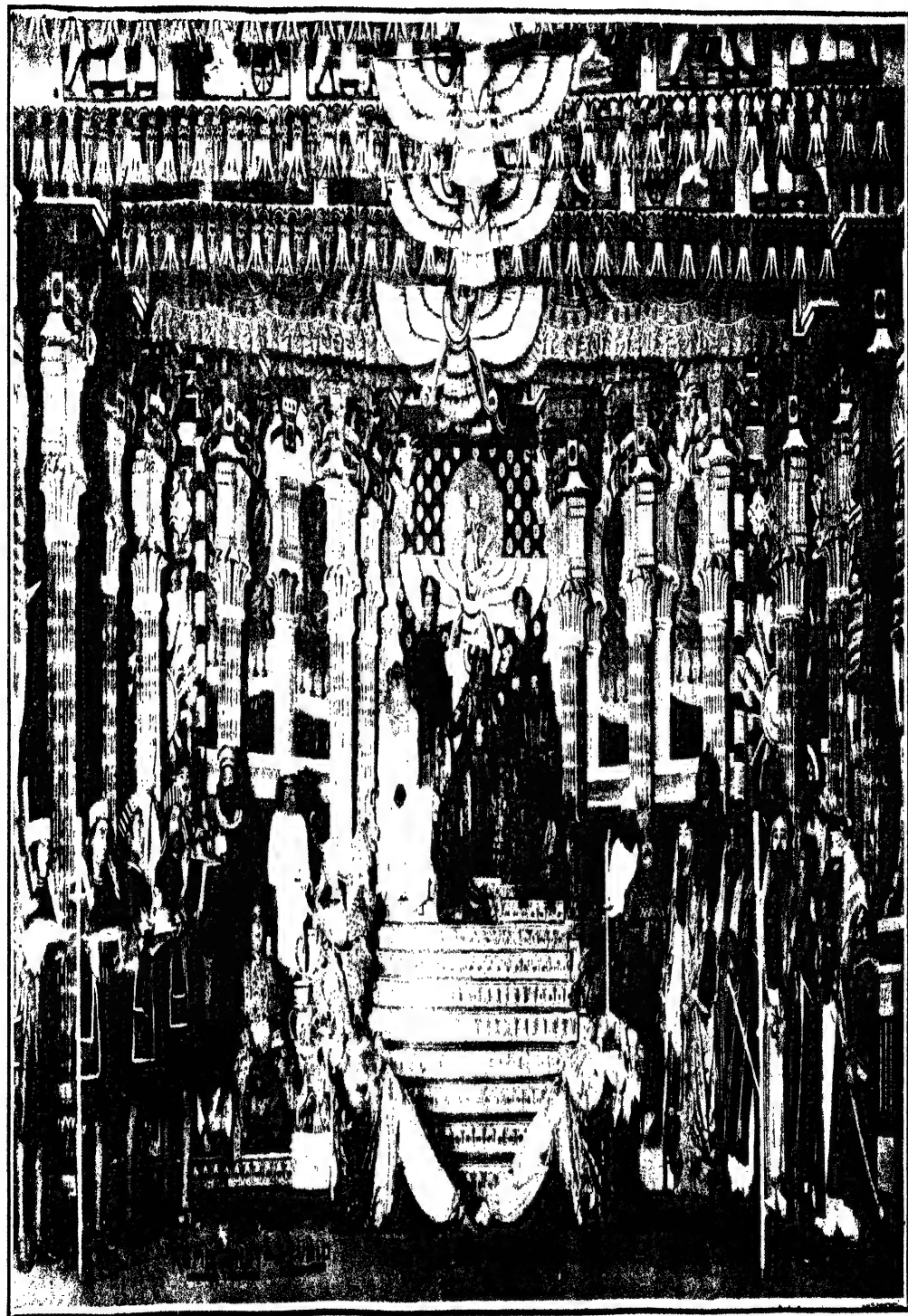
ચોડીખાન—નામવર સરકાર, અરબસ્તાનથી થોડાક કાસદો હાજર
 છે ને તેઓ તારી મુલાકાતનું માન માંગે છે.

યઝદેગદ—તેમને બાઈજીત હાજર કરો.

[થોડા બુઝોર્ગ આરબો શેખમગુરાના વડપણ હેઠલ હાજર થાય
 છે. હાસી નોકરો મેવાના ખુમચા લાવે છે.]

અથ બિરાદરો તમારું અહિયાં આવવું મુખારક થાયે.

આરબ—અએ નામવર શહેનશાહ યઝદેગદ હમારા નામવર ખલીફ
 ઓમરની સલામ સાથે મોકલેલી આ બેટો તારી
 દરગાહમાં રજુ કરીયે છીયે.

યજ્ઞદેવદે શેહડીયારની દરબારમાં આરંભ પોતાની શરતો બાહર કરે છે.

યજ્ઞદેગર્હ—આ ખુશી. તમે નામવરોને અધિયા હાજર જોઈ હું ને મારા સરદારો બહુ ખુશી છઈએ અને તમારી મહેમાનદારી કરવાને હમને મળેલી તક માટે નામવર ખલીફ ઓમરના હેથાનમંદ છઈએ-ખોલો સાહેબો તમે શું રૂકો છાવ્યા છે તે જણાવો કે પછી તમારી ખીલ-મતમાં હમારા રૂકો હાજર થાય.

શેખમગુરા—તું નામવરને રોશન હશે કે હજરત મોહમ્મદની કળ પછી નામવર ખલીફ ઓમર રાજગાદીએ બેઠા છે, ને હમારો દીન ધર્મ ઓમરે ફલાવવાના દારોશ સરદાર સઅદેવકાસ મારફતે કરી રહ્યા છે. તમે નામવર માટે એવું ફરમાન મોકલ્યું છે કે ધરાન દેશ હમારો મહજબ અખત્યર કરે, ને ધરાનનો શહેનશાહ ને તેની રૈયત ઇસ્લામી ધર્મ કબુલ કરે.

સર્વે ધરાનીઓ—શું ઉં ઉં ઉં ઉં ?

યજ્ઞદેગર્હ—શેખમગુરા ખામોશ. તમારા નામદાર ખલીફને હમારી દુવા સલામ સાથ કહો કે

તમને વહાલી છે તમદીન, હમોને પણ હમારી છે,
તજી શું કામ દઈએ તે, હમોને તે બહુ પ્યારી છે,
ન.નિ નેકાને એકસંદખી, બધી દાનો વખાણે છે.
ખુદાની યાદનું ફરમાન, બધા ધર્મો પીગાણે છે.

તો પછી એક ખુદાને માનનારા બાપિશ ધર્મ તરફ એતેકાફ ધરાવનારાઓને પારકા મહજબ તરફ ખેંચવા તેઓને પોતાના દીન ઇમાનપરથી નિશ્વાસ હાડી ખીજા મહજબમાં વટલાવવા એ હમો વાજખી સમજતા નથી, માટે હમારી સલામ સાથ તમારા ખલીફ ઓમરને જણા શો કે ધરાની બસ્તે કુરતીઆનો પોતાના મહજબની ધર્મપર મજબુત યકીન ધરાવે છે. તેઓનો પોતાના મહજબ તરફનો ખ્યાર વફાદારીને જાનફેશાની દુન્યાની કોઈ કામમાં નહિ હોય તેવી મજબુત અને જોરાવર છે ને સદા તેવીજ રહેશે. ધરાનીઓ ખીજા કોઈ પણ દીન સ્વીકારવા સાફ

ના પાડે છે અને ફરીથી એવી બેઅદ્ય માંગણી ધરાન સર
ઝમીનની રૈયતને કરવાથી પરહેઝ રહેશે એવી હમો આશા રાખીએ
છીએ.

મહાત્મ્ય જરથુસ્તનો! જુનો, કીધો ગુસ્તાસ્પે મન્જુર,
હમારો સાલ અમે તેને, છે પાલ્યો હેતથી ભરપુર;

હમો શુરવિર ક્યાનિઓ, હમનેખી છે એ દીન વહાલી,
જનો જગર કુરખાન છે, દીનની કરવા રખેવાલી.

૫૫ દસ્તુર—પુરાતન દીનનો સ્થાપક, અશો જરથોસ્ત પયગંબર,
શીખવ્યા સત્યનાં શીક્ષણ, ભરી દિલમાં ખુદાનો કર.
એક નહિ અનેક ઝીંદગી, કરીએ અર્પણ ખુશીથી,
હમારું દીન ધર્મ ઇમાન, નહિ નિકલી શકે બલજબરીથી.

શેખમગુરા—શહેનશાહ નામવર, જે તમોને તથા તમારી રૈયતને
જરથોસ્તી મહાત્મ્યપર એટલી બધી ઇમાનદારી હોય
તો પછી હમો કાંઈ જબરદસ્તીથી હમારો મહાત્મ્ય
સ્વીકારવાની તમોને ફરજ પાડતા નથી. કારણ તેમ
કરવાનું હમારા દીનથી ઉલટું છે. ભલે તમો તમારો
ધર્મ પાળો, પણ તેવા સંજોગમાં હમારા રાજને ધરાન
દેશની દરેક રૈયત માટે જજીઓ આપવો પડશે. જે તે
તમો કબુલ કરો તો હમો સુલેહથી તમો સાથ મિત્રતા
રાખશું, અને હમારો ધર્મ કબુલ કરવા ફરજ નહિ પાડશું.

યઝદગર્દ—શેખ સાહેબ, દારાં રેરેદુનની આ ઐલાદ, જરથોસ્તી
ધર્મ પાલનારી આ ધરાનની રૈયત શું પોતાના દરેક
દમી માટે પારકી કામ અને પારકા ધર્મ પાળનારા
ઓને જજીઓ આપે? આરખ સરદારો, તમો રસ્તો
ભુમ્યા છો. આ ધરાન સર ઝમીન છે. જેને શામ
નરીમાન ને રસ્તમ સોદરાખ જેવા પહેલવાનો પેદા
કીધા છે—આ તે રૈયત છે જે ચુડીઓ પહેરનારી
અપમાન સહન કરનારી નહિ, પણ જે પોતાના દીન
ધર્મના તથા સ્વમાનના બચાવ માટે જન આપનારી
ઐલાદ ધરાવે છે.

ધરાન પાસે જખરીથી જજીઓ લેવાનો કે ખીજો ધર્મ
હમોને કચુલ કરાવવાનો ખ્યાલ દીલમાંથી કાઢી નાખો.

નૌશીરવાન—ગુલામ નહિ હમે કોઇના, છેયે હમે સૌના સરદાર,
મકદુર નથી કોઇ કોમની, કરે ધર્મ હમારો ખ્વાર;
જે કરશે સરકશી હમ સાથ, જરૂરજ તે ખતા ખાશે,
ધરાનની રૈયત કદીખી પણુ, ગુલામ કોઇની નહિ થાશે.

આરખ—જો એમજ છે તો પછી છેલ્લો ઉપાય બન્ને કોમની
તાકાત ઉપર રહેશે. યાને લડાઇ જાહેર કરવી પડશે,
ધરાનના નામદાર શાહ, પહેલવાનો જો હમારી શરતો
નહિ મંજુર કરશે તો છેવટે લોહીની નદીઓ વહેતી
થશે. ધરાનની ફળદ્રુપ જમીન વયરાન થશે. તમારી રૈયત
પાયમાલ થશે, ને જે શરતો આજે તમે કચુલ નથી
કરતા તે લડાઇમાં શીકસ્ત પામી જોર જખરીથી પશેમાન
થઇ કચુલ કરવી પડશે.

નાશીરવાન—જે શીરે શોતોર ખુદનો સુસમાર
અરખરા બજાઇ રસીદસ્ત કાર.
કે તાજે કેઆંનરા કુનન્દ આરખુઇ. (શીરદોસી)

[ઉંટનું દુધ પીનાર અને સુસમાર નામની માણ્લી ખાનાર
આરખોનો શું દહાડો ફરી ગયો છે કે ક્યાંની લોકોનું
તખ્ત લેવાની તેઓ ખાહેશ કરે છે ?]

શું આરખો હમો સાથ જંગમાં ઉતરશે ને હમોને શીકસ્ત
આપશે ? અરે ! જેઓને હમોએ આસરો આપી ધરાનમાં
દાખલ કીધા, શીખવ્યા કેળવ્યા, જેઓને કાંઇ આવડતું ન હતું
તેમને ઉધોગ હુન્નરમાં નાંખ્યા, તેઓ હમારી સાથ લડાઇનાં
મયદાનમાં જંગ કરવા, હમો સાથ સરકશી કરવા ઉતરશે ?
વાહરે ઝમાના ! તારાખી ઢંગ ન્યારા છે.

આરખ—હા ખીરાદરો-ઝમાનાના ઢંગ બહુ ન્યારા છે. જેને તે
એક વેળા ઉંચાઇની ટોચે ચઢાવે છે, તેનેજ પાછો નીચે
ઉતારે છે; જેને તાજ પહેરાવે છે તેનેજ ખાકમાં

મીલાવે છે; જેને તે હસાવે છે તેનેજ તે રડાવે છે, અને
જેને તે જીવાડે છે તેને અંતે મારે છે, એવો આ
જમાનાનો રંગ છે. બહાદુરો તમો તમારાં જોર ઉપર
ધણા મુસ્તાક ના રહો. તમો પાસે બળ હશે
તો હમો પાસે કળ છે, તમો શરાબમાં ચક્રચુર
છો, કુસંપથી ભગ્નુર છો. એ તમારી નબળાઈ
ભુલી જશો નહિ. હુ ફરી એકવાર કહું છું કે ધર્મની
લડાઈ જગાડવા કરતાં તમારાં યાદે વતનને વચરાન
થનું અટકવો ને હમારો મહાજ્ઞ નહિ કબુલો તો
જજીઓ આપના કબુલ કરો, નહિ તો લડાઈમાં હાથ
અજમાવો.

યજ્ઞદેવ—લડશું હમો દિગ્ગજનથી, ધર્મની રક્ષા માટે,
લડશું હમો દિલેરીથી, કૌમના બચાવ માટે,
મરશું હમો બાબુશી, આતશની સંભાળ માટે,
હજારો જન કુરબાન થશે, વતનની સેવા માટે.

આરબ—અગરજો એમજ છે તો લડાઈ માટે તૈયારી કરવા
સીવાય છુટકો નથી. આવો ખીરાદરો હવે વધુ વખત
અદિયાં થોભવામાં સાર નથી. (ધરાનીઓને) નામવરો
હમો રૂપસત લઈશું.

યજ્ઞદેવ—(જોરથી) સખર કરો.

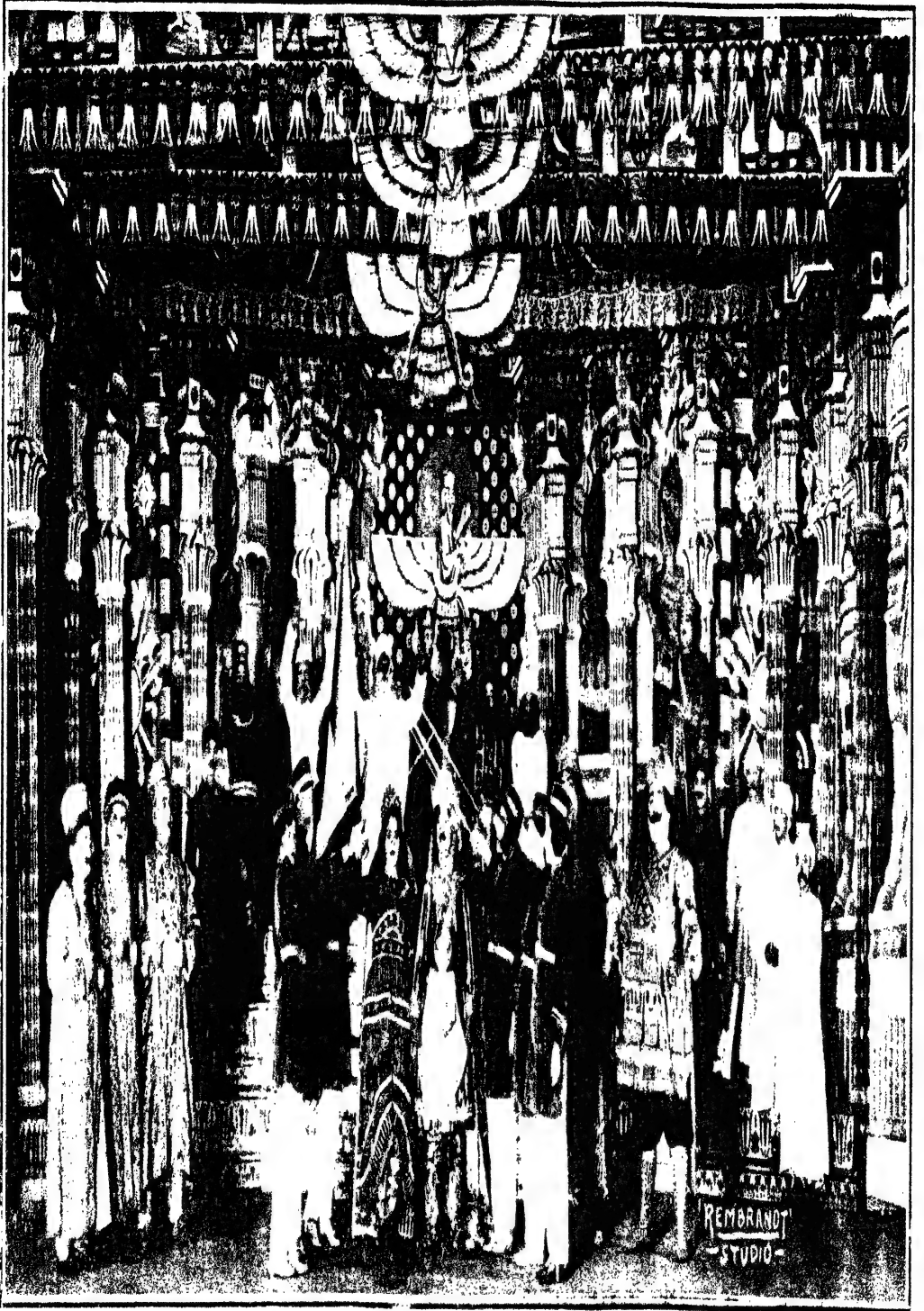
[ધરાનીઓ આરબોની આસપાસ ફરી વળે છે.]

આરબો—દગો !

યજ્ઞદેવ—ગલનાઓ નહિ. શેખ મગુરા, ધરાનીઓ દગાથી પોતાના
દુશ્મનોને મહાત કરે એવા હીચકારા નથી.

તમો એક મહેમાન તરીકે આવી દુશ્મનાઈની લાગણી
ઉશકેરી વિદાય થાવો છો તો તમારી બેટ સોગાદ રાખવી
હમારે માટે વાજબી નથી, એટલે તે પણ તમારી સાથેજ
જશે. ખીરાદરો, આ આરબ ટોળીને સહીસલામત પોતાના
મુકામપર જવાની સવળતા કરી આપો. (જાય છે.)

[આરબ ટોળીના જવા પછી શાદખાનુ મહેરઅંગેજ ધરાની
લગ્નચક્ર પોશાકમાં દાખલ થાય છે.]

યઝદેગદ શેહરીયારની દરબારમાં આરખા સામે લડાઈ જાહેર થઈ.

સર્વે—કાણુ ? શાહ્યાનુ !

મહેરઅંગેજ—મારા બહાદુર પીસર શાખાશ ! મેં તારી અને તારા પહેલવાનોની આરબ સરદારો સાથની જોસલરી તારાર બહુજ મગરૂરીથી સાંભળીછ. બેટા તેં આજે તારા વડવાઓનું નામ દીપાવ્યું છે. બહાદુર સાસાનીયન વંશને તું પુરો લાયક નીવડ્યો છે. તેં ઇનાનીઓનું નામ ઇતીહાસમાં અમર કીધુંછ. હોશંગ નજુમીએ તારે માટે કરેલી આગાહી તેં આજે ખોટી પાડી છે.

યઝ્દગર્દ—માદર તમો નચીત રહો. જ્યાં સુધી મારા તનમાં જન છે, ત્યાં સુધી મારા દિલમાં દીન અને ઇમાન જરૂર રહેશે. ઇરાનનું તાજ પરકોમને કોઈ કાંગે નમશે નહિ. ઇરાનીઓ પોતાનો આપીકો ધર્મ કોઈ કાંગે છોડશે નહિ. એ આરબોને આપણા બહાદુર પહેલવાનો બોલ બોલતાંમાં કચડી નાખી તેઓને સરકશીનો સવાદ ચખાડશે.

મહેરઅંગેજ—શાખાશ ! મારા વિરા તારા જેવા બહાદુર પીસરની માદર હોવા માટે હું મગરૂર છું. તારા જેવી હિમ્મતને વતન ધર્મ તરફનો ચાહ સર્વે ઇરાની પીસરોમાં જમાના સુધી કાયમ રહે એમ ખુદ પાસે દુવા ચાહું છું. બેટા ઇરાની મદ પહેલવાનો સાથ ઇરાની બહાદુર ઔરતો પણ વતનના, દીન ધર્મના બચાવ માટે, આરબ દુશ્મનો સામે લડવા બહાર પડશે, તેની ખાતરી રાખજો. જો (દેખાડીને) આ મારી ઔરત પહેલવાનો વતનના બચાવ માટે તારી બાજુમાં ઉભી રહી લડવા તૈયાર છે.

[ઇરાની છોકરીઓનું લશ્કર હાજર થાય છે. અને સર્વે તલવાર બહાર કાઢી “ઝીંદાબાદ ઇરાન” ના પોકાર મારે છે. પરદો પડે છે.]

સીન—છઠો.

(સલામત વિચારમાં ઉભેલો છે.)

સલામત—મેં શું જોયું? કચ્છેપુશરો શેઠ પાસેનાં ભાકુતની પરણેલી
બૈરીને બગલમાં લઈ અંદર દાખલ થયા! સુધરવાના
સોગંદ લેનાર પોતાની અદરાયલીને વફાદાર રહેવાની
કબુલાત આપનાર, એક લહેઝામાં કેમ અસલ રીતપર
બદલઈ ગયો તે સમજ પડતું નથી. એ આય
સામેથી કાણુ છુટ્ટી આવેછ? એની કાકી હોશે.
કચ્છેપુશરો શેઠ પેલી છોકરી સાથ અંદર ભરાયોછ
તે કાકી અંદર જઈને જોશે તો જરૂર એને વારસા-
માંથી બાતલ કરશે. સલામત બચ્ચા હોશીયાર થા. શેઠની
આબરૂ બચાવવાનો આ મોકા છે, એને બધેથી રખડી
જતો અટકાવવાની આ તક છે, માટે હોશીયાર થા. ને
આ મુશ્કેલીમાંથી તારા શેઠને બચાવ.

[ગુલનાર કાકી આંખે ચશ્મો ને ખાંધે છત્રી મારીને આવે છે.]

ગુલનાર—મરે આયજ મુલતાનમંઝીલ હોશે કે? કોઈ મુંવું
જવતું જણાતું નથી.

સલામત—જી બાઈજી કાણુને પુછોછજી?

ગુલનાર—અરે આય તો કોઈ પરકોમ વાલો લાગેછ. અહિંયા કોઈ
પારસી રહેતા હયે? મુલતાનમંઝીલ કીધર હયે?

સલામત—(બાળુમાં) આય મુલતાન મંઝીલમાં આવનાર
કચ્છેપુશરોનાં કાકીજી હશે. એ મને ઇસલામી સમજેછ
તો સમજવા દો.

ગુલનાર—ખીયારો કોઈ બહેરો જણાયછ. (જેરથી બોલે છે)
મુલતાનમંઝીલ કીધર હયે?

સલામત—(જોરથી) મુલતાન નહિ સુલતાન (અંદરથી ગુલેસ્તાન અને કચ્છપુશરોનો હારમોન્યમપર ગાવાનો અવાજ આવે છે. ધીમેથી) બાઈ સાહેબ મુલતાનમંઝીલ ઇસકો કહેતે હયે યહાં સખ ગાન તાન ચલ રહા હયે.

ગુલનાર—સુલતાન ? ગાન તાન ? એ મુવો બકા શું મરેછ ? (અંદરથી ગાવાનો અવાજ આવે છે). મરે આય તો કોઈ ગાવાવાલીઓની ચહેલી છે ને સુલતાન સારંગી-વાલો કોઈ હોશે તેથી એ મુઓ સુલતાન ને ગાનતાન બકેછ; તે શું મારો કચ્છપુશરો આવાં હવેકાં માણસોની ચહેલીમાં રહયોછ ? કદાચ હું મોહકો ચુકી હોવશ. જોઉં પાટીઉં વાયું !

[જન્ય છે.]

સલામત—ચાલો પીઠાપતી ને શેઠનો જન બચ્ચો ! નહિ તો આય ખુટ્ટી શેઠના જાલજોડાં કાઢી નાખતે ને રખડાવી દેતે.

[ગુલનાર કાકી પાછાં આવે છે.]

ગુલનાર—નહિ બરાબર છે આયજ મોહકો ને મુલતાન મંઝીલ.

સલામત—બાઈ સાહેબ મુલતાન નહી સુલતાન મંઝીલ.

ગુલનાર—હું હવે કેમ મુવાને સમજાઉં. પહેલે તો બહેરો થતો તો. એઈ અહીં આવ. હવે મુલતાન નહિ ને સુલતાન. અહીંયા કોઈ કચ્છપુશરો રહેતા હયે વો યઝ્દાની કંપનીમેં જતા હયે-ઐર દોસદ દીનાર કમાતા હયે ને અદરાયલા હયે ને શેઠાદી કરવાના હયે ?

સલામત—હું કચ્છપુશરો ઓ પટલા સરીખા-ઐર જાડા પાઉંવાલા, ઐર બડી દુમ વાલા ?

ગુલનાર—હું-હું મુવા તારા પગ સામે જો.

સલામત—ઐર લંબા સરીખા, ઐર છોટા બદનવાલા ? હાં પીછાનતા ગરીબ બીચારા બહોત અચ્છા આકમી.

ગુલનાર—તુમ કઝેખુશરો કુ પીછાનતા હય ?

સલામત—હા બાઈ, ધણી સારી રીતે માથાંથી પગ સુધી બરાબર,
એવન તો મારા મુરખી.

(મોટેથી) બાઈજી કઝેખુશરો તો.....(રડે છે).

ગુલનાર—ઓ મરેરે ધરાનો લેતો મુવો મારા કઝેખુશરોતુ નામ
લઈ રડેછ શાનો ? મારા દીકરાને કંઈ કશું થયું કે
શું ? શું છે બોલ હમ તુમકુ નોકરીપર રખેગા, ગભરા
ના, તુમ્હારા શેઠ કીધર હયે-હમ તુમ્હારા-નહિરે મરે,
ઈનકા કાકી હયે.

સલામત—બાઈજી કઝેખુશરો બીચારા.....(રડે છે).

ગુલનાર—ઓ મરેરે હવે શું કરું મારા કઝેખુશરો જીભડના
દુશ્મનને કંઈ કશું થયું કે શું ? (પોતે બી રડે છે).

ગુલનાર—શું મારો કઝેખુશરો મરી ગીયો ? (રડે છે).

સલામત—બાઈ સાહેબ કઝેખુશરો શેઠ..... (રડે છે).

ગુલનાર—અરે દીકરા એક બે દિવસમાં શું થઈ ગયું ? પણ ક્યારે
મર ગયા ?

સલામત—બાઈ સાહેબ, કઝેખુશરો શેઠ.....(રડે છે)

ગુલનાર—પણ મુવા કઝેખુશરો શેઠ કઝેખુશરો શેઠ બોલ્યા કરેછ
પણ કઝેખુશરો શેઠકુ ક્યા હુવા, ક્યસા મર ગયા, તાપ
આયા, બોખાર આયા, કાલારા હુવા કે મરકી હુવા તે
તો બોલ ?

સલામત—બાઈ સાહેબ બહુ ખુર થયું પણ બોદાની મરજી
(રડે છે)

ગુલનાર--(રડેછ) ઓ દીકરા મને માફ કરજો તારું મોઢું જોવા
નહિ પામી, ક્રિયા કામખી નહિ થયું હોશે, ચાલ જઈને
લોખાન મુકું, પણ મરે દહાડો કયો લાગો હોશે ?

સલામત—બાઈ સાહેબ.

ગુલનાર—મુવો તારનો બાઈ સાહેબ બાઈ સાહેબ કરી મરેછ પણ
સીધું બસી મરતો નથી.

સલામત—બાઈ સાબ કએખુશરો શેઠકા સીરકુ દદે હુવા તે
હોસ્પીટલકુ ગયા.

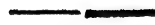
ગુલનાર—ઓ તુ મરેરે મુવો મને હેબતાવી નાખી ! કએખુશરો
હોસ્પીટલમાં ગયો ? માથું દુખ્યું તો હોસ્પીટલમાં કાંય
ગીયો ? શુંકે ભરતે, માથે પાટો બાંધતે, ચાલ્યો ચાલ્યો
હોસ્પીટલ કાંય ગીયો ? પણ તું મુવા ઈતના રોયા કાંય ?

સલામત—બાઈ યહાં હોસ્પીટલમાં ગયેલો માણસ પાછો જવતો
આવતોજ નથી એટલે મેં ધાર્યું કે કએખુશરો શેઠ
મરવાજ ગયાછ ને પાછા આવવાના નહિ.

ગુલનાર—અરે ઉંઘો પરેરે તું મુવો બોલતો, લાવ હું હોસ્પીટલ-
માંથી મારા દીકરાને ઘેરે લાવી સારવાર કરું (જાય છે)

સલામત—ચાલો પીઠા પતી. છે એની કાઈ જોડી ?

(જાય છે.)

સીન—સાતમો.

[લડાઇના મયદાન તરફ જવાનો રસ્તો.]

૬૫ વઝીર—સરદાર નૌશીરવાન, લડાઇ શરૂ થવાની તૈયારી ચાલી રહી છે. સર્વે સરદારો પોતાનાં લશ્કર સાથે કિલ્લા તરફ સહસમારી ઉભા છે, અને તમો હજી અહિંયાં !

નૌશીરવાન—વઝીર સાહેબ હમો આ લડાઇમાં ભાગ લેવા ઇચ્છતા નથી.

વઝીર—કારણ ?

નૌશીરવાન—તમોને રોશન છે તેમ ઇરાની સરદારોમાં મતફેરીના સભ્યએ આજ ફેટલુંક થયું કડવાસ ને કુસંપ જન્મ પામ્યો છે. લશ્કરના વડા સીપેહસાલાર તરીકે નામદાર શાહે હમારા મુખાલેફ હરીફ સરદાર શીરઝાનની નિમણૂક કરવાથી હમારી બાબુના લડવૈયાઓએ આ લડાઇમાં ભાગ નહિ લેવાનો ફસદ કર્યો છે.

વઝીર—નૌશીરવાન, આ પગલું વાજખી નથી. આ વખત એવો છે કે સર્વે ઇરાની પહેલવાનોએ અઇક્યતાથી ઇરાન સરઝમીનના બચાવ માટે બહાર પડવાની જરૂર છે.

અરઝાર—નામદાર તમો કહો છો તે ખરું છે, પણ હમારું લશ્કર મર્દાનગીરીથી લડી ફતેહ મેળવે ને તેનું માન હમારા હરીફ સરદાર શીરઝાનને મળે તે જોવા હમો રાજી નથી.

વઝીર—બસ એજ તમારું કારણ ! એ તમારા સ્વાર્થને લીધે તમો દુર ઉભા રહી લડાઇનો તમારો જોયા કરશો, એમજ કે ! આવાં તકલીફી કારણને લીધે, અદેખાઇ અંટસને લીધે ઇરાન સરઝમીનનો દુશ્મનને હાથે નાશ થવા દેશો ? રાજતાજ દીનધર્મ સર્વેને દુશ્મનની દયાને

શરણુ થવા દેશો? આજ તમારૂં માદરવતન તરફનું દેશાભીમાન? આ તમારી વતન તરફની જનકેશાની? આ તમારી રૈયત તરફની, દીન ધર્મ તરફની ફરજનો ખ્યાલ? નૌશીરવાન ફરી વિચાર કરો.

નૌશીરવાન—નામવર તમે ચિંતા ન કરો. જે ઈરાનીઓ આ ખીજ લડાઈમાં હારશે, તે હમે દુશ્મનો સામે ત્રીજ લડાઈ જાહેર કરી તે હમે જીતશું, ને માદરવતનને પાછું મેળવશું, દુશ્મનોને હાંકી કાઢશું.

વઝીર—ખરેજ “વિનાશકાળે વિપરીત બુધ્ધિ”

ચુ કા ખીજન કુનદ અઝ ચર્ખસર
ઑકેલાન ગરફદ જુમલે કુરો કર.

એક લડાઈ આપણે હાર્યા, ખીજ લડાઈ આપણે હારીએ તેની તમે રાહ જુવો છો, ને પછી ત્રીજ લડાઈમાં ફતેહ મેળવવાની ગણતરી કરો છો. ખીરાદરો હું ફરી કહું છું કે આ વખત આંગલી પાછલી બાજદો વિચારવાનો નથી. એકમેકની અદેખાઈની લાગણી દુર કરો, કુસંપ બાળુ કરોને વતનનાં મઝહબી છુટાપણાં માટે લડવા એકસંપીથી હમણાંજ બહાર પડો તોજ દુશ્મનોને શીકસ્ત આપી શકાશે.

નૌશીરવાન—હમે દિલગીર છઈએ કે તમારી સલાહ હમે માન્ય રાખી શકતા નથી.

વઝીર—(ઉશ્કેરાઈને) તો પછી યાદ રાખજો કે તમે ખુદ માદર વતનના દુશ્મનો ગણાશો; ઈરાન સરઝમીન તરફ નીમક-હરામ થયલા લેખાશો. એક દિન એવો આવશે કે તમારી આ ચાલ માટે તમે પોતે પરતાવો કરશો, દુન્યા તમે પર લ્યાનતનો વરસાદ વરસાવશે, તમેને દેશના, દીનના દુશ્મન ગણી સા દોષ લ્યાનત નાખશે. ઝમાનાનો કેહર તમે પર વરસો સુધી વરસશે, જરથોસ્તી આલાદ માદરવતનની બરગસ્તી માટે તમેને જોખમદાર ગણશે

(નમી જઇને) ખીરાદરો, એક વાર ફરી તમને વતનના નામથી, દીન ધર્મના નામથી, તાજો તખ્તનાં ફરમાનથી આજુજી કરું છું કે કુસંપ નાબુદ કરો. ઇરાની ખીરાદરો એક સંપીથી દુશ્મનો સામે લડી નામદાર યઝદેગર્દ શહેન-શાહને મદદ કરો. યાદ રાખો કે—

કુસંપથી તારાજ થયાંછ-દુન્યામાં રૈયતને રાજ,
કુસંપે નાબુદ કીધાંછ, કંઈકાના તખ્તોને તાજ;
કુસંપથી તો નાશ થયાંછ-ધર્મીઓનાં દીન ઇમાન,
વતન ધર્મ ને કિર્તિ-કુસંપથી થાશે વયરાન.

[વઝીર એક બાજુ જાય છે, નાશીરવાન ને ખીજાઓ ખીજી બાજુ જાય છે.]

(યઝદેગર્દની માદર લશ્કરી પોશાકમાં આવે છે. યઝદેગર્દ થાકેલો અને સુરત માલમ પડે છે.)

મહુરઅંગેજ—બેટા, બેટા તું આજે સુરત કેમ દેખાય છે? આ લગાઇનું મેદાન છે, દુશ્મનો મોટી સંખ્યામાં બેગા થયા છે, હુશીયાર થા-હોશમાં આવ ને તારાં લશ્કરને હિમ્મત આપ.

યઝદેગર્દ—માદર, કુદરતની આગાહી મને નાહિમ્મત બનાવે છે.

મહુરઅંગેજ—હે! કુદરતની આગાહી! તું કોણ છે તેનું તુને કાંઈ લાન છે? ક્યાની વંશનો તુ વીરો છે-ઇરાન સર ઝમીનનો તું શાહ છે. નામાંકિત શહેનશાહો કબ્રેખુશર, ફરેદુન, નૌશીરવાનની ઔલાદનો તું નથીરો છે, એટલે ફતેહ તારીજ છે. તેમના મહાન કામોની તું યાદ કર. આગલી લગાઇની હાર વીસરી જ. શામ, નરીમાન, ઝાલ, રસ્તમ, ફરેદુન જેવી હિમ્મત, જોર, મરદાનગી ખુદા પાસે માંગ તો ફતેહ તારીજ છે. (યઝદેગર્દ ચુપ છે.) બેટા, ઇરાનીઓની અમર કિર્તિ-તેમના રાજતાજની, દીન-ધર્મની હસ્તી, તારી હિમ્મત અને ફતેહ પર લટકેલી છે, માટે ગફલતીની નીદમાંથી બેદાર થા.

યઝદેગર્દ—(દીલગીરી, પશેમાનીથી ધ્રુજતો) માદર આ લડાઈ હું જરૂર હારી જવશ એવી મને ખસારત થાય છે. એટલે હું હિમ્મત એકઠી કરી શકતો નથી, લાચાર છું.

મહુરઅગેજ—(ખાબુમાં) એા ખુદા ! શું નબુખી હોશંગની આગાહી ખરી પડશે? શું ઇરાન પરકોમને હાથ જશે? (ગુસ્સે થઈ) એા હિયકારા ફરઝંદ અહિંયા જો (પોતાને દેખાડીને) હું એક ઐરત લડાઈના મેદાનમાં આવી દુશ્મનો સાથ હામ બીડવા તૈયાર થઈછી-તેઓને હારી ઇરાન સરહદમાંથી બહાર કાઢવા, તેમને શીકસ્ત આપવા હું એક ઇરાની ઐરત હિમ્મતથી હાજર થઈછી, ને તું એક મર્દ જતાં એવા નખલા મનના ખ્યાલી વિચારોથી ડરી નયછી, ગભરાયછી, લડાઈ લડવા અગાઉ હિમ્મત હારી નયછી (ઉશ્કેરાઈ) શરમ છે, ધીકાર છે (નરમ થઈ) તારા જેવા નામર્દ હિયકારા ફરઝંદની માદર હોવા માટે હું શરમીંદગી છું.

યઝદેગર્દ—માદર, માદર, ગુસ્સે ના થાવો હું દીલગીર છું. લાચાર છું, શું કરું મને કંઈ સુજ પડતું નથી.

મહુરઅગેજ—યઝદેગર્દ, મારા ફરઝંદ, તારી ફરજનો, તારી રયતનો, તારી કોમનો, તારા દીન ધર્મનો વિચાર કર, આ લડાઈ જો ઇરાનીઓ હાર્યા તો તેનું પરીણામ શું આવશે તેનો ખ્યાલ કર, દુશ્મનો સાંમે બહાદુરીથી લડવા તારાં લશ્કરને ઉશ્કેરી તેને હિમ્મત આપવા તું હિમ્મતથી, બહાદુરીથી આગલ પડશે તો ફતેહ તારીજ છે, ને તારીજ થશે. યથાનો કલામ ભણુ.

યઝદેગર્દ—(સહેજ હુશ્યારી પકડી). માદર મને માફ કરો, હા, હું દુશ્મનો સામે હીમતથી લડીશ, મારા જનના જોખમે હું માદર વતનનો, સાસાનીયન વંશના તાજનો, ઇરાનના દીન ધર્મનો ખ્યાલ કરવા, દુશ્મનો સામે મારા પહેલવાનો સાથ હિમ્મતથી લડીશ. માદર તમેો નર્મીત રહો.

મહેરઅંગેજી—શાખાશ મારા પીસર, ખુદા તારો નિગેહખાન થાવો.
(નય છે.)

યઝદગર્દ—મારા પહેલવાનો આપણે પહેલી લડાઈ હારી ગયા પછી આપણી હાલત મજબુત કરી એક વધુ લડાઈ લડવાનો નોખમ ખેડ્યો છે તેમાં પરવરદેગાર આપણને મદદ થાય. ખીરાદરો, આ લડાઈ છેલ્લીજ નાણુવી. એમાં ફતેહ યા શીકસ્ત જે કિસ્મતમાં લખાઈ હશે તે મળશે. આ લડાઈનું સેવટ આપણા રાજતાજ ને દીન ધર્મનો ફેજ નક્કી કરશે, માટે તમારું સર્વે જોર એકઠું કરી માદર વતનના બચાવ માટે બહાદુરીથી લડજો, ને લડાઈનું પરીણામ આપણી તરફેણમાં લાવજો.

પહેલવાન—ઓ શાહ, તું ખીલકુલ બેશીકર રહે. આ લડાઈ આપણે જરૂર જીતશું.

યઝદગર્દ—ખુદા કરે ને તેમ થાય. યથ જગ્યાદ, યથ આફીનામી.
[સર્વે પહેલવાનો નય છે.]

સીન આઠમો.

(કીટલાનો દેખાવ)

આરખ—ધરાની સીપાહીનેા ચોશાક પહેરી આપણે દુશ્મનોની છાવણીમાં આવી શક્યા. હવે અહિયાંથી છટકવાની કોશેશ થતી જોઈયે. ખીરાદર આપણા ધરાની દુશ્મનોની કિલ્લેબંદી ઝયાદા મજબુત છે, ને આપણું લશ્કર જો તેઓ સામે અહિંયાં લડવા આવશે તો ઉંદર જેમ છટકામાં સપડાય તેમ સપડાશે માટે કંઈ હિંમતથી આ લડાઈ લડવી પડશે.

આરખ ખીજો—હા રશીક તું કહેછ તે ખરું છે. ધરાની લશ્કર ચર ખોદી મજબુત કિલ્લેબંદી કરી ખેડું છે ને ન્યાંમુધી

કંઈ હિકમતથી તેઓને બહાર મેદાનમાં લાવવાની તજ-
વીજ નહિ થાય ત્યાં સુધી આપણી જીત શકમંદ લાગે છે.
આપણે પહેલી લડાઈ જંગે કાદુસીઆમાં જીત્યા છીએ
પણ ખીજી નીહાવંદની લડાઈ જીતવી સહેલ નથી—

આરબ—જો એમ થાય કે આપણે લડાઈનું મયદાન છોડી
જઈએ છ એવો દેખાવ કરીએ તો કદાચ ઇરાની લશ્કર
કિસ્લામાંથી બહાર આવી આપણી પીઠ પાછળ લદ્દો
કરવા લલચાય ને એવી રીતે તેઓને કિસ્લેઅંદીમાંથી
બહાર કાઢી ખુલ્લાં મયદાનમાં આપણે તેઓને લડવાની
ફરજ પાડી શકશું ને આપણા બળવાન લશ્કર સાથે
શીકસ્ત આપી શકશું.

આરબ બીજો—હા આ યુક્તિ ઠીક છે ચાલો આપણે જાવણીમાં જઈ
સર્વે બખર આપીએ. (જાય છે.)

[દુરથી નીચતી હકીકત જણાય છે, જે સર્વે ઇરાની સરદારો
કિસ્લામાંથી જાય છે. “ આરબ લશ્કર પાછું ફરે છે ને
પોતાની સરહદ તરફ જતું જણાય છે”.]

પહેલવાન ૧—અરે બુવો નામદાર દુશ્મનો પીઠ ફેરવી નામે છે !

પહેલવાન ૨—અરે હવે આ તક ઠીક છે કે તેમની ઉપર હવે આપણે
તૂટી પડી તેમને સહેલથી છટકી જતા અટકાવીએ.

પહેલવાન ૩—ખીરાદરો, ઉતાવળ્યા ના થાશો. આપણી કિસ્લેઅંદીમાંથી
બહાર જવું સલાહકારક નથી. લલે તેઓ જાય છે તો
જવાદો.

પહેલવાન ૧—પણ એમ તો વળી પાછા તેઓ લડાઈ જગાડશે ને
આપણને કોઈવાર પાછા હયરાન કરશે. આવી તક કંઈ
વારંવાર મલતી નથી માટે આપણે બહાર પડી તેઓનો
નાશ જરૂર કરવો જોઈએ. નામવર શાહ તારો શું હુકમ ?

યઝ્દેગર્દ—ખીરાદરો મને ના પુછો, મને કંઈ સુજ પડતું નથી.
આવતી કંઈ બહુબખ્ત આગાહીથી મારું મગજ કામ

કરી શકતું નથી. તમે લશ્કરના વડા શીશ્ઝાનને પુછો.
તે જેમ સલાહ આપે તેમ કરો.

લશ્કરનો વડો—હું પહેલવાન કાઠિસના મતને મલતો છું. આપણે નાસતા
દુશ્મનોની પુઠ પકડશું ને અને તેટલાનો નાશ કરી
ભવિષ્યમાં દુશ્મનોનું જેર ઓછું થાય ને ઇરાન સામે
સરકશી કરવાનું તેઓ છોડી દે એવી તેમની હાલત
બનાવશું ને પછી આપણી શરતોએ સલાહ કરવાની
ફરજ પાડશું માટે ચાલો બહાર પડો.

૧૫

[આરબો પછવાડે ઇરાનીઓ દોડે છે—આરબો નાસતા
બટકે છે ને ઇરાનીઓ સામે લડે છે. રેતીનો વંટોળાયો.
આરબોની ફતેહને ઇરાનીઓની હાર થાય છે. ઇરાનીઓ
નાસતા જણાય છે].

[લડાઈ પુરી થાય છે. ઇરાનીઓની હાર થાય છે. મહેરઅંગેજ લડા-
ઈમાં તીર લાગવાથી તીર શરીરમાં ગંધેલું છે ને લોહી વહે છે તે
દેખાવ લાગર થાય છે.]

મહેરઅંગેજ—ઇરાનીઓની હાર થઈ-નબુમી હોશંગની આગાહી ખરી
પડી, માદરવતન પરકામવાળાઓને હાથ ગયું, ઇરાની રાજ
ગયું. (અચ્ચકાઈને) ઓ પરવરદેગાર ! માદર વતનની
રક્ષા કરજે, માદર વતન ! મારા પીસર તરફ વધુ ધાતકી
બનતી ના, તેને આસરો આપજો-તેના દુઃખમાં સહાય
થજો-તેને નેકાનો રસ્તો બતાવજો (અચ્ચકાઈને) દુશ્મનો
લડાઈ છૂટ્યા-ઇરાન ! માદર વતન ઇરાન ! મારા પીસરપર,
મારીકામપર દયા રાખજો-તેમને સંભાળજો-યઝદેગદ
યઝદેગદ, માદર વતન, યઝદેગદ.....(મરણ પામે છે).

[આરબો ઇરાનીઓની કિલ્લેબંદીનો નાશ કરે છે ને ઇસ્લામી
ગુરો “અલ્લાહો અકબર” ના પુકાર સાથે ઊઠારે છે].

— — —

સીન નવમો.

(સલામત ગાયન ગાતો આવે છે. થોડું ગાયન ગાયા પછી વિચાર કરે છે.).....

[ખુશરોની કાકી ગુલકાકી દાખલ થાય છે,]

ગુલકાકી—હા આયેજ મુલતાન મંઝીલ હોશે અહિયાં મારો ખુશરો પોતાની બાનુ સાથ રહેતો હોશે. જી ભરાયો હમનાજ પરણેય અંતી શેહાદીપર મારેથી નહિ અવાયું કારણ બેહસ્તીને પાંચ વરસ પુરાં નહીં થયેલાં તેથી બહાર નહીં નિકલતીતી--

સલામત—અરે આય કોણુ? મારા શેઠની કાકી હમના ગઈ તે એટલી જલ્દી પાછી કેમ આવી! મારી આંખ કંઈ ઘોઘા તો નથી ખાતી? (આંખ યોગે છે.)

ગુલકાકી—જી ભરું મારો ભત્રીજો કાકાને જોઈ હરખાઈ હરખાઈ જશે.

સલામત—ખરેજ તારા ભત્રીજાની કમબખ્તી છે, આય બુદ્દી કોઈ જખરી દહીલી કાકી છે. હોસાં કેમ પાછાં આયાં?

ગુલકાકી—બા, હું એમ આવી કે ખશરૂ મારા ભત્રીજાને મલુ-તું મને ઓલખેજ કે? આયજ મુલતાન અરે નહીં મુલતાન મંઝીલ કે?

સલામત—(બાબુમાં) બુદ્દી બી પહોંચેલ છે. એ સમજી ગઈજ કે મેં એને બનાવીને કહાઠી એટલે પાછી અંજની અમ્મા થઈ મારી કસોટી કરવા આવીજ. પણ હું બી તો ખરો કે પાછાં પાટીયાં ગોઠવી એને બનાવીને કહાડું.

ગુલનાર—બીચારો કોઈ બહેરો છે.

સલામત—હીક છે. હું બહેરો છું, લંગડો છું, લુલો છું. તારે ગમે તે કહે પણ હુંજ ગાંડો થેલો બનીને પણ તુંને અહિં-યાંથી કહાડું તો મારું નામ સલામત.

ગુલકાકી—એઈ તુમ કિસકા નૌકર હયે ?

સલામત—(બાબુમાં) વાહરે કાકી જાણે મને ઝોળખતીજ નથી ને મને મળીજ નથી.

૧૫ ગુલકાકી—ખરેજ બીચારો બહેરો છે. એઈ સુનતા હયે કે હમ છે તે કેખુશડનાં કાકા થતાં હયે વો કહાં રહતા હયે, બતાવની બા ?

સલામત—બુઢી કેવી નરમ થી જેવી થઈ ગઈછ ! હવેએને બનાવવાનું શરૂ કરું ! માઈ એ દુન્યામેં કાઈ ડાસીકા ચાર નહીં, મદદગાર નહીં, દુન્યાકા પ્યાર જુઠા હયે, મત ડાસસે દીલ લગા, મયે કહેતા હું કે ખુશડકો ભૂલ જા, યહાસે ચલી જા.

ગુલકાકી—એ મુવો બડા શું મરેછ ! એ ચાર ને પ્યારની વાત કાંય કરતો હોશે ? કાઈ દીવાનો છે ? એઈ બુઢા મનીખ સાથ પ્યારકા બાત કરતા હયે મુવા શરમ નહીં આવતા હયે ?

સલામત—જરૂર આય બુઢીને આંખે આવતું નથી, નહીં તો જરૂર મને પીછાનતે. પણ એ છત્રી ક્યાં મુકી આવી, ને પેલો વાસ મારતો કાથલો ક્યાં નાંખી આવી ?

ગુલકાકી—અહિયાં તો કાઈ મલે નહી કાણુને જઈ પુછું કે મારો ભત્રીજો કાં છે ?

સલામત—એ બીચારો ગયો.

ગુલકાકી—ગયા કાં ગયા ? નાકરીકુ ગયા ?

સલામત—નહીં સફરકુ ગયા.

ગુલકાકી—પણ કીયે ગામ ગીયો ને એની આંસત કાં છે ?

સલામત—વો ગયા મુઠ્ઠે અદમકુ ઔર ઔરત રહેતી હયે મઝદા મોહલ્લોમે.

ગુલકાકી—પણ મુઠ્ઠે અદમ કાં આયું ને મઝદા મોહલ્લો કાં છે તે તો ખતાવ? મુવો પહેલે બહેરો થયોતો હવે કેવુ સાંભલેછ!

સલામત—માંઘ ચલી જા (જાયછે.)

ગુલકાકી—મરે મુવો શું બોલી ગયો કંઈ મારી સમજમાં તો નહિ આયું, રસ્તા વચ્ચે થોભું બી કેમ? લાવ જોઉં એ મઝદા મોહલ્લો કાં આયો તેની તો ખબર કહાદું. (જાય છે.)

સલામત—[પાછો દાખલ થાય છે] ચાલો ગઈ ને મારા શેઠની જ્ઞાન બચી પણ રખે વળી પાછી આવે.

[બારીએથી કચ્છેખુશરો જાય છે.]

શેઠ ઓ શેઠ તમારી કાકી પાછી આવીતી ને જેમ તેમ બનાવી પાછી મોકલી હવે પાછી આવે તે અગાઉ પેલી ઘેરમાં રાખેલી છોકરીને તેને ઘેર મોકલી આપો, જે તેમ નહીં કરશે તો કાકા પાછી આવશે, આખરૂંબી જશે ને કાકાનો દલ્લોબી જશે.

કચ્છેખુશરો—(ખારતી ઘુઘમાં) કેમ મોકલું?

સલામત--કેમ મોકલું? અરે કોઈ સાથ નહીં, તો મારી સાથે મોકલો? નહીં, તો તમે સાથે જઈને તેને પહોંચાડી આવો! શેઠ આય ઘણુંજ ખોટું કામ થાયછ.

કચ્છેખુશરો—સલામત તું શું જાણે કે કેવા સંજોગમાં તે મારે આસરે આવી છે? કદી નહીં, એક ગ્રહસ્થ પેતાના આસરામાં આવેલી બાનુને કદી મોકલી નહીં શકે.

સલામત—અરે શું પાછી મોકલી નહીં શકે? હવે એ તમારા પ્યારના ઢોંગ બાળુ મુકો, તમારી અદરાયલીનો ખ્યાલ કરો, કાકાના પૈસાનો વીચાર કરો ને પારકી બાનુઓને

ધેરમાં બોલાવી પ્યારની તાલીમ આપવાનું મોકુફ કરો,
શેઠ હવે એ ધંધા પર પુરો મુકો.

કચ્છે ખુશરો—સલામત, પ્યાર તો હવે પીરોજ સાથેજ.

સલામત—હં ! ત્યારે આય તમારો બહેન બાઈઓ સાથનો મીઠાસ
શું મોઢું સમારવા માટે કેમ ? છે એની કાઈ જોડી ?

(ગાયન)

સલામત—આ નવા જમાનાનો રંગ જીવો,
આ ધરાનીઓના ઢંગ જીવો,
જ્યાં પ્યાર ને મોહોખતનો સંગ જીવો.
ત્યાં નેકી નીતીનો ભંગ જીવો.

કચ્છે ખુશરો—પ્યારની કદર તે તું શુ કરે,
ભેંસ આગળ બીન અસર શું કરે,
હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી કરે,
પ્યારની કદર આશકમાશુક કરે.

સલામત—પ્યાર એ મોહોખતનું ખોટું છે નામ,
પ્યાર માટે થાય છે નઠારા કામ,
પ્યાર ખાતર ખોડ્યા કંઈકોએ જાન,
એ પ્યાર ઇનસાનને કરેચ હેવાન.

કચ્છે ખુશરો—પ્યારનો રસ્તો નથી કાંઈ મહેલ,
નથી જોતો પ્યાર ઝુપડી કે મહેલ
પ્યારની કીધીચ ફરેસતાઓએ પહેલ.
ને સેતાન કરેચ પ્યારનું કામ મુશ્કેલ.

સીન—દસમો.

(જંગલનો દેખાવ)

[ઈરાની દસ્તુર, પહેલવાનો, રૈયત વગેરે હાથમાં કંઈ વાસણમાં આતશને લઈ આવે છે.]

દસ્તુર—(દીલગીર ચહેરે) લડાઈ ખતમ થઈ, ઈરાનીઓની હાર થઈ, દુશ્મનો ઈરાન છતવામાં ફાવ્યા; શહેરમાં છુટ ચલાવી ન ધરાતાં પાક ધર્મ પુસ્તકોનો ને આતશ-કદેહનો તેઓ નાશ કરવા લાગ્યા છે. હવે શું કરીયે ?

રૈયત ૧--ત્રીજી લડાઈ લડ્યા હવે હમારામાં જોર નથી. ઈરાનમાં હવે તે તાકાત મૌજુદ નથી.

દસ્તુર—ગભરાઓ નહિ ઈરાની ઓરાદરો, જો રાજ માટે લડવાની તાકાત નથી, તો મજલ્યના ખચાવ માટે તો કોશેશ કરો ! (દેખાડીને) આ પવીત્ર આતશની પાસખાની કરવા, આ આતશના નુરી કેબલાને સલામત જગાએ લઈ જઈ તેને તખ્તનશીન કરવાની કોશેશ કરો. શું ઈરાની પહેલવાનોનું ધર્મ તરફનું ઈમાન દુશ્મનોની છતથી એટલું સુતમારી ગયું છે. સુકાઈ ગયું છે કે આ પાક આતશને રોશન રાખી તેને લાયકનું સ્થાન મેળવવાની કોઈ હામ બીડી નહિ શકે ?

એક બુદ્ધો દસ્તુર—ક્યાં લઈ જઈએ આ કેબલાને, ક્યાં છુપાવું આદ્યાહ તુંને, પરંકામની હરકતથી, ક્યાં લઈ જઈ રાખુ તુંને; નીચો ધર્મ દજારો સાલ, આ કેબલા તુજ દયાથી, નીલશે હમારી ઔલાદ, તારીજ મહેરને માયાથી. ક્યાં છે તે ધાર્મિક જુસ્સો, ક્યાં છે તહેમતનની ઔલાદ ! ક્યાં છે બહાદુર પીઝતનો, આપવા જન દીનને સૌગાદ.

પહેલવાન—બાખુશી દસ્તુર સાહેબ લાવો, એ નુરી કેબલાને મને સોંપો, આ કેબલા:—

હેફાઝત તારી તું કરશે, નથી તાકાત હમારામાં,
શક્તિ તારી ગયળી છે, અનેક ખુબી છે તારામાં;
જન જગર કુરબાન કરે, ઓ કેબલા તારી ઉપર,
એક નહીં અનેક ઝીંદગી, નીસાર તુજ કદમ ઉપર.

દસ્તુર—ઓ દાદાર અહુરમઝદ ! આ નુરી આતશની જળવણી કરવાની હમોને શક્તિ આપજે. જરથોસ્તી દીન ધર્મની પવીત્રતાઈની આ અચુક નીશાની, જરથોસ્તી-ઓનો આ હમેશનો રોશન ચંરાગ, તારાં નુર અને મહોબ્બતની નીશાની તરીકે હઝારો સાલ હમારા નેઆગાનોએ જનને જોખમે જલવી રાખ્યો છે, તેને હમારા દીલમાં, હમારા હૈયામાં રોશન રાખજે. અફસોસ ! માદર-વતન દુશ્મનો જીતી ગયા છે. સેંકડો હઝારો વરસની ક્યાની પાદશાહોની જાહેજલાલી ને કોર્તી આજે ખાકમાં મળી ગઈ છે. જરથોસ્તી કામનો જલેલવંત ખુરશેદ આજે મગરંબમાં ગાયબ થયો છે. જંબી તે ધીરતારની મરજી. ઓ નુરી કેબલા તું ને આજુદે થતો અટકાવવા, તું ને તારાજ થતો ખચાવવા, તારાં હમેશનાં આસનપરથી ઉચકી અદિયાં લઈ આઆજ, વાસ્તે તું હમને દરગુજર કરજે. હમો જરથોસ્તીઓ આજે અદિયાં, આ જગાએ, કાલ આપીયેછ, કબુલાત કરીયેછ કે હવેથી દરેક જરથોસ્તીઓનાં ઘરમાં અશોઈ અને પવીત્રતાઈની નીશાની તરીકે ઓ નુરી આતશ તું ને હમેશનું સ્થાન મળશે. દરેક જરથોસ્તી ઘરમાં ખુદાઈ મહોબ્બત અને નુરની યાદમાં, તું ને દીન રાત રોશન રાખવામાં આવશે. દરેક જરથોસ્તી ધર્મ પાળનારાઓ તારી પર ખુશઓ બાળી તારી રાત દીન માવજત કરશે.

સર્વે—ઓ દસ્તુરાંન દસ્તુર, હમને આ સોગંદ મંજુર છે.

નૌશીરવાન—ખીરાદરો, દુશ્મનો ઇરાનસરઝમીન જીતી ગયા છે, છતાં એકજ ચીજ તેઓ ઇરાન સરઝમીનના માલેક થવા છતાં મેળવી શકશે નહિ, અને તે સાચ્યા ઇરાનીઓનું જરથોસ્તી દીન ધર્મ તરફનું ઇમાન ને યકીન છે.

હાજર રહેલામાંનો એક—ખરૂં છે. હમો અસ્તેકુસ્તીઆનોના દીલમાં બળતો માઝદયસ્તી ધર્મનો ચેરાગ દુશ્મનો કદી બુળવી શકશે નહિ.

હાજર રહેલામાંનો ૨—હમારાદીલની, જરથોસ્તી ધર્મ તરફની આસ્થા ને લાગણીને તેઓ કદી તારાજ કરી શકશે નહિ.

હાજર રહેલામાંનો ૩—ક્યાની જરથોસ્તીઓના દીલમાં વહેતો માઝદયસ્તી દીનનો ઝરો કોઈ પણ અટકાવી કે બંધ કરી શકશે નહિ.

દસ્તુર—શાબાશ મારા જરથોસ્તી ખીરાદરો આફરીન તમારી ધર્મ તરફની જાનફેશાની પર! ઓ વહુરે વહુરાન રમ્મજો અષો સ્પીતમાન જરથુસ્ત્ર ! તારી આપેલી દીનને હમો સદા વળગી રહીશું. ગમે તેવી મુશ્કેલી વચ્ચે, ગમે તેવા સંજોગ વચ્ચે એ મોતેબર દીન પરનો હમારો એતેકાદ ડગમગશે નહિ; ગમે તેવો ઝુલ્મ ગુજરશે તે તામોશ કરી હમો હમારી દીનને વફાદાર રહીશું.

વફાદારીથી પાલશું, જરથોસ્તી દીનનાં ફરમાન,
દુશ્મનો ભલે કરે, હમને હયરાન પરેશાન;
ભલે જીતે રાજ ને તાજ, ભલે જીતે વતન ને શહેર,
જરથોસ્તી દીન પાલનારા પર, હમેશ રહેશે ખુદાની મહેર.

નોશીરવાન—ખતલાવશું હમે દુન્યાને, શું માઝદયસ્તી દીન છે,
ખતલાવશું હમે દુશ્મનને, શું જરથોસ્તી યકીન છે;
મકદુર શું કોઈ કોમની. મઝહબ હમારો લુટે,
ધર લુટે, શહેર લુટે, મગર યકીન હમારૂં નહિ તુટે.

ચાલો ખીરાદરો હવે વધુ વાર આ જગા પર થોભવું
જોખમ ભર્યું છે.

[સર્વે જાય છે.]

સીન અગીયારમો.

[આરખોની લશ્કરી છાવણીનો દેખાવ. આરખ લશ્કરનો વડો સરદાર બેઠો છે ને સાથે બીજા અમલદારો છે. લડાઈ જીત્યા તેની ખુશાલીમાં નાચ રગ ચાલી રહ્યો છે ને શરખત પીરસાય છે.]

૧ એક સરદાર—નામવર સરદાર આપણે લડાઈ જીત્યા તેની ખુશાલીમાં આ શરખતની જામ નોશ કરશો.

(બધા પીએ છે.)

સરદાર—ધરાનનો શાહ યજ્ઞદેવે લડાઈના મયદાનમાંથી જીવતો નાસવા પામ્યો એ બહેતર નહિ થયું. તેને જીવતો યા મુવેલો પકડવાની કોશેશ થવી જોઈએ, તેમજ વળી તેનું બાદશાહી કુટુંબ મહેલમાંથી નાસવા પામ્યું છે તેનો પણ પત્તા મલવો જોઈએ.

સીપાહી—નામવર સરદાર ધરાની કેદીઓને હાજર કરવાનો હુકમ હોય તો રજુ કરું.

સરદાર—હાજર કરો.

[ધરાની કેદીઓ લશ્કરી તેમજ રૈયતના પોશાકમાં હાજર થાય છે.]

આરખ સરદાર—કેમ મગર ધરાનીઓ ઉંટનું દુધ પીનારા સુસમાર મછી ખાનારા આરખોની બહાદુરી ને જવાંમદી લડાઈમાં જોઈ? હવે તમારે શું કહેવું છે? હમારો પવિત્ર મહાજ્મ અખત્યાર કરવાનું ફરમાન આખા ધરાન દેશમાં બહાર પડ્યું છે તે તમોને કબુલ છે યા નહિ? તમો તેને તાબે થવા તૈયાર છો કે નહિ?

સર્વે ધરાનીઓ—જરજ નહી.

સરદાર—હં અંઅંઅંઅંઅં ત્યારે હજી તમારી ગુમાની ગધ નથી? હજી તમને ડહાપણ સુજતું નથી? લડાઈ હાર્યા, રાજપાટ ખોયું, હઝારો જનની ખુવારી છતાં તમારા જરથોસ્તી ધર્મ માટેની હુઝત જતી નથી કેમ? તો પછી તમે ઇરાનીઓને ઠેકાણે લાવવા વધુ સખત પગલાં લેવાં પડશે. હમારા બાદશાહી હુકમનો અનાદર કરવા માટે તમને ભારી સજા ખમવી પડશે.

એક ઇરાની— ઉઠાવી દે ભલે ગરદન, ન દીનના રોહથી ફરશું,
હમારો યાર છે પરવર, નહિ દુશ્મન થકી ડરશું;
માઝદયસ્તી દીન ભલી, વહાલી હમોને મીરસે જન,
તેનાજ મુરીદ થઈ રહીશું, આય તેમજ પેલી જહાન.

સરદાર—અગરજો એમજ છે તો હમારા ધર્મની આગ ઇરાની-ઓના દિલમાં સલગાવવાનો ઉપાય અજમાવવો પડશે. હમારો મઝહબ તમોને કબુલ કરાવવાનો ઇલમ હમારી પાસે તૈયાર છે. તે તમને ઠેકાણે લાવી હમારી દીન કબુલ કરાવશે. સીપાહીઓ શરૂ કરો.

[બે ત્રણ આરબ સીપાહીઓ ઇરાનીઓને કોરડાથી ફટકા લગાવે છે. જરથોસ્તીઓ “યથા” “અષેમ” “સરોષ” વગેરે શબ્દો બોલી ફટકા ખુશીથી ખમે છે. ઇરાનીઓની આવી હાલત જોઈ અરબો અજબ થાય છે. અને તેમના તરફનું યકીન જોઈ આપસઆપસમાં વાહવાહ પુકારે છે.]

એક અરબ—નામવર સરદાર આ ઇરાનીઓને ધર્મને કારણે થતી આ સજા મને વાજબી લાગતી નથી, માટે તું નામવર તેનો અટકાવ કરે તો બેહતર. (માર મારતા સર્વે અટકે છે.) માર મારી દીન પોકરાવવી એ આપણો ઇસ્લામી ધર્મ શીખવતો નથી. માટે આ સીતમે નારવા અહિયાંજ અટકાવવો જોઈએ.

સરદાર—આપણા ધર્મની ખુબી જોવા જેઓની આંખો બંધ છે, આપણા ધર્મની ખુલ્લી સાંભલવા જેઓના કાનો બંધરા છે, તેઓની આંખો ઉઘાડવા ને કાનો સાંભલતા કરવાની શું જરૂર નથી?

આરખ—જર છે. પણ તે આવા ધાતકી જુલ્મથી નહિ, પણ ધર્મનું શીક્ષણ આપી, ધર્મની બુલંદી સમજાવી, ઈસ્લામી ધર્મ તરફ તેઓને ખેંચવાથી, તેઓ ચુસ્ત ઈસ્લામીઓ બની શકશે. તેઓ એક હારેલી પ્રજા છે એટલે આપણું કામ અઘરા મુશ્કેલ નથી. તે સહેલથી આસાન થઈ શકશે.

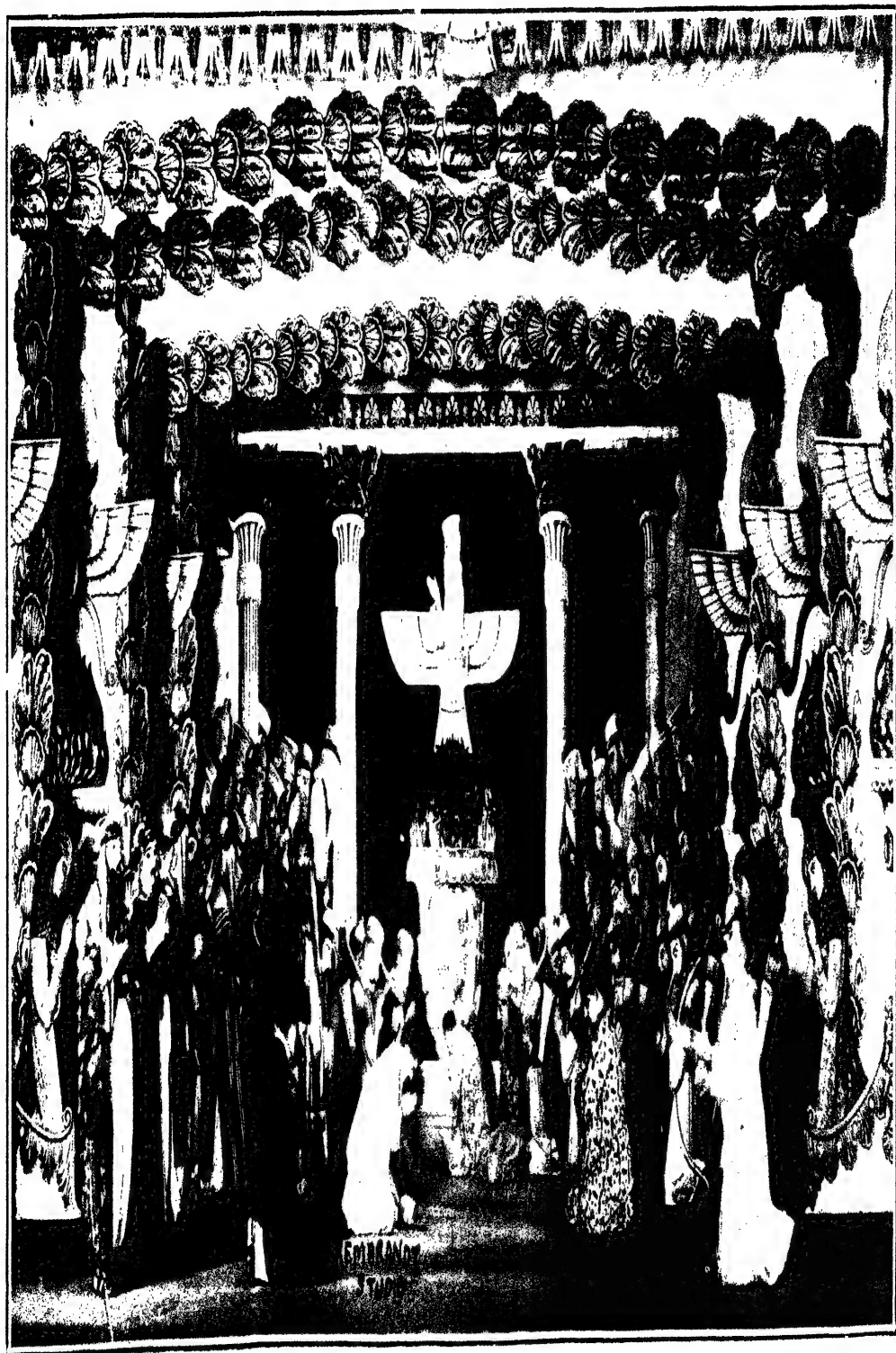
ધરાની પહેલવાન—બુલો છો. નામવરો, તમે બન્ને બુલ કરો છો, ને ઉંધમાં રોજ ખોલો છો. ધરાનીઓ માદર વતન માટે લડી હાર્યા છે, વતન ગુમાવ્યું છે, રાજ ખોયું છે, પણ હવે ધર્મની લડાઈ જગાડવાનો વિચાર હોય તો ધરાનીઓ તૈયાર ઉભા છે. તેઓ પોતાનાં માઝદ્યસ્તી ધર્મ માટે લડશે તેની હસ્તી કાયમ રાખવા જન જીગર પટકી નાંખશે.

નહિ સ્વીકારશું હમે, બીજો કોઈથી પયગમ્બર,
અશો જરથુસ્ત્ર છે સાચો, હમારો દોસ્તને રહેબર;
અમુલ્ય શીક્ષણો દીનનાં, મીનોઈ દુન્યાથી લાવીને,
હમેને આપીયાં તેણે, ચમત્કારો બતાવીને;
તેજ હમારો છે રહેબર, તેનેજ નમશું હમે સદા,
જન ઝીદગી આપીને પણ, ફરજ ધર્મની કરશું અદા.

સરદાર—(ઉશ્કેરાઈને) અગર જો એમજ છે તો હવે તમે હમારું બી જોર જોઈ લેજો. તમારા ધર્મની યાદ આપનાર સર્વે ચીજોનો હમે નાશ કરશું. તમારા આતશ-કંદેહને તારાજ કરશું. તમારા દીન ધર્મના મકાનો નાબુદ કરશું. તમારાં ધમપુસ્તકો બાળીને ખાક રાખ કરશું. તમારા મઝહબની હસ્તી ધરાનમાંથી, દુન્યામાંથી મિટાડવા ઝમીન ને આસમાન એક કરશું, પછી જોઈશું કે કોણની ફતેહ ને કોણની હાર થાય છે.

ધરાની—બસ એટલુંજ અરખ સરદાર ?

આતશની બુલંદી બતાવનારો દેખાવ.

હમારી દીન રહેશે અમર, રહેશે આ ખલકમાં જીરી,
વિના તે પાક દિન કોઈના, હમે બનશું ન પુજારી;
હમારા દિલમાંનો આતશ, રાખશે પાક આ દીનને,
હજારો સાલ એ આતશ, દીપાવશે ધર્મ ચકીનને.

સરદાર—ઓ આતશની સેતાયશ કરનારા ગણો તમોને તમારા
ધર્મ માટે એટલું અભિમાન છે તો જોઈશું કે તે
કેટલો વખત ટકી શકે છે-તમો આતશને પુજનારા
છો-તમો આતશને માનનારા છો-તમો આતશને પવિત્ર
માની આરાધનારા છો-તો એ આતશમાંજ તમોને,
તમારા ધર્મને બાળી ખાક બનાવશું-પછી જોઈએ એ
આતશ તમારી શું પાસબાની કરે છે-એ આતશ તમોને,
તમારા ધર્મને કેમ સહાય થાય છે-સીપાહીઓ-આ
ધરાનીઓને એક પછી એક આ અંગારમાં ફેંકી આજે
લાકડાંને બદલે આ ધરાનીઓની હોળી સલગાવી આપણે
વાસ્તે તાપણું થવા દો.

ધરાની—અય પરવરદેગાર ! હમારા ચકીનનો તું ગવાહ થા,
અને અમો પવિત્ર આતશને તારી પરસ્તેશ માટે
એક તુરં કેબલોજ સમજ્યે છીયે તેની ગવાહી હમારા
દુસ્મનોને આપ !

[એક બે ધરાનીઓને આતશની હોળીમાં ધડેલવામાં આવે છે. તેઓ
બળતા નથી પણ “યથા, અપેમ”ના કલામો અંદર ઉભા રહી
ભણે છે-આસમાન તરફ હાથ કરી પયગમ્બરને યાદ કરે
છે-તે જોઈ સર્વે આરબો ઉભા થાય છે-તાબુથ થાય છે.]

સરદાર—હું આવા આતશમાં એઓ જલતા કેમ નથી ?

(સીન ટ્રાન્સફર થાય છે.)

(ડ્રોપ.)

અંક બીજો—સીન પહેલો.

[યજ્ઞદેવે લગાઈના મેદાનમાં પડેલો જણાય છે,
ને હળવે રહીને ઉઠે છે. ખીદમતગાર ગાયન ગાય છે.]

ગાયન.

બલવાન ભાવી હોય છે, યાલે કોઈથી ટલનાર નહિ,
મન છે કેવું ઉતાવળું ધીરજ રાખે લગાર નહિ;
કીસ્મતને આધીન થઈ આધાર રાખો કર્મ પર.
રાત પછી પ્રકાશ છે રેહશે સદા અધિકાર નહિ;
નસીબના સાગર મહી છોડી આશાની નાવને,
સુકાની પરવર તુજ છે તુજ વિના થાશું પાર નહિ.

શબ્દેર,

શું ભરોસો લાગ્યનો શું રાજ કે તાજનો.
કાલનો રાજ ભીખારી છે શાહ ફકીર આજનો;
ડંકા જેના નામના દુન્યામાં હતા વાગતા,
કોઈ ન પુછે ભાવ બુરો વખત આવી લાગતાં.

(મુન્નીબાઈ.)

ખીદમતગાર—નામદાર તમે શા માટે એટલી હિંમત હારી જાઓ
છો. આપણી રૈયત ફરી એકવાર લગાઈ કરશે ને
દુશ્મનેને ઇરાનમાંથી હાંકી કાઢી તમે નામવરને
તમારી રાજગાદી સપુરદ કરશે.

યજ્ઞદેવ—નથી જોઈતી હવે પાદશાહી, ગરીબી છે મને વ્હાલી,
નથી મહોબ્બત કશામાંથી, જગત છે ઝહેરની ખાલી;
હવે નહી ખુદકુશી જો પાપ, થતે હું મૈતને આધીન,
લઈ મુજ સાથે હું મરતે, કદીમ જરથોસ્તી બસદીન.

ખીદમતગાર—અરે નામવર ઉઠો ઉઠો જુઓ સામેથી દુશ્મનેનું ટોળું
તમારી શોધ કરતું આવતું જણાય છે. ઉઠો નાસો.

(બે ખીદમતગારો યજ્ઞદેવને ઉઠાડી નસાડી લઈ જાય છે.)

સીન—બીજો.

[યજ્ઞદેવની શાહ્યાનુ ને બે છોકરીઓ હયાત્યાનુ ને શહેર્યાનુ યજ્ઞ શહેર આગળના એક પહાડ પાસે નજર પડે છે.]

માદર—મારાં બચ્ચાંઓ ધીરજ ધરો, ખુદા સો સાઈં કરશે.

હયાત યાનુ—પણ માદર હવે સુખ આપણે માટે ફાલતુ પડે એમ લાગતું નથી, મહીનાઓ થયા જંગલમાં ભટકતાં પણ આશાનું એકબી કીરણ આપણા દીલમાં પ્રકાશ્યું નથી. દુઃખના આંસુ સીવાય ખુશાલીનો એક કતરો પણ આ આંખોમાંથી ટપક્યો નથી. કુદરત આપણી સામે રૂડી છે. તે દયાલુ થવી મુશ્કેલ છે.

શહેર્યાનુ—પાણી ! પાણી ! કલાકો થયા માઈં ગળું સુકાય છે. પાણીનું એક ટીપું પણ ગળું ભીજવવા માટે મૈાનુદ નથી, આ તે ખુદાનો કેવો ઇન્સાફ !

માદર—મારાં ફરજંદો સખર કરો. ખુદાપર અએતેકાદ રાખો.

[સામેથી એક ઇસ્લામી ભરવાડ ગાય સાથે આવતો જણાયછ. સાથે એક કુળે તેના હાથમા છે.]

જુઓ! મારાં બચ્ચાંઓ, પાક પરવરદેગારે આપણી અરજ સાંભળી. સામેથી કોઈ ભરવાડ ગાય સાથે આવતો જણાય છે. (ભરવાડને) ખીરાદર થોડું પાણી મારાં આ બચ્ચાંઓ માટે તારા આ કુળમાંથી નહિ આપે?

ભરવાડ—પાણી ! પાણી ! આ પહાડી જંગલમાં પાણી ક્યાંથી મળે ! અહીયાંથી દસ કોશ દુર નાળું છે, ત્યાં પાણી મળી શકે, અહીયાં નહિ.

પાણીની હોય ન્યાં રેલછેલ, કોઈ કદર કરતું નથી,
 પાણીની કદર ત્યાંજ થાય, ન્યાં પાણી મળતું નથી;
 કુદરતની હોય ન્યાં બક્ષેશ, ખુદાને કોઈ પુછતું નથી,
 યાદ ખુદાની ત્યારેજ થાય, મંગિલું મળતું નથી.

પંજુ સખર, તારાં બચ્ચાંઓની તરસ મારી ગાયના
 દુધથી હું છીપાવી શકીશ.

માદર—શુક પરવરદીગારના ! મારાં ફરજદો બોયો કુદરતનો ખેલ !
 પાણીને બફલે દુધ પાઈ તે તમારી તરસ છીપાવશે.

[ભરવાડ દુધ દોહી ઉઠવા બંધ છે તેટલામાં ગાય દુધનો તામડો
 લાત મારીને ઘોળી નાંખે છે.]

ભરવાડ—અફસોસ ! ખરેજ તમો બહુ કમનસીબી ઇન્સાનો માલમ
 પડો છે. આ મારી ગાયે આટલા વરસોમાં કદીબી
 લાત મારી દુધ ઘોળી નાખ્યું નથી. હું તમારી હાલત
 માટે ઘણોજ દીલગીર છું. તમો કેણુ છે તે કહેશો ?

હયાતબાનુ—હમો તકદીરથી તબાયેલા, સંબોગમાં સપડાયલા, આતશને
 માન આપનારા, વતનથી નાસતા ભાગતા ઇરાનીઓ
 છઈએ.

ભરવાડ—તમો ગણ છે, એટલે તમારી કમનસીબીનું કારણ
 તમારો ખુદ મજહૂબ છે. તમારો ધર્મ છોડી ઇસ્લામી
 મહજૂબ અપત્યાર કરો. તમારા નસીબનું ચક્કર ફરી
 જશે તમારું સંકટ નાખુદ થશે.

શહીરબાનુ—ધર્મ બુદા તો શું થયું, સૌનો ખુદા તો એક છે,
 શીખવે ધર્મ નેકીનો રાહ, તો સૌના ધર્મ એક છે;
 નામે ઇસ્લામ થયા તો શું, જીન્નતમાં મુકામ થશે ?
 નામે જરથોસ્તી રહ્યા તો શું, દોઝખમાં ઠાર થશે ?
 મહજૂબસ્તી, કે, મહમદી નામ નહિ સહાય થશે,
 જરથોસ્તી હો કે ઇસ્લામી, નેકી કરવે ખુદા મળશે.

“પીરે સજા” નો પહાડ ત્યાં યઅદગર્દની બેઠીને કુદરતે પહાડ ફાડી આરખો સામે આશરો આપ્યો.

માદર—ખીરાદર, અગરજો ધર્મ બદલવાથી નસીબનું ચક્કર ફેરવાતું હોય, ધર્મ ફેરવ્યાથી દુખનો કુંગર સુખના દરીયામાં બદલાઈ શકાતો હોય તો દુન્યાનાં લોકને કોઈ પણ ધર્મ પર ચકીન કે આરથા હંમેશ માટે રહેજ નહિ.

શહેરખાનુ—મારી માદર કહેછે તે ખરું કહેછે.

કોઈખી મઝહખી ઇનસાન, નેકી નીતીની રાહ ધરે,
મજે ખુદા સૌ કોઈને, જે દીલમાં ખુદાની યાદ કરે.

હયાતખાનુ—માટે જે ધર્મમાં જનમ્યા તેજ ધર્મ પર ચકીન રાખવાની દરેક ઇન્સાનની ફરજ છે.

શહેરખાનુ—અરે ! દુશ્મનો નઝદીક આવતા જણાય છે. ખીરાદર હમોને કેથે છુપાવ, હમારો ધર્મ, હમારી એસમત બચાવ.

ભરવાડ—છુપાવાની ફક્ત એકજ જગ્યા છે.

સર્વે—ને તે ક્યાં છે ?

ભરવાડ—હમારા મોહમ્મદી મઝહબના સાહયામાં.

સર્વે—તે સહાયો લેવા હમોને ઇન્કાર છે, ખીજા ધર્મના સાહયામાં જીવવા કરતાં હમારા જરથોસ્તી ધર્મના સાહયામાં મરવા હમો તૈયાર છીયે.

માદર—(ગુહલુપર પડી)—ઓ ખુદા ! હમોને મદદ કર !

હયાતખાનુ—ઓ સ્પેન્તમાન જરથુસ્ત્ર ! તારાં સર્વ બળ સાથે આ તારી માઝદયસ્તી દીનના પાળનારોઓની મદદ આવ.

શહેરખાનુ—ઓ શરોષ યઝદ ! તમો હમોને દુશ્મનોથી છુપાવો. તેઓ સામે રક્ષણ આપો.

માદર—ઓ ફરેસ્તાઓ ! યઝદો ! અમેશાસ્પદો ! તમારી અદ્ભુત શક્તિનો ખ્યાલ પરકોમોને આપો. જરથોસ્તી દીનના મઝહબી મોજેજોથી દુન્યા અંજાણુ નથી. તો આ પ્રસંગે તેવા કોઈ મોજેજોજ હમને બચાવી શકશે, જરથોસ્તી ધર્મની કીર્તી જાળવી શકશે.

[સર્વે ઢાટી કરે છે, અને ગુહલુપર પડે છે.]

શહેરખાનુ--માદર દુશ્મનો આવી પુગ્યા.

માદર--મારાં ફરજદો હીમ્મત રાખો.

[પહાડ ફાટે છે, તેમાં સર્વે ભરાઇ જાય છે. પહાડ પાછો સંધાઇ જાય છે. આરખ લશ્કર થોડાક ઇરાની કેદીઓ સાથે હાજર થાય છે ને ભરવાડને પુછે છે.]

આરખ--અહિંયાં ત્રણ ખાનુઓ હતાં તે ક્યાં ગાયબ થઇ ગયાં ?

ભરવાડ--પાતાલમાં. ઓ આરખ સરદાર એક પળ અગાઉ ઇરાની રાજવંશી કુટુંબની કોઇ ત્રણ આફતની મારેલી ઔરતોએ અહીંયાં મુકામ કીધો હતો ને પાણી માટે પોકાર કરતાં હતાં. મેં તેઓને મોહમ્મદી મઝહબ અખત્યાર કરવા મજબુત આગ્રહ કર્યો, પણ ઇરાની ધર્મને વફાદારીથી વળગી રહી તેમને અહીંયાં આવતા નોંધ, પોતાના ખુદાને, પોતાના પયેગમ્બરને અરજ કીધી કે અહીંયાં કોઇ જગાએ તે તેમને છુપાવે.

આરખ--હા પછી ?

ભરવાડ--આ અરજ તેમના પયેગમ્બરે, તેમના ખુદાએ સાંભળીને આ પહાડ ફાડી તેઓને તેની અંદર છુપાવ્યાં છે.

[સર્વે ઇરાનીઓ હાથ જોડી નમે છે. ધર્મના કવામો ભણે છે.]

આરખ--તેઓ પહાડમાં છુપાયા છે તો તેમને હું હમણાં બહાર કાઢી આપશ.

ઇરાની--તારી મહેનત ફેકટ જશે. આ જ્યારતગાહમાં તેઓ હંમેશ માટે જઇ વસ્યા છે, ને આ જગા ઉપર તેમની યાદ સદા માટે કાયમ રહેશે. જરથોસ્તીઓની, મઝદયસ્તી દીનની સચ્ચાઇ, તેના પયેગમ્બરની અદ્ભુત શક્તિ બતાવનારી આ યાદ દુન્યાના લોકોને એ ધર્મની ખુલ્લંદીની જમાના સુધી ખાતરી આપશે.

આરખ—અસ. ચુપ. આ ધર્મની ખુલંદી નહીં પણ એક નજરખંદી છે. સીપાહીઓ આ પહાડને તોડે.

[સીપાહીઓ મોટી હથોડી, ભાલા વીગેરે પહાડ પર મારે છે. માદર, હયાતખાનુ, શહેરખાનુ તે પહાડમાંથી કાઢ કાઢ વાર નજરે પડે છે. પણ જેવા હથોડા કે ભાલા પડે છે કે ગેળ થઈ જાય છે. હળવે હળવે આખો સુકો પહાડ લીલોતરીથી ભરપુર થઈ જાય છે, અને તે ઉપર “પીર-એ-સબઝ” નામ જણાય છે કે જ્યાં ચઢેગદેની મોટી હયાતખાનુ હયાત હોવાનું લોકો હબ્બુ ધારે છે.]

ભરવાડ—નામદાર આરખ સરદાર, આ ખરેખર મોજેજો બની ગયો છે. ઇરાનીઓના માઝદયસ્ત્રી ધર્મની છુપી શક્તિ કામ કરી રહી છે તે સામે લડવું નામનાસેળ છે, પુઝુલ છે. હું ધારું છું કે માઝદયસ્ત્રી ઇરાનીઓને પોતાનો ધર્મ પાળવાની છુટ મળવી નેહએ કારણ તેઓનો ધર્મ પણ આપણા ધર્મ જેવો સારો ખુલંદ ને એક ખુદાને માનનારો છે.

ભલેને ધર્મ હોય બુદ્ધ, બુદ્ધો પણ ક્યાં ખુદાવંદ છે,
ખુદી ઇન્સાન તજ દે તો, જગરમાં ખુદ ખુદાવંદ છે.

આરખ—ચુપ. ફરી એ લકઝો ઝખાનપર લેશે તો ક્યદમાં જશે.

સીન ત્રીજો.

[જંગલનો દેખાવ.]

[યજ્ઞદેવદેવ લડાઈના મેદાનમાંથી દેશે દેશ વરસો મુઠ્ઠી ભટકવા લાગ્યો. નીલાવંદથી હમદાન-હમદાનથી રએ-રએથી ઇસકહાન રોજસ્તાન અને મરવમાં જઈ પુગ્યો. પહાડો અને ઝાડોમાં છુપાતો તે એક બે સીપાહીઓ સાથે ભટકતો હતો.]

ગાયન.

જીવોતમ, જગતમાં આ, સદા કોઈ રહ્યું નથી
જાહોજલાલી, આબાદી, સદા, કોઈની રહી નથી.
દારાસિકંદર જમશેદનું જીવો આ શું રહ્યું;
બાગો બહારી તારાજ થઈ, આ નિશાન સિવા કાંઈબી નથી.
પાદશાહી ધરાનની, દુશમનોને હાથ ગઈ
રહી રહી, યાદ કીધા સિવા, ઉપાય બીજો કાંઈબી નથી.
ચઢતી પડતીના પાક શીખવે, ડિભા રહેલા આસ્થાભો.
પારસી કીર્તીની યાદ સિવા, બીજી હયાં કાંઈબી નથી.

યજ્ઞદેવદેવ—ઓ ખુદા મેં એટલાં તે શું પાપ કીધાં કે મારી આ હાલત તેં કીધી! મને રાજવંશી ખાનદાનમાં જન્મ આપી, પળતી પાદશાહી બક્ષી છેવટે આ હાલત બનાવી, તેનાં કરતાં ફકીરીમાં પેદા કરી મારીપર ગમે તેવો સીતમ ગુજરતે તો શું બરહક નહિ ગણાતે? (રહે છે) મારી આખી ઝીંદગી આ હાલતમાં હું કેમ ગુજરશ તે ખ્યાલ મને દિવાનો બનાવેછ. શું કરું? ખુદકુશી કરું! હા તે વગર છુટકો નથી. આ પાપી દુન્યામાં વધુ જીવવામાં કાંઈ સાર નથી.

નથી દુન્યા મુજ ખપતી, નથી હું તેને કામનો,
શા સાર જીવતો ફરું, ઇન્સાન છું ફક્ત નામનો.

સીપાહી—અરે નામવર એ કેવો કઠંગો વિચાર ! ખુદકુશી એક ગુનાહ છે.

યઝદગર્દ—શું ખુદકુશી એક ગુનાહ છે ? ભલે ને હોય. ખુદાએ બક્ષેલા જીવનો તેની મરજી પહેલાં, તેના નિરમાયલા વખત અગાઉ, નાશ થશે એજ કે કંઈ બીજું ? પણ જે દુર્દેશા મારી થઈ રહીછ તેમાંથી તો રાહત મળશે ! છુટકા થશે !

સીપાહી—નહિ થાય, નામવર, ખુદકુશીથી રહને શાંતિ નહિ આપી શકાય.

ગાયન.

અય શાહ, ધીર ધરો ના રડો રાખો ભરસો

સુખ દુઃખ એક મોજો

ભરતી પાછળ ઓટ છે તેમ સુખ પાછળ દુઃખ છે

ઝીંદગી પાણીના પરપોટો—

ચઢતી પછી આવે પડતી, એ છે સૌ કુદરતને હાથ

માનવી શું કરે, નસીબને બ્યાં હાથ વાત.

ખુદકુશી વીચાર ખોટો—

મુસીબત છે એક કસોટી, ધીરજથી જે સહન કરે

કુદરત જો સહાય કરે નસીબનું ચક્રર ફરે

સુખ દુઃખનો ખ્યાલ ખોટો.—

યઝદગર્દ—ઓ પરવરદેગાર ! મને આ દુન્યામાં જન્મ તે કાંય આપ્યો ? મારો જન્મ થતાંજ મારી માફરે માફ ગળું કાંય નહિ ભયડી નાખ્યું ? મોટો થતાં મને કતલ કાંય નહિ કરવામાં આવ્યો કે આ દિવસ જોવા હું જીવતો નહિ ? આ આફત મારીપર પડતો નહિ ! (રડીને) મારાં

વતનની આ હાલત થતે નહિ ! મારા દીન ધર્મનો નાશ દુશ્મનો કરતે નહિ ! મારા બેટા બેટી ક્યાં હશે ? મારી નેક કેરદાર મહોરદાર ક્યાં હશે ? તેમની ઉપર શું બુદ્ધિ ગુજરતો હશે ? તેઓ ક્યાં રખડતાં હશે ? એ હું યાદ કરું છું કે મને ચક્ર આપેલ, દુન્યાપર કહેર છુટેલ, ખુદાની હસ્તી પર શક આપેલ, તેના આવા ઇન્સાફ પર કમકમાટ છુટેલ.

સીપાહી—નામવર, ખુદાપર તવકકોલ વધુ રાખો.

નામવર મરવનો હાકેમ માહુદસુરી તમારો દોસ્ત છે તેને ત્યાં જઈ આસરો માંગીએ.

ચઝદગર્દ—ચાલો ત્યાં જઈ નસીબ અજમાવીએ. પણ મુસીબતમાં દોસ્તીનો હાથ લંબાવનારને માટે મહેમાનદારી કરનાર ઘણા થોડા હોય છે. જોઈએ એ મારો દોસ્ત, મેં એનીપર કીધેલા અનેક અહેશાનોનો બદલો મારા હાલના ખુરા વખતમાં કેમ વાળી આપેલ ?

સીન ચોથો.

[કચ્છેખુશરોના ઓરડાનો દેખાવ. અયવાનમાં પીરોજ તથા તેના કાકાજી દાખલ થવા જાય છે. સલામત તેમને અંદર દાખલ થતાં અટકાવે છે.]

સલામત—સલામ શેઠ, કોણને પુછોજ બાઈ સાહેબ ?

પીરોજ—કચ્છેખુશરો ને હમે મળવા આવ્યાજ, તારા શેઠને બોલાવ.

સલામત—(ગભરાયલો) શેઠ ! શેઠ નથી, છે, નહિ નથી, થોડો વખત પછી મળશે. સલામ, શેઠજી થોડો વખત પછી આવજો, મન્નશે.

પીરોજ—એટલે ? તું મને ઓળખેલ કે ? હું પીરોજબાનુ તારા શેઠની અદરાયલી મહોરદાર ને આય મારા કાકાજી અરબાબ અસફંદીયાર.

કચ્છેખુશરો—(અંદરથી નીકલી આવીને) હો ! હો ! જાને મન તું
આવી કે ? સાહેબજી, સાહેબજી કાકાજી, ખુશઆમદી.

સલામત—(ખાનુમાં) ચરર ! આજે બધી કચ્છુચર થઈ જવાની ! આ
પોચાએ બહાર આવી બધો ઘાણ બગાડી નાખ્યો ! ખુદા
લાજ રાખે ! (પીરોજના કાકાજી બધે ફરીને જોયછ. અંદરના ઓરડામાં નજર નાંખવા જાયછ. સલામત તેમને
રોકે છે, એટલે જરા જરા શકમંદ થાય છે.)

પીરોજ—વહાલા કચ્છેખુશરો મેં તો ધારેલુંજ કે તું ઘેરમાં હોશે,
પણ આવ તારો નોકર એહમક જેવો તતપપ થઈ ગયો
એટલે કાકાજી જરા વિચારમાં પડ્યા કે શું હશે ? એવા
માણસને નોકરી રાખવામાં શોભા નહિ.

કચ્છેખુશરો—જાને મન આપણે શેહાદી કીધા પછી એને નોકરીપરથી
રખસત આપશું. સલામત જા ચાહ તૈયાર કર ને
સુવાના ઓરડાના બારણા બંધ કર નહીં તો મચ્છર
ભરાઈ જશે.

સલામત--વારં સાહેબ જેવો હુકમ.

પીરોજ—વહાલા કચ્છેખુશરો અહીં તો બહુ ગરમી લાગેછ, આપણે
ખાનુના ઓરડામાં જઈએ, ત્યાં ઠંડક હશે.

અસફંદીયાર—હા હુંબી ત્યારનો કહેવા જતો હતો કે તારા શોકરેખી
શું ઘેર પસંદ કીધુંછ ! ગરમી તો એવી પડેછ કે કાચું
ઘઉંબી વગર પાણીએ બફાઈ જાય. ચાલ પીરોજ આવ
અંદર જઈએ (ઉઠે છે) (કચ્છેખુશરો ને સલામત ગલ-
રાયલા ફગલાયલા દીસે છે. પીરોજ ને કાકાજી અજબ
થાય છે.)

સલામત—જેવની શેઠજી, બાઈજી, આજે શેઠનાં કાકી ગામથી
આવેલાં છે, ને તેઓ મુસાફરીથી બહુ થાકી જવાથી
હાલમાં જરા આરામ કરેછ ને કોઈને અંદર આવવા
ના પાડીછ, તેથી તમે અહીંયાંજ બેસો, હું પંખો
નાખુંછ એટલે ગરમી નહિ પડશે.

પીરોળ—કએખુશરો, તારાં કાકી આવી પુખ્ત્યાં ? કેમ કેવા મીઠાજમાં છે ?

કએખુશરો—છે ઠીક છે. થાડેલાં છે. આસાએશની જરૂર છે.

અસફંદીયાર—તે કાકી ઘરમાં છે તેમાં એટલો ગભરાયલો ફગલાયલો કેમ દીસેછ ? (ખાનુમાં) કાકીને બદલે કાઠ રમકડું તો નથી ભરાયું !

[ગુલેસ્તાન ઓરડામાંથી બહાર આવેછ બધાં ઉભાં થાયછ એકમેકને બેઠે ફગવેછ જાયછ.]

કએખુશરો—(ખાનુમાં) અરે સલામત માર્યા દાર ! એ અહિયાં કાંય આવી ?

સલામત—ગભરાવનાં, શેઠજી તમારી અકકલના તાલાંની ગુમાઈ ગઈછ આવી, તે એ અહિયાં લેવા આવીછ. હવે બનાવો એને તમારી કાકી, કે પીરોળને તેનો કાકો મારે ઝંહેરની કાકી.

કએખુશરો—પીરોળ, કાકાજી, આય મારાં કાકી.

અસફંદીયાર—(ખાનુમાં) હું આ શું બેઠિંછ ! નથી રૂપમાં કંઈ બાકી, શું ચાલીસ વરસનાં આ કએખુશરોનાં કાકી !

કએખુશરો—કાકીજી આય મારી ભવિષ્યની મહોરદાર પીરોળ.

[ગુલેસ્તાન ગભરાય છે ને શું કહેવું તે જાણતી નથી. કએખુશરો હાથ દાખી બધું હાજી હા કરવા કહે છે, જેમ તેમ પીરોળને ડોકું કરેછ.]

કએખુશરો—કાકીજી ગભરાવનાં. આ પીરોળનાં કાકાજી અસફંદીયાર એવન મારી શેહાદીની વાત કરવા આવ્યા છે.

પીરોળ—(ખાનુમાં) કએખુશરો તું તો મને કહેતો હતો કે કાકી તો રંડાયલાં છે તે આયે બધો ભપકો સપકો આજે કાંય કીધો ?

કચ્છેશ્વરો—જોની જાને મન, મેં એવને ઘણી બહોંસ કીધી ત્યારે
મને રાજ કરવા એવને આજે સોહવાસનનાં કપડાં
પહેર્યાં ને તેથી એવન ઘણા જીવાન લાગેછ.

પીરોજ—કાકીજી હું તમને જોઈને ઘણીજ ખુશી છું. પણ
કચ્છેશ્વરો તું તો કહેતો હતો કે કાકીજી તદ્દન દાધા-
બળ્યા સ્વભાવનાં છે ને એવણ તો ઘણાંજ દીલચક્ષુ
લાગેછ?

કચ્છેશ્વરો—અરે એ તો લોકો કહેતાં હતાં, મારાં કાકીજી જેવાં
કાકીજી તો બાવ! (કોટી કરે છે. ગુલેસ્તાન શરમાય છે.
તેને બારી પડે છે.)

સલામત—(બાબુમાં) જાજો દિમ્મતવાલો મારો શેઠ, બેરીના દેખત!
બીજી છોકરાં સાથે કાટી કરેછ! છે એની કાંઈ જોડી?

અસફંદીયાર—(બાબુમાં) ચાલીસ વરસનાં કચ્છેશ્વરોનાં આય કાકી,
ને તેમ. વળી રંડાયલાં! કાંય બીચારાં રંડાપામાં ઝુરતાં
હશે! હું બી વીસ વરસ થયાં રંડાયેલો છું, આય તો
સુન્નાં મોહોર જેવી તક છે; પણ દાનાવો કહી ગયા છે
કે “રાહેરાસ્ત બેરવ ગરચે દુર અસ્ત, ઝને બીવેહ
મકુન ગરચે હૂર અસ્ત.”

[યાને એક સીધો રસ્તો ગમે તેટલો દુર હોય પણ તેજ
રસ્તે જજે, એક પરી જેવી ખુબસુરત બેરી હોય પણ જો તે
રંડાયેલી હોય તો તેની સાથે પરણતો ના] પણ તે તો
મોડે વાંદલે જોઈ લઈશું. કચ્છેશ્વરો દીકરા, તારાં
કાકીજીનું નામ શું?

સલામત—(બાબુમાં) હવે જરૂર કંઈ ભડકો પુટશે (મોટેથી)
કચ્છેશ્વરો શેઠ હવે કાકીને આસાયશ લેવા દેવો.

અસફંદીયાર—અરે હવે આસાયશ હમો ગયા પછી લેશે. જરા
એવણની સોખતનો લાભ હમોને તો લેવા દો. પણ
એવણ ગભરાયલાં કેમ દીસેછ?

કચ્છેખુશરો—(પાછી કોટી કરેછ) કાકાજી તખીયત તો ઠીક છેની ?

[સલામત જોયછ. કચ્છેખુશરો, પીરોજી ને ગુલેસ્તાન વાતમાં ગુલાયમાં છે.]

પીરોજી—(બાબુમાં) કાકાજી એ કચ્છેખુશરો ઘડી ઘડી કાકીને કોટી કર્યા કરેછ, તે મને તો બા નહિ ગમતું.

અસફંદીયાર—(બાબુમાં) આમાં જુવાન કાકીને કોટી કરવા કોણને નહિ ગમે ? તું અદેખી કાંય પડેછ ! એ થોડો કંઈ કાકી સાથે પડજીવાનો છે ! આપણામાં કાકી ભત્રીજીની શેહાદી નારવા ગણાય.

પીરોજી—તમે મશ્કરી છોડી દેજો. બા મને તો દીલમાં એવું થાયછ કે કચ્છેખુશરોને કાકીને એ કાકીને હમણાંને હમણાંજ ગામ ચઢાવી દેઈ. કચ્છેખુશરો મારી આગલ આવતો નહિ, ને મને દિલગી કરતો નહિ ને કાકી સાથેજ હેત કર્યા કરેછ.

સલામત—(બાબુમાં) સલગી ! અદેખાઈની આગ સલગી ! હવે કંઈ રંગ જામશે ખરો ! જુવાન કાકીની દયા ખાઉ કે અદરાયલી પીરોજીની દયા ખાઉ ? કંઈ સમજ પડતું નથી. (કચ્છેખુશરો ને ગુલેસ્તાન સાથે ઉભાં છે).

કચ્છેખુશરો—પીરોજી, મારાં કાકાજીનો હું લાડકો ભત્રીજો (કોટી કરે છે) (ગુલેસ્તાનનો શેહર ખુશરો આવી લાગેછ, ઉશ્કેરાયછ બાબુમાં ઉભાં રહી સમજેછ, સલામત જોઈને કચ્છેખુશરોને નીચાની કરેછ. કચ્છેખુશરો સમજતો નથી) આજે વરના થયાં હમારો ચાહ એકમેકપર છે.

ખુશરો—ઓ ખુદા આય હું શું સમજુંછ !

કચ્છેખુશરો—એક અઠવાડિયું એવું નહિ જાય કે હમા એકમેક પર કાગળ નહિ લખાયે.

ખુશરો—ઓ ખેવફા છોકરી તેં મને ફસાવ્યો ! હજો ! બસ આગ લાગે હવે આય ઘરપર ! હુ તારું મોહું નહીં જોઈ. ખંજર લાવીને માફ વેર લેઈ. (જાય છે.)

સલામત—હવે થોડું તમારાં કાકીની વાખવાખી કોઈ ખીજ વખતે કરવું. તમારાં પીરોજ ને કાકીજીખી થાકી ગયાં હશે ને કાકીજીનેખી આસાયશની જરૂર છે. કાલે શેઠાદીની વાત કરવા કાકીજીને બોલાવો.

અસફંદીયાર—તેમ નહીં થાય. આજની વાત કાલ પર મુલતવી નહિ રખાય, એ મ દાનેશમંદો કહી ગયા છે. ચાલો કાકીજી એ છોકરાંજીને અલ્લિયાં બેસવા દેઓ, એ લોક સુખી ખાખ જોયા કરશે ને આપણે એ લોકની શેઠાદીના સગનની વાતો એકલાં બેસી નચીતે કળે.

[અંદર જાય છે. સલામત ને કચ્છેખુશરો ડાહ્યાને જોયા કરેછ.]

પીરોજ—પીડા પતી.

(ગુસ્સામાં જાય છે.)

સીન પાંચમો.

(કોહીસ્તાન)

[પહાડપર આતશ બજે છે. તે પર દસ્તુર બોય દે છે. ખીજ સરદારે આતશની સેતાએશ ઉભા રહી-કરે છે.]

ગાયન.

નામ યજ્ઞદાનનું લઈ નીતી હૈંડે ધરીયે
પાક આતશને આરાધીયે નીત બંદગીમાં ચીત ધરીયે
મહાન દુઃખમાં શાન્તી મલે છે પાક—

હોરમજદ નામથી સંકટ રહે છે.

જરથોસ્તી ધરમની જુલન્દી પર મરીયેરે.
યાદ ખુદાની એક વખત કરશે દિવસ કે રાતમાં,
બંદગીનું બળ છે એવું સદા, તે રહેશે સાથમાં.

મનશની ગવશની કુનશનીથી પાર ઉતરીયે.

ધર્મ જુદા છે ખુદા એક, તેમ રસ્તો સડિનો એક છે,
પોતાનાજ ધર્મને વળગી રહે જે તેજ માનવી નેક છે.
ભલાઈ જુરાઈનો વિચાર કરીને ડગલું ભરીયે.

(મુન્નીબાઈ.)

નૌશીરવાન—ખીરાદરો, પાક ફેળલાનો બચાવ કરવાનું, તેને વાસ્તે
સ્થાન શોધવાનું, તેને તખ્તનશીન કરવાનું આપેલું વચન
આપણે પુરેપુરું પાલ્યું છે. હવે વધુ કાશેશ ઈરાન સરઝમીન
જીતવા આપણે કમ્મર કસવી જોઈયે, માટે તૈયાર થાઓ.

બરઝોર--નામવર નૌશીરવાન હમો સર્વે ઈરાન વતન માટે હમારાં
સર આપવા તૈયાર છીએ.

નૌશીરવાન—શાબાશ! મારા ખીરાદરો હવે આ કામ સરંજમ
ઉતારવા આપણે એકદમ તૈયારી કરવી જોઈયે. પહેલું તો
એ કે દુશ્મનોની કાવળીમાં જઈ તેની હાલત તપાસવી
જોઈયે, તેઓનાં બચાવના સાધનોનો, તેમનાં જોરને
લશ્કરનો અભ્યાસ જીવને જોખમે કરવો જોઈયે. અને
તે કામ હું પોતે ઉઠાવવા તૈયાર છું. મારી ગરહાજરી
દરમ્યાન તમોએ તમારો નવો સરદાર નેમવો કે જેથી
તમો સર્વે તેના હુકમને એક દીલથી માન આપતા રહો.

એક સીપાહી—હું સરદાર કાઉસની ભલામણ કરું છું.

બીજો સીપાહી--હું સરદાર બરઝોરની નેમણૂક સુચવું છું.

નૌશીરવાન—ખીરાદરો બન્ને સરદારો દિગ્ગમતમાં શુરા છે. આ કામ
માટે પુરા છે. પણ હકુમત ને સન્તા એકનાજ
હાથમાં રહેવી જોઈયે કે મતફેરીના સંભવો ઉભા થાય
નાહિ માટે હું સરદાર કાઉસની નેમણૂકને મારી મંજૂરી
આપું છું ને તેના હાથ નીચે તમો સર્વે સંપથી રહી, હું
દુશ્મનોની હાલતથી વાંદે થઈ પાછો ફરું તેટલાં આપણાં
બચાવના સાધનો મજબૂત કરવાની કાશેશ કરજો. આપણા
તુરી ફેળલાની સંભાલ રાખજો. તેની જતન કરજો.

એ કેળવો કરશે અદના, આલાની મુશ્કીલ આસાન,
 માટે હમશે થઈ રહેજો, તમે એનાં નીજેહ્યાન;
 સદા રાખજો એ રોશન, જગરમાં દીનની કરજો યાદ,
 સીતમ દુશ્મનખી પાડે તો, આતશપાસ કરજો ફર્યાદ.
 આતશની ગયખી શકિત, તમારૂં રક્ષણ કરશે,
 જે આતશને આરાધશે, તેની બોલ બાલા થશે.

સરદાર કાઉસ—નામવર નૌશીરવાન તું બેરીકર રહે, હમો તારાં ફરમાન
 મુજબ જરૂર ચાલશું.

[નૌશીરવાન એક બાબુ, ને બીજાઓ બીજી બાબુ બાંધે છે.
 સરદાર બરઝોરને એક સીપાહી ઉભા રહી વિચાર કરે છે.]

બરઝોર—સરદાર નૌશીરવાને ફરી એકવાર મારૂં અપમાન કીધું ને
 કાઉસને લશ્કરનો વડો નેમી મારી ઇજ્ત આપરને
 હલકું લગાડ્યું.

સીપાહી—નામવર બરઝોર તમેને વડા સરદાર નહિ નેમ્યા એમાં ખોટું
 લાગવા જેવું કંઈજ નથી. એક સીપાહી કે સરદાર સવે
 વતન તરફની ફરજ કોઈ પણ પદવીમાં રહી, એકસરખી
 સારી રીતે બજાવી શકે છે.

બરઝોર—બીરાદર ગભરા નહિ. મારાં દિલમાં સલગતા એ આગના
 શોલા તું જોશે ત્યારે તું બાણશે કે હું શું કરવા ધારુંછ.
 જે સાંભળ, નૌશીરવાન આરબોના બચાવના સાધનોનો
 અભ્યાસ કરવા ગીયોછ તો હું આપણા બચાવના સાધ-
 નોની વીગત દુશ્મનોને વગર માંગવે પુરી પાડશ, ને તેનાં
 ઇનામમાં નૌશીરવાનની બેઇબજતી ખરીદ કરશ.

સીપાહી—સરદારના નામને અચબ લગાડનાર શખ્સ આ નાપાક
 વિચારો તુંને માદર વતન તરફ દગાબોર બનવા ઉશ્કેરેછ,
 તારાં દીન ઇમાનને દોઝખમાં નાખવા શીખવેછ તેનો તુંને
 કંઈ ખ્યાલ છે ?

બરઝોર—હા ખ્યાલ છે. સાંભલ માઈં વેર વાળવા હું કાઢખી કામ કરવા અચકાવશ નહિ. હું દેશદ્રોહી થવશ. બેઠમાન થવશ. દગાખોર બનશ. દેશને, ઇરાનને, ધર્મને, ઇમાનને બેવફા નીવડશ પણ નાશીરવાન પર માઈં વેર તો લેવશ ને જરૂર લેશ.

સીપાહી—કહે કેઈ દુન્યા માટે તું, રાખેછ દીલમાં એટલું વેર, કાંય જીવન બરબાદ કરેછ, વેર છે એક કાતીલ ઝહેર.

બરઝોર—વેર જેવી મીઠી ચીજ, આ દુન્યામાં કાઢ નથી, પૈસા, ઇકત, દીન ઇમાન, વેર પાસ કાઢ ચીજ નથી.

સીપાહી—અંગનમ એનો શું આવશે, તેનો તે કાંધોઈ કંઈ ખ્યાલ?

બરઝોર—ભલે દુન્યા હુગી ગય, કીનો લઈ હું થવશ ખુશાલ.

સીપાહી—એવી ખુશાલીના દીન, લાંબા કંઈ ટકતા નથી, એ ભાન ભુલા, ખુદાની, લાકડીનો અવાજ નથી.

બરઝોર—ખીરાદર ઉશ્કેરાઈ ના જા. જરા ઠંડો પડ.

સીપાહી—ઉશ્કેરાઈ નહીં જાઉં? એક ભાઈખંધ સાથની મતફેરીને લીધે, એક હમશરીક સાથની દુશ્મનાઈને લીધે, તું તારા દેશને, તારા દીન ધર્મને, દુશ્મનોના હાથે તારાજ કરવા, પાયમાલ કરવા તૈયાર થયોછ, તેજ તારી નીચ નઈયત, તારી હૈવાનીયતભરી ખસલત સાબીત કરેછ.

શમશીરે નીકે એ આહને બદ ચુંન કુનદ કસી ?
નાકસ બેતરબીયત નશવદ અય હકીમ કસ.
બારાંન કે દર લેતાફતે તબઅશ બેલાફ નીસ્ત
દર બાગ લાલે રૂયદો દર શુરે જુમ ખસ.

(સંવાદી.)

[એક કીટાયલાં ખરાબ લોખંડમાંથી પાણીદાર તલવાર કેમ બની શકે ? તેજ મીસાલ તરખાવત યાને શીક્ષણથી એક હલકો અભણ માણસ સારી માણસાઈ ખસડત યાને ગૃહસ્થાઈ ધરાવી શકતો નથી. વરસાદનું પાણી દરેકે દરેક જગ્યા ઉપર એકજ જાતનું પડે છે છતાં બાગ બગીચામાં સુગંધી ફુલો ખીલી રહે છે ન્યારે વવરાન જગ્યામાં જંગલી ઝાડવાનાં જુથ જણાય છે.]

ખરઝોર—બસ બોલી રહ્યો ?

સીપાહી—હા. બોલી રહ્યો. હવે કરી બતાવશ. એક ધરાનીની વતન તરફની, ધર્મ તરફની, દાઝ, શીદાગીરી શું હોવી જોઈયે તે તુંને બતાવશ. ધરાનસરઝમીન તરફની દરેક ધરાનીની ફરજ શું છે તે હું તુંને શીખવશ ચાલ તયાર થા ને મારી સાથે હાથ અજમાવ.

ખરઝોર—તું એક સીપાહી, તારા સરદાર સાથે હાથ અજમાવે !

સીપાહી—યાદ રાખ કે એક દગાખોર સરદાર કરતાં એક વફાદાર સીપાહીનો દરજ્જો આય તેમજ પેલી જહાનમાં વધુ આલા છે.

ખરઝોર—તું એક નૌકર, પોતાના માર્લીક સાથે આવી સરકશી કરે !

સીપાહી—એ સરકશી નહિ, પણ તારી બહેતરી છે. એક વફાદાર નૌકર એક દેશદ્રોહી માલેકને તેની ભુલ બતાવે, તેને એવા પાપી ખ્યાલોથી અટકાવે એમાં તે માલેકની અને દુન્યાની બહેતરી છે.

હરકે ગૂંચ સોખને રાસ્ત જુવદ દુસ્ત તોરા

દોશ્મન આનસ્તકે એમે તો નેહાન મીઠોરદ.

(તેજ તારો ખરો દોસ્ત છે કે જે તુંને ખરું કહી સંભળાવશે. તારી અશ્મ જે છુપાવે તેને તું તારો દુશ્મન સમજજે.)

ખરઝોર—એક હલકા નોકરીપરથી વધારી હું તુંને આજની સ્થિતીપર લાવ્યો તે શું મારી સામે એવી બેઅબી બતાવશ ?

સીપાહી—એ એમદખી નહિ પણ નીમકહલાલી છે.
વફાદાર હું નૈકર છું, જ્યોત્ષ નીમકહલાલીમાં,
જન આપવા તૈયાર છું, વફાની ખુશાલીમાં.

બરઝોર—યાદ રાખજે કે જો તું મારી સામે થશે, મને વધુ
ઉશ્કેરશે તો હું તારું ખુન કરશ.

સીપાહી—પરવા નહિ. વતન, દીન ધર્મ, ઇમાન માટે એક નહિ
પણ અનેક ઝીંદગીના ભોગ આપવા તૈયાર છું.

બરઝોર—જો એમજ છે તો સામે આવ ને તારી સરકશીને
સવાદ ચાખ (એક લડેછ. બરઝોર સીપાહીને ધા કરે
છે. સીપાહી પડે છે.) ચાલો એક રીતે એ બી ઠીક
થયું નહિ તો મારી સર્વે ગોઠવણ ઉધી વળી જતે ને
એ મને જરૂર કોઈ દિવસ ફસાવતે. હવે વધુ અહિંયાં
રોકાવું નામુનાસેબ છે. (જાય છે.)

સીન—છડો.

(ખુશરો ચકકીવાલાનું ઝુપડું.)

[યઝદગર્દ પોતાના એક સીપાહીની સાથ ચકકીવાલાની
ઝુપડી આગલ આવી પહોંચે છે.]

સીપાહી—નામવર આ સામે ઝુપડીમાં ચેરાગ બળે છે એટલે જરૂર
કોઈ ત્યાં રહેતું હશે. આજ રાતના અહિંયાંજ મુકામ
કરવું ઠીક પડશે.

યઝદગર્દ—(દિલગીર ચહેરે) દોરતે દગો દીધો. મરવનો હાકેમ
માહુઇસુરી મારો એક વેળાનો દોસ્ત તેને ત્યાં મેં
આશરો લીધો તો તેને પણ દગો દીધો. મારા દુશ્મન

તારતાનના ખાનને મારી હીલચાલથી વાકેફ કીધો. ઇના-
મની લાલચ ખાતર મને પકડાવવાનો પ્રયત્ન કીધો.
દોસ્તને નામે દુશ્મનીનો સોદો કીધો. પરવરદેગારની મહેર
ખાનીથી આ દગો ખુલ્લો થયો ને છુપા લેખાશમાં
ત્યાંથી હું નાસી અહિંયાં આવ્યોછ. જોઈયે કીસ્મત શું
રંગ બતાવેછ.

સીપાહી--નામવર ધીરજ ધરો. સૌ સાફ થશે.

ગાયન.

સુખના સાથી બને બધા દુઃખનો કોઇ ચાર નહીં,
રવાથ આ દુન્યામાં છે જોશો સાચો પ્યાર નહીં;
મીઠા વચનની નાખુશી કડવા વચનની નાગમી
ચડતી પડતીનો ચીતાર છે કાંઈ એમાં સાર નહીં.
જનમ મરણ અને સુખ દુઃખ છે વારસો કુદરતનો
માનવીનું શુ ગણુ? ભોગવ્યા સિવાય ઉદ્ધાર નહીં.

શબ્દર.

સપના સમાન સાહયથી પરપોટા સમ છે વૈભવ જાણ,
જીંદગીની જોત છે વરસાદના તડકા સમાન.
માફ માફ તાફ તાફ જે કરે છે દિન રાત,
સર્વ રહેશે અહીંનું અહીં જમણું અને ખાલી હાથ.

(મુન્નીખાઇ.)

યઝદેગર્દ--ઓ પરવરદેગાર ક્યાં સુધી આ હાલતમાં તું મને જીવા-
ડવા માગેછ? મારી અરજ સાંભળ ને આ ફાની
દુન્યામાંથી મને બોલાવી લે. મારી પર દયા કર.
મારી જીંદગી ખતમ કર કે તારી આગળ હાજર થઈ
તારી સેવા કરું.

[આસમાનમાંથી નીચેનો અવાજ થાય છે તે યજ્ઞદેવે
ધ્યાનથી સાંભળે છે.]

ચેનીન અસ્ત રસ્મે સેરોયે ફરીબ,
ફરોઝશ બુલંદ અસ્ત, પસ્તશ નેશીબ.
અગર બેખ્રદી બર જેહાંન દલ મખન્દ
કે નાયદ બેહરનઉ અઝુ જોઝ ગઝન્દ
ચે બન્દી દલ અંદર સેરોયે ફેસુસ
કે હઝંમાન બેગુશ ઓયદ ઓવોયે કુસ.

[આ દગલખાજ આસમાનની એવી ચાલ છે કે ઇન્સા-
નને ધડીમાં તે ઉંચે ચડાવે છે ને ધડીમાં તેને નીચે પાડી
ખુવાર કરે છે. ઓ બંદા તું અકક્લમંદ હોય તો આ
દુન્યા સાથ દિવદારી કરતો ના, કારણકે આખર તું એનાથી
દુઃખ જોશે. આ ઠગારી ધરતી સાથ તું તારું દિલ બાંધતો
ના કારણ એમાં તું હર વખતે અજબની નોખતનો અવાજ
સાંભળશે.]

સીપાહી—નામવર તમારા દુઃખનો હવે જલ્દી અંત આવશે એમ
જણાય છે. જુઓ કુદરત બોલી રહીછ. ફરેસ્તાઓ તમારી
પાસખાની કરતા હોય એમ જણાય છે.

[ઝુપડીમાંથી ચક્રીવાલો ખુશરો બહાર આવે છે.]

ખુશરો—આજે આસમાન પરથી શું અવાજો સંભળાય છે ?
કાંઈ સમજ પડતી નથી. આવી રળીયામણી રાત્રે આવા
અવાજ જરૂર કાંઈ સારું યા માફું બનવાની આગાહી
જણાવે છે. (યજ્ઞદેવેને જોઈ ચોંકે છે.) જરૂર કાંઈ
ખાનદાની શખ્સ લાગે છે. (આગળ જઈને) બીરાદરો
તમે કાણ છો ? આવાં જંગલમાં રાતની વખતે ભુલા
પડેલા મુસાફર છો ?

સીપાહી—હમે હમે.....

ખુશરો—અચકાઓ નહિ. બલે કોઇખી હો. મારા ગરીબના મકા-
નમાં પધારી વીસામો લેઓ. તમો મારા મહેમાન છો.

સીપાહી—હમો જમાનાની ગીરદેશમાં દબાયલા દુઃખી ધરાનીઓ
છીએ. તમો આશરો આપશો ?

ખુશરો—ધરાની હો કે તુરાની, ઇસ્લામી હો કે મઝદાની પરસ્તેશ
કરનારા જરથોસ્તી, દોસ્ત હો કે દુશ્મન, કોઇખી સંકટમાં
સપડાયલા ઇન્સાન માટે મારી ગરીબ ઝુંપડી સદા ખુલી
છે, પધારો.

[સવે અંદર જાય છે.]

(બે આરબ સીપાહીઓ ભરાતા છુપાતા આવે છે.)

આરબ સીપાહી—અંતે પતો મળ્યો ખરો. ધરાનીઓનો શાહ યઝદેગદ્
હાકિમ માહુઇસુરીનાં મહેલમાંથી નાસી આવી અહિંયાં
છુપાયોછ.

બીજો સીપાહી—ચાલો આપણે જઇ હાકિમને વાકેફ કર્યે (જાય છે.)

યઝદેગદ્—(બહાર આવી) ધરાનનો શાહ ચક્રીવાલાનો મહેમાન !
અન્ન પાણીનો મોહતાજ એક મુફ્ફેસ બીખારી કરતાં
વધુ કંગાલ તેને આ ચક્રીવાલાએ મોટું મન બતાવી
મહેમાન બનાવ્યોછ. ઓ ખુદા ! મેં તારો શું ગુનાહ
કીધો કે આ સીતમ મુજપર વરસી રહ્યોછ ! મેં એવાં
શું પાપો કીધાંછ કે તું મને આ સજા કરી રહ્યોછ !
વતનથી દુર, ખેશ કુટુમ્બથી દુર, વસ્તીથી દુર, આ જંગ-
લોમાં જનવરની માફક રખડી રઝડી હું પેટ ભરુંછ.
મારા દિનો પુરા કરૂંછ. એમ ક્યાં સુધી ચાલશે ? નથી
દિવસનો આરામ, નથી રાતની નીંદ, દુશ્મનોના હાથમાં
સપડાઇ જવાની હરદમ બીકથી એક દીવાના જેવી મારી
હાલત છે. ઓ પરવરદેગાર મારી તરફ જો ! કેમ ખમ્મું,
આ નામોથી કેમ ખમ્મું !

મોરદે બઝીરે સંગ અંદર

બેહ કે ઝેંદે બેઝીરે નંગ અંદર.

બદનામીમાં જીવવા કરતાં મોત ભલું.

સાસાનીયન વંશની પાદશાહી મેં ગુમાવી એ દુન્યાના ઇતિહાસમાં નોંધાશે. જન્મોજન્મ સુધી વંચાશે. મારી કામ મને ધીક્કારશે. જે ઇરાનનું તાજ ફરીદુન અને જમશીદ, કુરશ અને દારાયસ, શાહપુર અને નૌશીરવાન જેવા પાદશાહોનાં સરપર ખીરાજયું, જે માદરવતને રસ્તમ, સોહરાબ અને કેરશાસ્પ જેવા પહેલવાનો પેદા કીધા, જે ઇરાનસરઝમીને દુનિયાના અનેક શહેરો કબજે કાઢ્યાં, તેજ વંશનો હું કમનસીબ વારસ સા કાંઈ હતું તે ગુમાવી બેઠો. ઓ આસમાન ! શુ દુન્યાને ચઢતી પડતીના પાંદો શીખાડવા તે મારી આ હાલત કાંધીય ? ઓ આસમાન તારી ધારણા શું છે ?

(આસમાનમાંથી અવાજ નીકળે છે.)

જેહાંન અય બેરૌદર નમોનદ બેકસ

દેલ અંદર જેહાંન ઓફ્રીન બંદાબસ;

મકુન તકયે બર મોલકે દુન્યાઓ પોશત,

કે ખીર્યાર કસ ચુનતો પરવદ ઓ કોશત.

ચું ઓહુગે રફતન કુનદ જોને પૌક,

ચે બર તખ્ત મોદન, ચેબર રૂયે ખૌક.

[ઓ ખીરાદર દુન્યા કોઈ સાથે રહેતી નથી તેથી તારું દિલ જહાનના પેદા કરનારની સાથે બાંધ, અને તેજ બસ છે. આ દુન્યાનાં રાજપાટ યા મુલકોની ઉપર કોઈપણ બતનો ભરોસો ના મુક, કારણ કે તારા જેવા ઘણા શખ્સોને તેને ઉછેલ્યાય અને મારી નાખ્યાય. જ્યારે આપણો પવિત્ર આત્મા ખોળી-યામાંથી બહાર નિકળી જવાનો કસદ કરેય, તે વેળા તખ્ત ઉપર મરી જવું યા તો ઝમીન ઉપર મરવું એ બધું સરખું છે.]

(સીપાહી ઝુંપડીમાંથી આવે છે.)

સીપાહી—નામવર ખાનુ તૈયાર છે.

યઝદેગર્દ—ખાનુ ! સુકડો નાનનો ટુકડો ને પાણીનો પ્યાલો એ આજે મહીનાઓ થયાં, વરસો થયાં, માફ ખાનુ છે. પણ તે પરખી શકાના છે. ભલે રોટીનો સુકડો ટુકડો હોય પણ જો તે મહેનત મજૂરીનો હોય, સુખ આરામનો હોય તોજ સ્વાદીષ્ટ લાગેછ. પણ અહિયાં તો ધરાનનો શાહ એક રોટીના ટુકડા માટે બારણે બારણે બીજા માગતો ફરે છે. કેવો કુદરતનો કોપ છે ! (રડે છે.)

સીપાહી—નામવર સજુરી પકડો. પેલી આસમાનની આગાહી યાદ કરો. સૌ સાફ થશે. તમો અંદર જાઓ હું જરા બહાર ફરી હમણાં પાછો આવું છું.

(ઝુપડામાં જાય છે.)

જાસુસો—હવે ખુશરો ચક્રીવાલાને બહાર બોલાવી હાકેમ માહુધ સુરીનું ફરમાન લાથો લાથ પુગાડીયે (ફરવાજો ઠોકે છે, ખુશરો ચક્રીવાલાને બોલાવે છે જે બહાર આવે છે) નામવર મરવના હાકેમ માહુધ/સુરી તરફનો આ રૂકડો રબુ કરીએછ ને તેના જવાબની રાહ જોતા હમો બહાર બેસીએછ.

(ખુશરો વાંચે છે દિલગીર જણાય છે.)

ખુશરો—મારો મહેમાન ધરાનનો કમનસીબ શાહ યઝદેગર્દ છે તેનો પતો કોઈ મુજી રાયતાને અહિયાંના લાલચુ કાનાખોર હાકેમ માહુધ/સુરીને આપેલો હોવાથી તે તેનું ખુન મારે લાથે કરાવવા માંગેછ. તેનું ખુન કરી તેનું સર તેને સપુરદ કરવાનું આ શાહી ફરમાન છે. કેવું કરપીણ કામ ! મહેમાનનું ખુન ! ધરાનીઓના સાસાનીયન વંશના છેલ્લા પાદશાહનું ખુન ! ને તે મારે લાથે ! કદી નહિ, હું એવું નીચ કામ કદી નહિ કરું. યઝદેગર્દ મારો શાહ છે, મારો મહેમાન છે, તેની સાથે બેવકાઈ હરગીઝ નહિ કરું. (વિચાર કરી) પણ આ

ફરમાનને તાબે નહિ થવાનો અન્નમ શુ આવશે ?
 (પાછો વાંચે છે) “ અગર જો મારા ફરમાન મુજબ યજ્ઞદેગર્દનુ સર મારે સ્વાધીન ચોવીસ કલાકની અંદર કરવામાં નહિ આવશે તો તારું ને તારી બોલાદનું, તારા કુટુંબ પરિવારનું લોહી રેડવામાં આવશે. યજ્ઞદેગર્દને બદલે તેઓ સર્વેનો જન લેવામાં આવશે ” થઈ ચુક્યું. મારું આવી બન્યું. હાકેમ માહુદસુરી ઝુલ્મગાર છે, હયવાન છે, શયતાન છે, તે જરૂર આ ધમકી અમલમાં મુકે એમ છે, તો પછી એકને બદલે અનેક જીવોનું બલીદાન થશે તે હું કેમ જોઈ શકશું ? કેમ ખમી શકશું ? ઓ ખુદા ! ઇરાનના બાદશાહનું ખુન કરવા મારી હિમ્મત ચાલતી નથી. પણ મારાં વહાલાંઓના જનની સલામતીને ખાતર મને માહુદના હુકમને તાબે થવું પડે છે વાસ્તે એ ગુનાહની હું મારી ચાહું છું. યજ્ઞદેગર્દનો સીપાહી બહાર ગયોછ. એ કમનસીબ પાદશાહ સુકકા નાનનું ખાનું શરૂ કરી રહ્યો છે. ખાના આગમજ આવી મુસીબતોમાં પણ તે પોતાના ધર્મની, દીનની તરફથી જાળવી રહ્યો છે. બરસમ લઈ બાજ ધરી તે કીરતારને આવા દુઃખમાં પણ યાદ કરી ખાનું ખાવા બેઠો છે તેટલાંજ આ દુઃખભરી ફરજ મારે બજવવી પડશે ને તેને મારી તેની લાશ માહુદના જસુસોને સ્વાધીન કરવામાંજ મારી ને મારાં કુટુંબની સલામતી છે.

[અંદર જઈ ખુન કરે છે. બહાર ચીસ સંભળાય છે ખુશરો બહાર આવીને જસુસોને નીશાની કરી બોલાવે છે. તેઓ ગુપચુપ અંદર જઈ લાશને ઊંચકી લઈ જાય છે. ખુશરો દિલગીર ચહેરે લાશને સેઝદો કરતો ઉભો છે.]

ખુશરો—ગયો, ઇરાનનો છેલ્લો જરથોસ્તી પાદશાહ આ ફાની દુન્યા છોડી સદાનો મીનોઈ જહાનમાં ચાલી ગયો. સાસાનીયન વંશનો ચેરાગ ગુમ થઈ ગયો. પારસી સદ-

તનત, પારસી પાદશાહીનો સુરજ આજે અસ્ત પામ્યો.
કીરમતની કમનસોખીમાં જન્મથી જકડાયેલો યઝ્દેગર્દ
શહેરીયાર, શાહી કુટુંબમાં જન્મ પામી પળની પાદશાહી
કરી, નામોશીની હાર ખમી, કંગાલીયતમાં દિવસો ગુળરી,
આજે દુન્યા તણ ચાલી ગયો. (ઘેલો થઈ જાય છે.)
હા, પણ એ ખુન મેં કીધું. ખુન મેં કીધું. યઝ્દેગર્દ
માફ કરજો. યઝ્દેગર્દ !

[યઝ્દેગર્દનો ચહેરો અહિંયાં ત્યાં રળુ થાય છે.]

સીન સાતમો.

[સરદાર નૌશીરવાન આરખ પોશાકમાં આરખ લસ્કરની
છાવણી છે ત્યાં જતો માલમ પડે છે. આરખ સરદાર
અલહસનની દિકરી હિન્દા જણાય છે, જે કોઈની
આવવાની રાહ જોતી માલમ પડે છે. સાહેલીઓ ગાયન
ગાય છે.]

(અરબી ગાયન)

અલમાની માની માનો યમ અવ્વદ માલક તાલી,
તુકીં માયુફ હમલુ વ્યેના ઇજા રહેમાની,
શીફ તુલ હુખ્ખી અખ્ખાસ અફન્દી,
યમ અવ્વદ માલક તાલી.
ઓ યુમ્મા યુમ્મા વશાહલુ લફન્દી,
યમ અવ્વદ માલક તાલી.

(મુન્નીબાઈ.)

હિન્દા—મારો જ્ઞાતો હાશીદ હજી કમ નહિ આવ્યો? દરરોજનો રાખેતાનો વખત થઈ ગયો. રખે કંઈ ભુરૂ બન્યું હોય. એ આરખ જવાનને મેં જોયો તે દિવસથી મારો જન જીગર એને જીતી લીધું છે. મારા પીઠરની મંજુરીયાત વગર હું મારા એ પ્યારાને મળું છું, એ ખોટું તો છે પણ હવે ચંદ્રોજમાં મારો હાશીદ મારા પીઠર પાસે મારા હાથની માંગણી કરશે ને હમે શેહાદીના ગાંઠથી એક થઈ સુખી સંસાર શરૂ કરશું. આ સામેથી તેજ મારો પ્યારો દિલદાર આવતો જણાય છે.

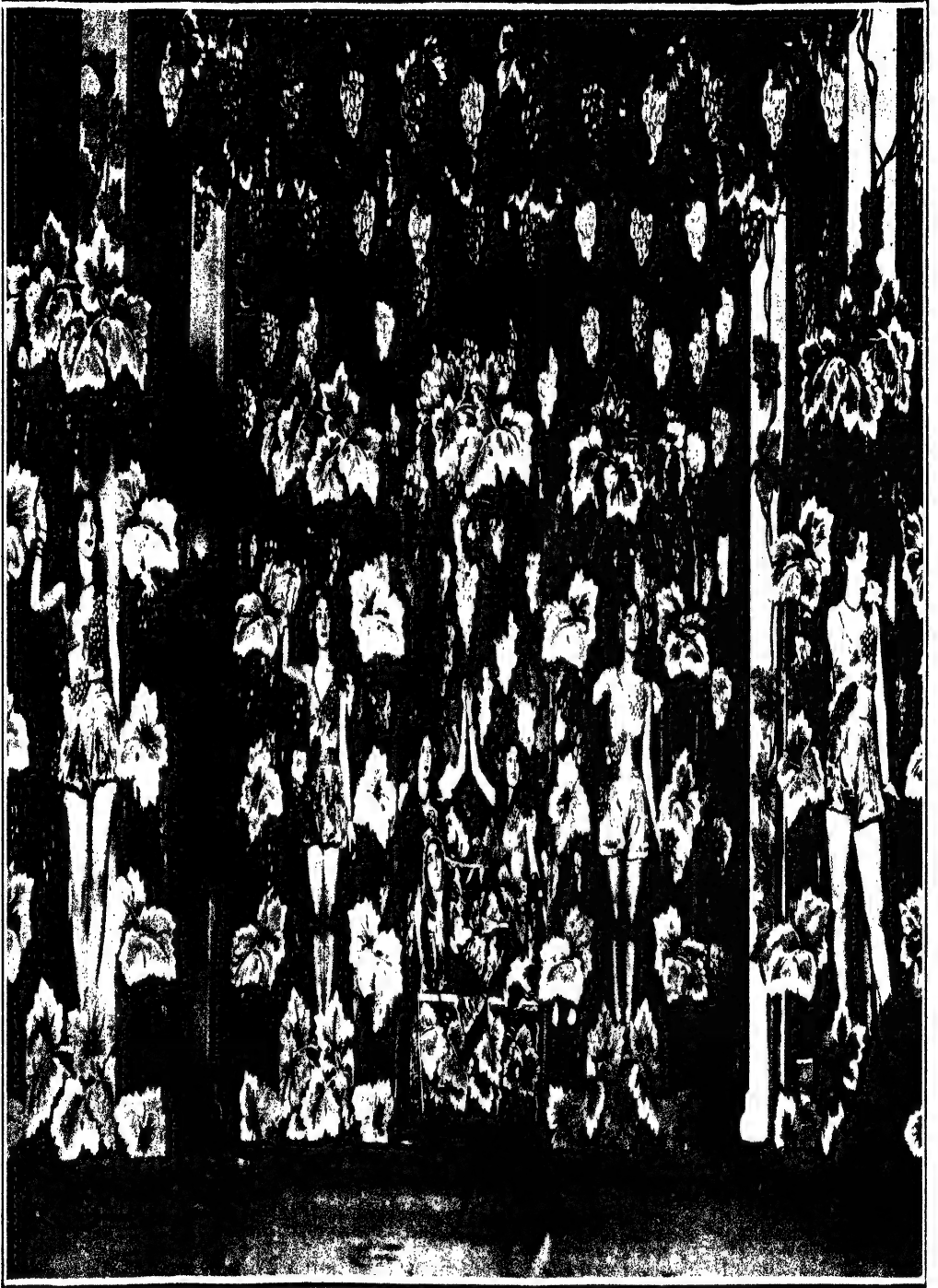
[હાશીદ ઉઠે નૌશીરવાન ખોટમાંથી ઉતરી હિન્દાને મળે છે.]

હાશીદ—મારી પ્યારી હિન્દા માફ કરજો આજે સહેજ મોડું થયું.

હિન્દા—મારા જન જરા થોભ, હું તારે વાસ્તે મારા હાથે શરખતનો જામ બનાવી લાઉં.

[જાય છે.]

હાશીદ—આરખના પોશાકમાં હાશીદના નામ હેઠલ હું વારંવાર અહિયાં આવી દુશ્મનોની હીલચાલ તપાસું છું, પણ શું કુદરતની કારવાઈ છે કે શરખાતમાંજ મારા દુશ્મન આરખ સરદાર અલહસનની આ પુત્રમના ચાંદ જેવી દોખતર હિન્દા સાથે મેલાપ થતાં મહોબતમાં ફસી પડ્યો છે. હું આ આરખ છોડીને દેશનો દુશ્મન છતાં દોસ્તના દેખાવમાં તેની પાક મહોબ્બતનાં મંદીરને નાપાક કરું છું તે ખુદ માફ કરે. હિન્દા મને પોતાની જાતવાલો આરખ સમજી મારાપર જન કુરખાન કરે છે. મારી સાથે શેહાદીનાં ગાંઠથી એક થવા માંગે છે. શું પસંદ કરે? વતન તરફની મહોબત કે આરખ હિન્દાનો પ્યાર, ધર્મ તરફની ફરજ કે શેહાદીનો વિચાર? એક તરફ પરકામ તરફનો પ્યાર છે, બીજી બાજુ માદર વતનનું વહાલ છે. ખુદ તું મને મારા માદર વતન તરફ, મારા દીન ઇમાન તરફ હમેશા વફાદર રાખજો. માણસાઈ જુસ્સાનો ગુલામ હું એકવાર બની ચુક્યો છું, ઠોકરાઈ ચુક્યો છું. મારી જુલ

આરબ છોકરી હિન્દાનો બાગ ને સાહેલીઓ.

માટે ગુનેહગાર બની પસ્તાઈ ચુક્યોછ. હવે મારી ફરજ સીવાય બીજો કોઈબી રાહ તું મને બતાવતો ના. વેર, ખ્યાર મારે માટે નથી. ફક્ત ફરજનો વિચાર, માદર વતન તરફની ફરજ, પવિત્ર કેબલાની સંભાળની ફરજ, જરથોસ્તી કામ તરફ ફરજ, ઇરાનસરઝમીન તરફની ફરજ, એ ફરજનું કરજ ભરપાઈ કરવા મને શક્તિ આપજે.

હિન્દા—(શરબત લઈ આવે છે.) મારા વહાલા હાફિદ, મારા ખ્યારા હાથોથી બનાવેલું પવિત્ર પ્રેમના રસોથી ભરેલું આ શરબતનું જામ નોશ કર. ખ્યારા ગઈકાલે એક એવો બનાવ બન્યો છે કે હવે મારા હાથની માગણી મારા પીદર પાસ કરવાનો મોકો તુંને જલદી મળી જશે. આપણું કામ સહેલ થશે.

હાફિદ—ખ્યારી હિન્દા ખુલાસાથી બોલ હું કંઈ સમજી શકતો નથી, કે તું શું કહેવા માગેછ.

હિન્દા—ગઈ કાલે એક બેવફા ઇરાની સરદાર આપણા ઇરાની દુશ્મનો પેલા આતશ પરસ્ત ગંધોના બચાવનાં સાંધનોની છુપી બાતમી આપી ગયોછ.

[હાફિદ ચોંકે છે ને હાથમાંથી ખાલો પડી જાય છે.]
ને જે દિવસ જાય છે તેમાં હવે એ આપણા દુશ્મનોને આપણે કચડી નાખશું. તેમના ધર્મના આતશને ઇરાનમાંથી સદાનો નાબુદ કરી નાખશું.

હાફિદ—(ગભરાઈને) હિન્દા શું બોલી? એક બેવફા ઇરાની, પેલા આતશને પુજનારા ગણ, જરથોસ્તી ધર્મનો આતશ સદાનો નાબુદ! (હિન્દા ભોંયપર પડેલું જામ ઉંચકી મુકે છે) (બાબુમાં) મેં શું સાંભળ્યું? માદરવતનને, દીન ઇમાનને દગાગાઝ થનાર એ શયતાન કાણુ હશે? હવે મારે વધુ વખત અહિયાં થોભવું નહિ જોઈયે.

હિન્દા—ધરાનીઓનો દેશ હમો આરખોએ જીતી લીધોછ. તેમનાં ધરો હમોએ લુટી લીધાંછ. તેઓનાં ધર્મનાં મકાનોનો હમોએ નાશ કરીધોછ. છતાં તેઓના દિલનો, ધર્મનો આતશ જુગ્ગતો નથી. એટલે એક વધુ ધાર્મિક લડાઈ લડવી પડશે ને જો તું આરખોની સરદારી લઈ ધરાનીઓપર જીત મેળવશે, તેઓનાં આતશનો નાશ કરશે, તો આપણા બંનેની મનની મુરાદ બર આવશે.

હાકિદ—હિન્દા એક વધુ શરખતનું જામ મારે માટે તારા હાથે બનાવી નહીં લાવે?

હિન્દા—બા ખુશી (અંદર જાય છે).

હાકિદ—મારું મસ્તક ફરેછ. હું દિવાનો રખે થઈ જઈ, રખે મારો ખરો હાથ જાહેર થાય. ઓ ખુદા આ નવી આફત ઉભી થઈછ. શું કરું? આવી નીમકહરામી, દગલબાઝી ને તેખી એક ધરાની કરે! માદરવતનનું, પાક કેબલાનું સત્તાનાશ વાળવાનું કાવતરું એક ધરાની રચે! ધરાનસરઝમીન તારી મુશ્કેલીનાં, તારી પડતીનાં કારણો તારાં ફરજદોમાંનો કુસંપ, બેવફાઈને નીમકહરામી છે. બેવફા એ ધરાની કોણુ હશે? (ઉશ્કેરાટમાં ફેરા ફરે છે. હિન્દા શરખત લાવે છે) મારી વહાલી હિન્દા હું દુશ્મનો સામે લડવા જવા તૈયાર છું. હિન્દા જો ફતેહ મળી તો આવી મક્કશ, નહિ તો તારી યાદ દિલમાં રાખીને મરશ.

હિન્દા—મારા જાન જરૂર ફતેહ તમારી છે. દુશ્મનોનાં બચાવના સાધનો બહુ નબળાં છે ને તેની પુરેપુરી બાતમી પેલા ક્યદ કરીદેલા ધરાનીએ આપી છે. એટલે ફતેહ આપણીજ છે.

હાકિદ—હા ઠીક યાદ આવી. હિન્દા પણ પેલો નીમકહરામ ધરાની સરદાર ક્યાં છે? તે મારી સાથે રસ્તો બતાવવા આવશે કે?

હિન્દા—જરા સખર કરો હું હમણાં તેને તમારી સામે રજુ કરું.

હાકિદ—ઓ ખુદા શું કરું ? મારા રશીકા, સરદારો, સીપાહીઓની ઝીંદગી નેખમમાં છે. મારા બાંધેલા આતશકદેહના તુરમંદ કેબલાની હસ્તી લયમાં છે. તેમને ખુદા તું જોજો તેમની સંભાળ લેજો.

(હિન્દા સરદાર બરજોરને હાજર કરે છે) (બાબુર્મા) કાણુ સરદાર બરજોર ! વહાલી હિન્દા આ ઇરાનીએ દુશ્મનેની છુપી બાતમી આપી આરબોપર ઉપકાર કીધો છતાં તેના હાથમાં જંજીર કાંય ?

હિન્દા—આ નીમકહરામ પોતાની કામને, દેશને, દીન ઇમાનને દગાખોર બન્યો તો પછી શું જંજીરને એ લાયક નથી નીવડ્યો ?

હાકિદ—જંજીર શું ? એ મોતને લાયક છે.

હિન્દા—પોતાના માદરવતનનું નીમક ખાઈ તે હલાલ કરી શક્યો નથી તો આપણું નીમક તે શું હલાલ કરતો તો ?

હાકિદ—શાબાશ.

હિન્દા—એવા દગાખોર ઇન્સાનોને દગાથીજ મારવા જોઈએ કે દુન્યાના લોંઘાને વફાદારીનો ખયાલ મજો. એને થયેલી સજા વાજબી છે.

હાકિદ—ઇરાની સરદાર આ આરબ બાતુનો તમારે માટેનો વિચાર સાંભળ્યો ? જોલો તમારે શું કહેવાનું છે ?

બરજોર—એવા હલકટ જંગલીઓ જેઓ ભલાઇનો બદલો ભુંઝાઇમાં વાજો, જેઓ ઉપકારનો બદલો અપકારથી આપે તેઓ સાથ તકરાર કરવામાં કાંઈ હાસીલ નથી.

હાકિદ—તેં ઇરાનીઓનાં બચાવનાં સાધનો ને તેમનાં કિસ્લાપર જવાના રસ્તાની છુપી ચાવીઓ આરબોને બતલાવી છે. શું સર્વે સાચેસાચી વિગત જણાવી છે ?

બરઝોર—હા. ખુદાના કસમ ખાઈ કહું છું કે સવે બાતમી સાચ્યે સાચ્યી મેં આરખોને આપી છે. હું મારા એક સરદાર નોશીરવાને મને કીધેલા અપમાનનું વેર લેવા માટે આ શરમ ભરેલું ધાસ્તીલયું કામ કરી રહ્યો છું. હા ફક્ત વેર લેવા માટે, મને બીજી કોઈ આશા કે લાભ એમાં નથી. જો જરૂર હોય તો આરખ લશ્કર સાથે જઈ તેમને વફાદાર રહી ધરાનીઓનું ખુણે ખુણું બતાવવા હું તૈયાર છું.

હાફિઃ—શરમ છે તારીપર એ દેશદ્રોહી મર્દ ! ધીમાર. છે તારી જવાનીપર, તારી બેઠમનીપર ! ફક્ત એક લાઇબંધપર વેર લેવા તું તારી કામને, દીન ઇમાનને, માદર વતન ઇરાનને તેના દુશ્મનોને હાથ મફત વેચાવા તૈયાર થયો, કેમ ? જે ધરતીએ તુંને પેદા કીધો, જે ઇરાનસરઝમીને પોતાની છાતીપર ઉગાડેલું અન્ન ખવાડી પોતાના જીવરતું પાણી પીવાડી તુંને પરવરેશ કીધો, જે કામે તુંને તરબીયત આપી બહાર પાડ્યો, જે મઝહબે તુંને દીન ઇમાનથી નવાબ્યો, તે કામને, તે દેશને, તે માદરવતનને તું બેવફા બેઠમાન નીવડ્યો તો પારકી ઝમીનને, પારકા દેશને, પારકી કામને તું વફાદાર શું નીવડતો તો ? હું બી બાર મુકી કહું છું કે તુંને થયેલી સજા બરહક છે. નહિ બલકે તે થોડી છે. તું મૌતને લાયક છે. માટે લે—

(ખંજર બોંકી બરઝોરને ધાયલ કરે છે.)

હિન્દા—હાફિઃ, હાફિઃ, આ તેં શું કીધું ? એ જો જીવતો હતો તો કદાચ આપણને ઉપયોગી થઈ પડતે, મદદગાર થઈ પડતે. તારાં આ કામથી પીઠર બહુ ગુસ્સે થશે. તારો આ ગુનાહ માફ નહીં કરશે.

હાફિઃ—હિન્દા મને તેની પરવા નથી. જે મેં કીધું છે તે બરહક કીધું છે મારાં માદરવતન ઇરાન માટે સાફ કીધું છે.

હિન્દા—માદરવતન ઇરાન ! હાફિદ હાફિદ, આ હું શું સાંભલુજી ?

હાફિદ—નાદાન છોકરી સાંભલ ! ધ્યાન ધરી સાંભલ, હું કાંઈ તારી ટામનો, આરખ નથી. પણ હું બી આજ બેવફા ઇરાનીની ટામનો, આતશ કેબલાની હજુરમાં એક ખુદાનીજ સેતાયશ કરનારો માઝદયસ્તી છું.

હિન્દા—મારા હાફિદ ! તું ઇરાની જરથોસ્તી ! નહિ ! હું હરગેઝ નહિ માનું. તું મારી મળક કરેજ.

હાફિદ—હું કહું છું તે ખરું કહું છું.
જરથોસ્તી ધરમની જે પવિત્ર નિશાન,
આ કુસ્તીને સુદરેહને આ ગીરેખાન.

ખરઝોર—કોણ સરદાર નૌશીરવાન !

નૌશીરવાન—હા. નૌશીરવાન. આંખ ઉઘાડી જે હું ઇરાનીઓનો સરદાર નૌશીરવાનને તું ખરઝોર નીચ નીમકહરામ ! ઓ વતનને બેવફા નીવડનાર, ઇરાનીઓના નામને અચળ લગાડનાર, દીન ધર્મને દગાખાઝ થનાર, શયતાનના સાથી ખરઝોર જે, આંખ ઉઘાડી કુદરતની કારવાઈ જે, વેરની વસુલાત જે, કાનાનો કહેર જે, નીમકહરામીનો નતીજે જે.

અગર ખારી બેકારી, ખારી બેદરવી.
ચુબે ખુદા નદારદ સદા.

(કરણી તેવી પાર ઉતરની. ખુદાની લાકડીનો અવાજ નથી.)

ખરઝોર—નૌશીરવાન બસ કર. મને માફ કર. મારી આંખો સામેનો ગુમરાહીનો પરદો ખુલી ગયોજ. હું મારી ભુલ કબુલ કરુંજી. તારી માફી ચાહુંજી. મને તેં સજા વાજબી કીધીજ. નૌશીરવાન માફ ! ખુદા માદરવતન માફ !

હિન્દા—(નૌશીરવાનનો હાથ પકડે છે ને વળગી પડે છે.)
હાલા હાફિદ તું ગમે તે હોય પણ હવે તુંને હું કંઈ અહિંયાંથી જવા દેનાર નથી. તું મારો છે ને હંમેશા મારો મારો રહેશે.

નૌશીરવાન—હિન્દા તું નાદાન છે. તારી ને મારી કામ જુદી છે,
 બુન્યાદ જુદી છે, ઔઘાદ જુદી છે, તારે ને મારો ધર્મ
 જુદો છે, એટલે તારે ને મારો સંસારનો રાહ પણ
 જુદોજ રહેવો જોઈએ. મારે મારી માદરવતનની ફરજમાં
 દીન ગુનરવા છે. મારે મારાં દીન ધર્મનાં રક્ષણ માટે
 મારી ઝીંદગીના દીવસો ફાગલ પાડવા છે. એટલે સુખી
 પરજેલા સંસાર માટે, અયશ આરામની ઝીંદગી માટે
 હું ફાગલ પડી શકું એમ નથી માટે મને માફ કરજો,
 મારો પ્યાર ભુલી જજો. તું નેક કેરદાર છે, ભલી છે તો
 તારી કોમના કોઈ લાયક નર સાથે શેહાદી કરી સુખી
 થજો. ખુદા હાફેઝ.

[નૌશીરવાન ખોટમાં ખેસી ખોટ હંકારી જાય છે.
 હિન્દા તેને જોયા કરે છે.]

ગાયન.

હિન્દા—

લઈ ગયો દિલનો કરાર
 સાંભલ ખુદા મુજનો એકરાર.
 આ દિલનો તું થજો ગવાહ
 એકજ ખાવિંદને એકજ ખુદા.—
 દિલ છતી ગયો બહાદુર નર એ
 તીરછી નહર મારી. લૂટી ગયો પ્યાર એ,
 મુખ ચએન લઈ ગયો, મારો દિલદાર એ,
 જનો છગર કઈં તુજપર નીસારરે.—
 પ્રેમની કઠારી મારી, લાગી છગરમાં કારી,
 યાદ દિલમાં રાખી તારી, છંદગી ગુનરસ સારી.—

મુખ ચએન.

સીન આઠમો.

(સલામત વિચારમાં દાખલ થાય છે.)

સલામત—કાણુ જાણુ આજે જાગે પાસેના ખુશરુ પોતાની બૈરીને કએખુશરો શેહના પાંસાંમાં જોઈ ઉરકરાટમાં શું ને શું કાધું હશે ! હવે આ ઘોંટાલાનો અંજામ શું આવશે તે સમજ પડતું નથી. કએખુશરો શેહને સમજાવી, જીવાન કાકીનો દાઢ આછો કરાવ્યો ને ચાલીસ પીસ્તાલીસ વરસની અધોર રંડાયલી રતનો દેખાવ કરવા કહ્યું તો ખરું પણ કએખુશરો જો પીરોજને ચઢાતા હોય તો આપ પાસેની પરણેલી ઔરતને ઘરમાં બોલાવી લગનનાં કપડાં પહેરાવી પોતાના ઔરડામાં છુપાવી રાખવાની મતલબ શું ? કંઈ સમજ પડતી નથી (જાય છે.)

[ગુલેસ્તાન અધોર ઔરતના દેખાવમાં દાખલ થાય છે.]

ગુલેસ્તાન—મારી કાંઠ કમળપતી લાગી કે આજે સવારે આ પાસેના કએખુશરોના ઔરડામાં ગેઈ. સવારથી નાસો ગાસો રમતાં હવે તો કંટાળી ગઈ. હવે પહેલી તકે મારા ઘરમાં નાસી જઈ તો ઠીક. (અંદર જાય છે.)

[અસફંદીયાર આવે છે ને ગુલેસ્તાનને ચાલી જતી જોય છે.]

અસફંદીયાર—શું ખુખસુરત બૈરી છે ને તેખી વળી રંડાયલી ! પોશાક ઇન્સાનમાં અજબ ફેરફાર કરે છે. ઘડીકમાં વીસ વરસની છોકરી ને ઘડીકમાં ચાલીસ વરસની અધોર બૈરી ! આપ પોશાકમાં મારી લવિખ્યની લાગ્યણુ કેવી શાબી નીકલીછ ! હવે જરા અધોર દીસે છે એટલે હિમ્મત આવે છ કે હાથની માંગણી કરું, હવે કંઈ મારી દીકરી જેવી નહિ પણ લાગ્યણુ થવા લાયક જણાય છે પણ શરૂઆત કેમ કરું ? ને વચમાં કાણુને નાખું ? (વિચાર

કરેજ.) પીરોજની કંઈ વલે નહીં. એ જો જાણે તો મને આખો ને આખો ખાઈ જાય. હા, એ ઠીક છે. બસ એમજ. પેલા પોચાં કચ્છેપુશરો મારફતે કામ થશે. અસફંદીયાર તારૂંબી બેળું કમાલ કરે છે. (સામેથી કચ્છેપુશરો આવે છે.)

કચ્છેપુશરો—કેમ કાકાજી કંઈ વિચારમાં ઉભાછ ? ચાહે સાથનાં કર કરીઆને હિસાબ કરોજ કે રાતના ખડીયા મુડીની ગણતરી કરોજ ? કેમ કંઈ દિલગીર જણાવોછ ?

અસફંદીયાર—કચ્છેપુશરો હું તમારા વિચારમાંજ છેઉં. હું અહીં આવ્યો, બેયું ને પાછો જવાનો વિચાર કરુંછ.

કચ્છેપુશરો—(બાબુમાં) તમારા લોકના પતવાની તો હું વાર જોઉંછ જ પણ શેહાદીનો દહાડો કેડવીને સીધારો તો ઠીક—

અસફંદીયાર—શેહાદી ! કાણુની શેહાદી ! મારી શેહાદી ! તારી શેહાદી ! કાણુની સાથે ?

કચ્છેપુશરો—કાકાજી, તમે એટલા ભુલકણા છેઓ એમ મને ખબર નહિ. આવો આપણે પીરોજ સાથે બેસીને વાત કર્યે.

અસફંદીયાર—(સહેજ ગુસ્સાથી) શું વાત કર્યે ? તમે શાનીપર શેહાદી કરવા નીકળ્યાછ ? આય કાકીના પૈસા પર કે ? ને કાકી કાલે ઉડીને શેહાદી કરી ગયાં તો કાણુને ખાશો ?

કચ્છેપુશરો—(બાબુમાં) એ બુદ્ધિ આજે બકી શું મરેછ ? (મોટેથી) જી હુંબી સારું કમાઉંછ, ને પીરોજ તે જાણેજ. હમે એકમેક સાથે અદરદં તો ચુકાંજ. લગનની હવે ખોટી છે કે શેહાદી કરીને પરવારી જઈએ.

અસફંદીયાર—એ લગનમાં ઘણાં વધન છે. હું દિલગીર છું કચ્છેપુશરો, કે હું મારી ભત્રીજી પીરોજને તમારી સાથે શેહાદીમાં આપી શકતો નથી.

કચ્છેશ્વરો—હેં હં મુરખીજી એ શું બોલોછ ?

અસફંદીયાર—મુરખી ને મુરખ્યા ખાનારા જુદા, હં ! હું તો મારી પીરોજીનો લાભ પહેલે જોઉં. પીરોજી જેવી છોકરીને માંગો તેટલા ધરખમ શોહરો મળે તે તમારા જેવા સાણુ સુકાલ્યા, સકકર ગંડેરી સાથે પરણી શું કાંદા કહાડે?

કચ્છેશ્વરો—એ આ જુદાને કેમ સમજાઉં ! પીરોજી, પીરોજી અહિં આવ તો.

પીરોજી—કાણુ કચ્છેશ્વરો ? કાકાજી ? કચ્છેશ્વરો તેં સાદ માર્યો ? કેમ કાકાજી કંઈ દિગ્ગીર છેઓ. શેહાદીનો દિવસ નક્કી કરીધો ?

અસફંદીયાર—દીકરા હાલમાં શેહાદીનો વિચાર બાજુ મુક. આપણે અહિંયાંથી નીકળી જઈએ. આપણે લાયકનું ધર નથી.

પીરોજી—કાકાજી એટલે ! એટલે !

કચ્છેશ્વરો—એ જુદો મનમાં ચાહે શું પીએછ ?

અસફંદીયાર—એટલે એમ કે આય ધરમાં જીવાન કાકી સાથે તારો સંસાર સુખી થવાનો નથી, વાસ્તે એ વાતથી હાથ ડોકાવ.

પીરોજી—હા કાકાજી મનેબી ક્યારનું એમજ લાગેછ.

કચ્છેશ્વરો—હેં પીરોજી એ શું બકેછ ?

પીરોજી—હું અદરદ ત્યારે જો જાણુતે કે કચ્છેશ્વરોનાં જવાન કાકી ઘેરમાં આવેછ જાયેછ ને મલેછ બેટેછ તો હું હરગીઝ અદરાતે નહીં. જોવની હું આવીછ ત્યારની એને મને એકબી બેકી લીધી નથી ને કાકીને પાંસામાં દાખી રાખેછ.

કચ્છેશ્વરો—અરે પીરોજી, પીરોજી આય હું શું સાંભળુંછ ? આય તારો ખ્યાર ?

અસફંદીયાર—પ્યાર ! અરે એવા પ્યારપર ધીકકાર ! બૈરી સામે કાકીને કોટી કરે ! ને તેખી વળી જીવાન કાકી ! ખુદ્દી હોય તો જરાખી સમજ્યા ત્યારે પીરોજન મારો વિચાર તુંને પસંદ છે કે કાજ તોડી નાંખ્યે ?

કુએખુશરો—(ગભરાઈને) હેં શું તોડી નાખે ? પ્યારનો પવીત્ર કોલ ! જો પીરોજન મને માફ કર હવેથી કાકીને કોટી નહીં કરશ ને પાંસાંમાં નહીં બેસશ. જો વળી કાકાજી તમે પીરોજનને સમજાવો ને મારી પર એટલા સખત ના થાઓ. પીરોજન વગર હું જુરીને મરી જવશ. જો પીરોજન મારી પર દયા કર.

અસફંદીયાર—(હવે બાજી હાથ આવી ખરી) જો છોકરાંઓ મને એક વિચાર સુજેછ જો તે પ્રમાણે અમલ થાય તો હું મારો વાંધો ખેંચી લેઉં પણ તે પહેલાં મારે પીરોજનની સાથે ખાનગી મસલહત કરવી જોઈએ.

[સલામત દાખલ થઈ છુપાઈ જાય છે.]

સલામત—આય ખુદ્દો વલી શું નવાં પાટીયાં જોડવે છે !

(પીરોજન ને અસફંદીયાર વાત કરે છે.)

અસફંદીયાર—દીકરી તેં શોહર તો ઠીક શોધી કહાડ્યોછ, પણ આય કાકીને રસ્તામાંથી બાળુ કરવી જોઈએ, નહિ તો તારો સંસાર અદેખો, અસંતોષી ને દુઃખી થવાનો સંભવ છે.

સલામત—(બાળુમાં) આ ખુદ્દો કંઈ મટમાં લોટેછ ખરો.

પીરોજન—ઓ મરંરે મરં, મારા બાપ તોલના કાકાજી તમે મારાં સુખ વાસ્તે કેટલી કાલજી કરોછ.

અસફંદીયાર—મને લાગેછ કે જો કુએખુશરોની કાકી પાછી શેહાદી કરી જાય તો વચમાંનો કાંટો નીકલી જાય ને તારે માટે મેદાન ખુલ્લું થાય.

સલામત—કાથલામાંથી બીલાડી બહાર પડી ખરી ! આય અસફંદીયાર કાકીના હાથનો ઉમેદવાર લાગેછ ! છે એની કોઈ જોડી ?

પીરોજી—હા એ વિચાર દરોબસ્ત છે પણ એ કેમ બને ! વીસ વરસ થયાં એવલુ રંડાપો લઈ બેઠાંજ ને કેવા કેવા સારા પૈસાવાલા કુવારા છોકરાઓએ માંગણી મોકલી તેખી પાછી ફેરવી એમ કએબુશરો કહેતો હતો.

અસફંદીયાર—અરે એ તો જીવાન રંડાયેલાંઓ વાસ્તે એમજ બોલાય પણ તું બેશીકર રહે હું તેનો રસ્તો કરશ, જરૂર પડશે તો મારા અંગત ભોજેખી હું એ કાકીને તારા રસ્તામાંથી દૂર કરશ ને તુંને સુખી કરશ.

સલામત—લેઓ શું ધારું, કેવો પરદુઃખલજન ધરાની પારસી છે ! છે એની કાંઈ જોડી ?

પીરોજી—કાકાજી મારા કએબુશરોનું દિલ હવે વધુ ના દુખવે એ મને ખરાં જીરથી ચહાય છે.

સલામત—હજી તુંને ચાહે છે તેમાજ તો હવે કુંવારી છોકરી-ઓને મુકી પરણેલાંઓને પાસાંમાં લેયજ.

સલામત—(ખાજીમાં) એ બુઢો શું ગતમાં લોટે છે તે હવ સમજ્યો ! પેલી ફાંકડી ગુલેસ્તાન પર એ મોહીત છે ને ઘરડે ઘડપણુ વરસ વેચવા નીકળ્યોજ. છે એની કાંઈ જોડી ?

અસફંદીયાર—તમારાં કાકી જીવાન છે, દીલચસ્પ છે, બે દિવસ શું પણ બે કલાકમાં પરણી જઈ શકે !

કએબુશરો—અરે મુરખીજી તમે કહોજ તે ખરું પણ કાકી પાછાં શેહાદીથી જોડાવા માંગતાજ નથી તેનું કેમ ?

અસફંદીયાર—(ખીચ પાડીને) શેહાદીથી જોડાવા નહી માંગતા તે શું તમારા જેવા સાથ પ્યાર કરવા રંડાયલાં રહેવા માંગેજ, કેમ ?

કએબુશરો—પણ કાકાજી મારેથી એ વાતજ કેમ છેડાય ? ને વળી એ તો મારા ને પીરોજીના ઝેરલાલની વાત થઈ.

એવણુ પાછાં પરણે તો એવણુ તરફના ફાલાની આજ્ઞા
ભંગ થાયે.

અસફંદીયાર—અરે વાહરે સપરપુરા જમઈ? કાકી તરફનો ફાલો લેવા
તેવણુને રંડાયલાં રાખેછ કેમ?

સલામત—(બાબુમાં) નહિ એવણુ સાથ પરણાવી આપ, કે બન્ને
એવણુને ફાલે જાય. છે એની કોઈ જોડી?

કચ્છેશુશરો—(બાબુમાં) અરરર! હવે શું કરું એમ બોલુંછ તો એમ
પકડેછ ને એમ બોલુંછ તો એમ પકડેછ. વાઈ કાકાજી,
મને એ બાબદ વિચાર કરવાનો વખત આપો.

સલામત—(બાબુમાં) એ મારો શેઠ પાગલ તો નથી થયો?

અસફંદીયાર—હવે કેવો ડહવો થયો! જો કચ્છેશુશરો હું તારા કાકીને
પરણાવી આપવાની ગોઠવણુ કરું. હું કોઈબી મારા
અંગત ભોગે તુંને ને પીરોજને સુખી કરવા રાજી છું.
હું પીરોજનો કાકો છેઉં પણ જરૂર પડે તો તારો કાકો
થવાબી તૈયાર છેઉં, તું સમજ્યો કેની દીકરા?

સલામત—(બાબુમાં) અરે જરૂર પડે તો તુ કુલ દુન્યાનો બી કાકો
થાય એવો પરદુખલજન છે, કેમ, છે એની કોઈ જોડી?

કચ્છેશુશરો—આહો હવે કાંઈ જરા વિચાર આવેછ ખરો.

(અંદર જાય છે)

સલામત—પહલે નજરના બેડિ મુખાઓ છે.

સીન નવમો.

[હોરમઝદના ટાપુ આગળ દરીયાનો કીનારો જણાય છે.
દરીયામાં પાંચ સાત વહાણો જણાય છે. ધરાની મરદો,
ઐરતો, બચ્ચાઓ, બુઢાઓ, કોઈ સાદા, કોઈ ગરીબ પોશા-
કમાં નજરે પડે છે. સાથે ગાંસડા પોટલાં ખાંધે મારેલાં છે.
કોઈ જમીનપર મુકી તેપર દિલગીર એહેરે બેઠાં છે.
કેટલાકો કુટુંબથી છુટાં પડતાં રહે છે. કોઈ એકમેકને
કોટી કરે છે કારણ ત્યાં હાજર રહેલાઓમાંથી કોઈ
ધરાન છોડી જનાર છે કોઈ ધરાનમાંજ રહેનાર છે.]

(ગાયન)

ધરાન સર ઝમીન છે, માદર વતન હુમારૂં
 જનો જીગરથી પ્યારૂં, માદર વતન હુમારૂં,
 નથી ઝોલાદની પરવા, અગર રહે ન રહે,
 વતન આખાદ રહે, જનો તન રહે ન રહે.
 અરમાન હુમારૂં એ છે, આખાદ રહે હુમેશા,
 ધરાન હુમારૂં બહાલુ, માદર વતન હુમારૂં.
 રાખશું આતશની સંભાલ, ધર્મ રહે યા ન રહે,
 દીલમાં ખુદાની યાદ, દીલ અગર રહે ન રહે.
 ધર્મ થકી હુમે છોડયેય, બહાલુ વતન ધરાન,
 બહાલુ વતન એ પ્યારૂં, માદર વતન હુમારૂં.—ટેક
 માઝદીયસ્ની દીન હુમારી, જનથી વધુ છે પ્યારી,
 જરથોસ્તી કલામો પઢી, ઝીંદગી ગુજરશું સારી.
 યથા અશેમ, ગંબી કલામ, પહોંચ્યાડશે જીનત મુકામ,
 છોડ્યું વતન એ કાજે, માદર વતન હુમારૂં.—ટેક
 એક ખુદા માનવા, જરથોસ્તી ધર્મ કહે છે,
 બદીની, રાહે ચાલનાર, દુન્યામાં દુખ સહે છે.
 એવી હુમારી દીન છે, રાખ્યે તે પર ચકીન,
 ઝુકશે કદી ન કોઈને, માદર વતન હુમારૂં.—ટેક

રૌશન—માદર આપણે ક્યાં જઈયેછ ?

માદર—ખેરી, જ્યાં ખુદા લઈ જાય ત્યાં.

રૌશન—ખીરાદર, આપણા ખુઝોર્ગ પીદર માદરતું શું થશે ? જો
 એઓને સમજવ આપણી સાથે આવે.

પીદર—બચ્ચાંઓ તમો હમારી શીકર ન કરો પરવરદેગાર તમોને
 તેમજ હમોને જોશે તમો સુખે સીધારો હમારી
 શીકર ન કરો.

રૌશન—(દિલગીર ચેહેરે)

નથી ચાલતું હમારૂં જીગર, તમને છોડી જવા ખાતર.
 પેદર માદર સાથે ચાલો, ધર્મની ઈજ્જત ખાતર.

બહેન—કરીએ આજે છેલ્લી સલામ, માદર વતન ઇરાન તુજને,
લાગેજ દિલમાં બેહદ ગમ, ઇરાન ઝમીન છોડતાં મુજને;
હજારો સાલ નીલાવ્યાં તેં, કિર્તી જગમાં આપી હમને,
આજે કાં ધાતકી બની, નસાડેજ વતનથી હમને.

ભાઈ—કરમ કુટયું'છ, કીસ્મત રૂંધું'છ, માદર વતન ઇરાનતું,
માટેજ આ સીતમ વરસેજ, છે સીદા ભવિષ્ય ઇરાનતું.

રૌશન—પોકારશું ન્યાં હોઈશું ત્યાંથી, માદર વતન ઇરાન, ઇરાન,
ભુલશું નહિ તુંને કદી, વહાલાં વતન ઇરાન, ઇરાન.

બહેન—હજુ દસ્તુર નૈરોસંગ ધવલ આપણા તુરી કેબલાની સાથ
કેમ નહિ પધાર્યા? રખે દુશ્મનોના હાથમાં સપડાયા
હોય !

બીજો પહેલવાન—લેઓ, સામેથી તેઓજ આવતા જણાયછ.

નૈરોસંગ—બીરાદરો સહેજ મોડું થયું માટે દરગુજર ચાહું છું.
અનબુમનના સલાસદો. માદર વતન ઇરાનને છેલ્લી સલામ
કરવાનો વખત આવી પુગ્યો છે. આપણા છેલ્લા શહેન-
શાહ નામવર યઝદેગર્દ શહેરીયારના મરણ પછી
ધણાંક વરસ આપણા વડવાઓએ તેમજ આપણે ઇરાન
દેશમાં મોહમ્મદી મઝહબ પાલનારા રાજકર્તાઓના અનેક
ઝુલ્મો મુજે મોટે સહન કીધાછ. પણ હવે આપણી
બરથોરતી કામની, આપણા માઝહબસ્તી ધર્મની હસ્તી
નીસ્તીનો બીકટ સવાલ ઉભો થવાથી આ વતન છોડવા
સિવાય બીજો ઉપાય નથી. માઝહબસ્તી ધર્મ પાલનારા
ઓની સંખ્યા દીનપરદીન ઘટતી જાય છે માટે આપણી
ઔલાદની બહેતરી માટે, આપણા ધર્મને દુન્યામાં
કાયમ રાખવા માટે, બીજે કોઈ મુશ્કે ન્યાં આપણને
આપણો ધર્મ પાળવાની છુટ મળે ત્યાં જવાની ફરજ
પડે છે, માટે આપણું બાપીકું વતન આ એકવારનું
આપણું ગુલશન, દુન્યાના નકશાની સાથી આબાદ
કિર્તીવાન ઝમીન છોડી ન્યાં કુદરત લઈ જાય ત્યાં જવા
આપણે તૈયાર થયા છીએ, તેમાં પરવરદેઆર મદદ કરે !

બહેન—દસ્તુર નર્યોસંગ ધવલ ! તમારી સરદારી હેઠલ હમારા પાક પવિત્ર મઝહબને હેરાન થતો બચાવવા, હમારા પવિત્ર કેબલાને નવેસરથી તખ્તનશીન કરવા, અને જરથોસ્તી કોમને દુન્યામાં જીવતી રાખવા તમે ન્યાં લઈ જાઓ ત્યાં જવા અને ગમે તેવું દુઃખ સહન કરવા—

સર્વે—હમો સર્વે તૈયાર છીએ.

નૈર્યોસંગ—શાબાશ ! ધન્ય છે તમારી ધર્મ તરફની વફાદારી ને શીદાગીરીપર !

બહેન—બેરાદરો ઇરાન સરઝમીને હજારો વરસ આપણને ઉઘારી આશરો આપ્યોછ એટલે માદર વતનથી જુદાં પડતાં આપણી આંખમાંથી આંસુ વરસી રહ્યાંછ. ઇરાન, માદર વતન ઇરાન, તારી ઝમીનપર હમારા પાક પવિત્ર મઝહબનો પાયો નખાયોછ. તારી ઝમીનપર હમારા અશો પયગમ્બર જરાથુસ્ત્ર સાહેબનો જન્મ નોંધાયોછ. તારી ઝમીનપર હમારા ધર્મના આતશને, તુરી કેબલાને પહેલ વહેલો તખ્તનશીન કરવામાં આયોછ એટલે આ ઝમીન હમોને જન કરતાં વહાલી છે. ઓ માદર વતન તારું શું થશે ?

લાઇ—માદર વતનની આબાદીના દીનો ખતમ થયલા જણાય છે એટલેજ ઓ ઇરાનસરઝમીન તું હમોપર, તારી ઝમીનપર ઉછરેલા જરથોસ્તીઓ પર હદબહાર જુદમ ગુન્નરી તેમને બાપીકા વતનમાંથી હાંકી કાઢવા તૈયાર થયું છે. પરમુદ્દની, પરમઝહબની કોમ સાથ તેં સગાઈનો ગાંઠ જોડ્યો છે પણ યાદ રાખજે ઇરાન સરઝમીન કે ઝાલ, રસ્તમ, કએખુશર, ફરેદુન, નૌશીરવાન જેવા નરો હવે પછીના અનેક ઝમાનાઓ સુધી તું પેદા કરી શકશે નહિ. ઝોહાક, અફરાસીઆબ જેવા

પરકામના પાદશાહો તારી પર રાજ કરશે, તુંને તારાજ કરશે, મોહતાજ કરશે. ત્યારેજ હા, ત્યારેજ તું ઝારઝાર રડી જરથોસ્તી શહેનશાહતના અપ્યામને યાદ કરશે.

એક રૈયત—ખીરાદર તમે કહો છો તે બરહક કહો છો. હમે ધરાનીઓ પારકા મુલકમાં જ્યાં હમારો ધમ પાલવાની છુટ મળશે ત્યાં જઈ વસશું, તેને હમારું વતન બનાવશું, તે ઝમીનને આપાદ કરશું. તેનું નીમક ખાઈ હલાલ કરશું, પણ ધરાનસરઝમીનમાં પાછા ફરવાનો વિચાર નહીં કરશું, કદી નહિ કરશું.

રૈશન—ખીરાદરો એમ ના બોલો. વતન તરફ એટલા ધાતકી બેરહમ ના બનો. ધરાન આપણી માદર ઝમીન છે, અને જેટલા આપણે નિરાધાર છઈએ, તેટલીજ તે આજે નિરાધાર બની ગઈ છે, તેની તરફ દયાની નજરથી જુઓ. ધરાન આપણું આપીકું વતન છે, તેની તરફ માનની નજરથી જુઓ, તેની તરફ આભારની, મહોબતની લાગણીની નજર નાખી તેનેથી છુટા પડો, કે જેથી આપણા નેઆગાનો, આપણા પહેલવાનો, આપણા અશો ફવાનો ખુશ થાય ને તેઓના રૂકા આશીષ મેળવી આપણે પરવતનમાં જઈ વસીએ ને આપાદ થઈએ. ઓ વહાલાં વતન હમાને માફ કરજે ! તું હમેશ સુખી રહેજે.

નૈર્યાસંગ—ખીરાદરો, આ બહેન કહે છે તે ખરું છે, માદર વતનને છેલ્લી સલામ કરી પરવરદેગારનું નામ દઈ વહાણપર સવાર થઈએ કે આપણી ઔલાદ માટે આપણે જે હાડમારી ખમી રહ્યા છેએ જે ઝહેમત ઉઠાવી રહ્યા છેએ તેનું રૂકું ફળ તેઓ મેળવવા પામે અને જરથોસ્તીઓ પારકી ધરતી પર અસલ જેવી નામના ને જાહેજલાલી મેળવી શકે, અને ધરાન વતન પોતે પણ સુખનો દિવસ જાહી જોયે.

ગાયન

ફરજંદ મારા, ભૂલતાંનાં વતન
 દુઃખ સુખમાં બી ભૂલતાંનાં વતન,
 દીન ધર્મને યાદ રાખી રોજ કરજો બંદગી,
 દીન ઇમાન દિલમાં ધરી, કરજો સફળ તમ જીંદગી.
 એવી મારી દુવા.—ભૂલતાનાં વતન.
 હઝારો સાલ રહ્યા હમે, માદરવતનની ગાઢમાં
 હડસેલી કાઢ્યા દુશ્મને, માટે જમએય પરદેશમાં,
 જેવી મરજી ખુદા.—ભૂલતાનાં વતન.
 જાહોજલાલી કિરતી કેમે મેળવી ઇરાનમાં,
 તારાજ ને મહોતાજ બની જમએય પરદેશની શોધમાં.
 રાખજો, હમપર માયા.—ભૂલતાનાં વતન.

(સર્વે વહાણ ઉપર ચઢી બેસે છે.)

ઇરાન વતનથી નીકળતાં

નેર્યાસંગનું રૂદન.

ગાયન.

વતન હમનાં વાહલાં, ઓ ઇરાને પાક,
 પડીછ જ્યાં હમારાં નેઆગાનની ખાક;
 ભુમી જ્યાં જનમ્યા, જરથોસ્ત સ્યેન્તમાન,
 કે થઈ જેથી રૌશન સરાસર જેહાંન.
 પડી કેમ કીર્તી, તું થઈ કેમ ફના
 સીહા તુજનો દી કેમ, રૌશની વના ?
 મુખ તુજનું હસ્તું, થયું આસુબર,
 પડ્યાં દુખના ઝાડો, તુજના સર ઉપર.
 અફસોસ, પાક ઇરાન, અફસોસ સદહઝાર,
 કુબ્ચો તુજનો ખુરશીદ, થયો અધકાર.

સાચે શું ઉપાયો, કે કુલમે કમાન,
 તુજની ગાદમાં હમને ન રાખે અમાન.
 લગાડ્યો તુજ નામને અરખે કલંક
 તુજની ગાદમાં થઈ છે જગા હમની તંગ.
 આવ્યો છે આખેર જુદાઈનો વખત
 ધુજેછ શીયાલુ કુકથી આ બાગના દરખત
 હીણ ભાગ્ય હમોને, અય ધરાને પાક
 નહર તુજથી દુર કરતાં થાય સીનું ચાક.
 ઓ આખ, ઓ પવન, ને ઓ પર્વતને ખાક
 સલામ દેજે માદરને—ધરાને પાક.
 કહો હમ વતનને કે રાખે સદા
 તને સુખને ચેનમાં તે રેહમી ખુદા.
 દુખી ના થતી જોઈ હમારી સફર
 કે હિંદ દેશ તરફ હમો કરયેછ નહર.
 કરશું તુજની યાદમાં એક રોશન મુકામ
 રાખશું તુજની યાદમાં ધરાનશાહનું નામ.

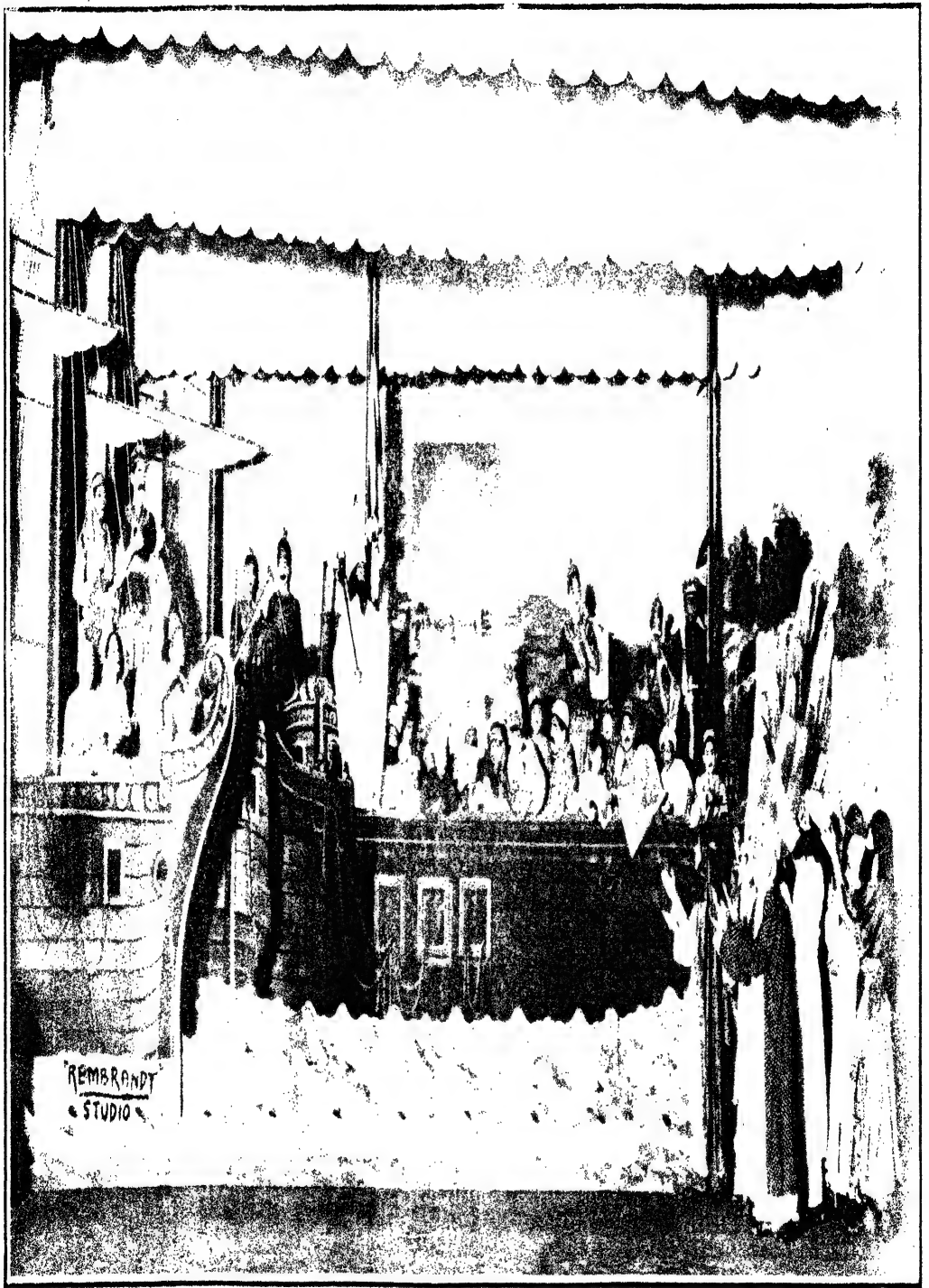
(દી. જી. ધરાની.)

ધરાન, તુંને છેલ્લી સલામ !

[સર્વે એકમેકને ભેટે છે. “ માદર વતન ધરાન છેલ્લી સલામ ” વીગેરે
 બુમો વચ્ચે દિલગીરીને રડતા ચહેરા સાથે વહાણો ઉપડે છે. કીનારાપર
 ઉભેલાં રહે છે. “ ધરાન માફ કરજે, વતન, વતન ક્યારે મળશું. ” “ સુખી
 રહેજો ” વીગેરે બુમો વચ્ચે વહાણો ઉપડે છે.]

પ્રોપ.

—:૦:—

દસ્તુર નૈરોસંગ ધવલની આંદોલની હેઠળ ધરાનીઓ ચોરમઝદ ટાપુ પરથી ઉપડી હિંદુસ્તાન માટે હંકારે છે.

અંક ત્રીજો—સીન પહેલો.

[દીવ બંદરનો કીનારો. તુફાની દરીયો. કીનારાપર દેવળીઓને તેમની બાયડીઓ તુફાની દરીયો શાંત કરવાનું ગીત ગાય છે.]

ગાયન.

મહાસાગર, મહાસાગર, ધીરા પડા
મહાસાગર કાં એટલા રીસે ભરે,
નૌરા માજ દારૂ તાડી એટલે
નૌરા માજ દરીયામાં માછલાં પકડે.—ટેક.
બાયકો માજ નવીન કસી રૂપાલી હય
બાયકો માજ બુઢો, વઢકણી લમ્હ હય,
સાંગતો તુલા અસી ગોશટી કરૂ નકા
માંરૂ લપડાક, લાગેલ રડાયલા.—ટેક.
દારૂ તાડી એટુન, મી ધરમે ઝોપું
બાયકોલા માછલાંચા બેપાર સોપું—ટેક.

[અધાં જાય છે. આસમાનપર વાદળોમાંથી હિંદ માતા હાથમાં ત્રિશુલ સાથે દેખાય દે છે. પછવાડેથી બે દેવીઓ વાદળોમાં દેખાય દે છે.]

હિંદ માતા—(હસતાં) આહા ! મહાસાગર આજે બહુ આનંદમાં જણાય છે. હિંદુસ્તાનના કીનારાપર એક નવી પરદેશી પ્રજા જાથુકના વસવાટ માટે પગ મુકનાર છે. તેને વધાવવા, પોતાની ખુશાલી પ્રદર્શીત કરવા, તેમને અભીનંદન આપવા, પાણીનાં મોજાઓ એકમેક સાથે હરીફાઈ કરતાં જણાય છે. ખરેખર ! હિંદ દેશ આજે તારાં ભાગ્યનો ઉદય થનાર છે. (બે દેવીઓ વાદળોમાં જણાય છે.)

દેવી ૧—માતાજી આજે તમેએ આ ત્રિશુલ હાથમાં ધર્યું છે તેનું કારણ શું ?

દેવી ૨—હિંદ માતા ! તમારાં બાળકો તો બે છે. એક હિંદુ ને બીજા મુસલમાન, તો પછી આ ત્રણ જાતિઓ બતાવનાર ત્રિશુલ તમેએ કેમ હાથમાં લીધું છે ?

હિંદ માતા—દેવીઓ, હિંદ માતાને ત્યાં આજે મહેમાન આવનાર છે માટે હર્ષાત બનેા. આ ત્રિશુલ હવે સદાને માટે હું ધારણ કરીશ, કારણ હવે બે નહિ પણ ત્રણ બાળકોની હું માતા છું. હિંદુ, મુસલમાન ને પારસી. જુઓ સામેથી પારસી કોમનો એક નાનો સમુહ, પોતાની માતૃ ભુમી ઇરાન છોડી આપણી તરફ પધારે છે, તેમને હું મારાં એક વધુ બચ્ચાં તરીકે ધારણ કરનાર છું. તેમનું વતન હવે હિંદુસ્તાન થશે. માટેજ હું તેમને અબીનંદન દેવા અહિંયાં હાજર થઈ છું.

દેવી ૧—માતાજી આ પારસી કોમ કોણ છે ? અને તે માતૃ ભુમી છોડી આટલે દુર હિંદમાં આવી વસવાની અભિલાષા કેમ ધરાવે છે ?

હિંદ માતા—આ પારસી ઇરાની કોમ અત્યાર અગાઉની દુન્યામાં બહુ પ્રસિદ્ધ છે. આપણી પોતાની આરયન પ્રજાનો એક ભાગ છે. ચઢતી પડતીના દુન્યાના કાનુન મુજબ તેઓ પોતાની પાદશાહી ખોઈ બેઠા છે, અને ધર્મનું છુટાપણું ઇરાન દેશમાં તેમને નહિ મળવાથી તેઓ પોતાનાં ધર્મની જળવણી અર્થે અનેક વીટંબણાં વેઠી નાની સંખ્યામાં આ તરફ આવતા જણાય છે.

દેવી—માતાજી એક નાની કોમ આપણી હિંદુ મુસલમાનોની કરોડોની વસ્તીમાં શું કરી શકશે ? તેઓ ધર્મમાં કાંકરાની પેટું અદ્રશ્ય થઈ જશે તો તેવી એક કોમ માટે તમે આટલો ઉત્સાહ કેમ બતાવો છો ?

હિંદ માતા—દેવીઓ, આ કામની સંખ્યા થોડી છે ને થોડીજ રહેશે પણ તે હિંદ ભુમિને નવી શક્તિ આપશે. ઇગની લોહી ધરાવનારી આ નાની કામ હિંદનો ઉધ્ધાર કરવામાં મોટી મદદ કરશે. આપણું નીમક ખાઇ તે નીમક હલાલ કરશે એવી મારી ખાત્રી છે માટેજ તેમને આશરો આપવા, આવકાર આપવા હું હાજર થઇ છું.

(જરથોસ્ત સાહેબનું ચિત્ર).

દેવીઓ, જુઓ જે જરથોસ્તી ધર્મ આ પારસી કામ માને છે તે ધર્મનો સ્થાપનાર, તેઓનો પયગમ્બર જરથોસ્ત, તેઓના અહિં આવતા કાફલાની રખેવાળીકરતો માલમ પડે છે. દેવીઓ, જુઓ કે તેઓ, કશી પણ આશા વગર, કશાં પણ સાધન વગર, કશાં પણ સુખ, એન, ધન, દોલતની લાલચ વગર, ફક્ત ધર્મની રક્ષા માટે આ સાહસ ઉઠાવી રહ્યાં છે તો તે કાંઈ જેવો તેવો સ્વભોગ ગણાય નહિ. જે પ્રજા પોતાના ધર્મ માટે આવી રીતે અચળ રહે તેનો જગતમાં જરૂર ઉધ્ધાર થાય છે, પછી તે ગમે એ ધર્મ હોય.

દેવી ૨—માતાજી, તમે કહો છો કે આ કામ હિંદનો ઉધ્ધાર કરશે તો તે કઈ રીતે આ કઠણ કાર્ય ફળીભૂત કરશે ? હમોને નહિ સમજવો ?

(સર જમશેદજી જીજ્ઞાસુ પહેલા બારોનેદની છબી.)

હિંદ માતા—દેવીઓ જુઓ. હિંદ ભુમીપર સેંકડો વરસ પછી જન્મ લેનાર પારસી કામનો આ વીર નર, સખાવતમાં શુરો, પરદુઃખલંબન, પરોપકારી નર, ગરીબ પારસી કુટુંબમાં જન્મ લઈ, જાતી મહેનતથી દોલત વધારી, દેશ પરદેશમાં બાદશાહી સખાવતો કરી હિંદનું નામ, પારસી કામનું નામ, વિખ્યાતીના ઉંચ શીખરે લઈ જશે. દરેક પ્રજાને સખાવતનો માર્ગ દેખાડી અમર કિર્તી મુકી જશે.

(દાદાભાઈ નવરોજીની જમી.)

દેવી ૧—આ કોણ ?

હિંદ માતા—આ હિંદનો હવે પછીનો ભાવી સેવક, હિંદની નીરાધાર રિથતી દુન્યાને ખતાવી આપનાર, અને હિંદની રાજદ્વારી રિથતી સુધારવાની હાથ બીડનાર, લોકરક્ષી નર, સેંકડો વરસ પછી હિંદમાં પારસી કુટુંબમાં જન્મ લેશે. હિંદનો એ દાદો કહેવાશે અને હિંદ માતૃભુમીનો સૌથી સાચો સેવક નિવડશે. તે હિંદના ઉધ્ધાર માટે સ્વભોગ આપી લડશે. નિંદ્રાધીન હિંદમાં રાજદ્વારી જાગૃતી હિંદુ મુસલીમ પ્રજામાં ઉત્પન્ન કરશે. પરદેશીઓ જેઓ હિંદનો કારોખાર ધરાવતા હશે તેમની પાસે હિંદ માટે સ્વરાજની એ પહેલવહેલી માંગણી કરશે. પણ તે કૃષ્ણભૂત કરવાનું મહાન કાર્ય દેવીઓ,

(ગાંધીજીની જમી.)

જુઓ, આ હિંદનો પોતાનો આર્થ પુત્ર, આ મહાત્મા પુરું કરશે. હિંદને પોતાનું સ્વમાન જાળવતાં શીખવશે અને હિંદને સ્વતંત્રતાના પગથીયાંપર મુકી આપશે.

(સર શ્રીરોઝશાહ મહેતાની જમી.)

દેવી ૨—આ કોણ ?

હિંદ માતા—આ મહાન વ્યક્તિ, હિંદુસ્તાનમાં, સિંહની ગર્જનાથી હવે પછા સર્વેને ધુળવનાર સૈકાઓ પછી એક પારસી તરીકે જન્મી, હિંદની સેવા બળવશે. સ્થાનીક સ્વરાજ્યનો પાયો મજબુત કરનાર આ નર, હિંદની રાજદ્વારી સ્થિતિ વધારવા, સુધારવા, પોતાની સમગ્ર શક્તિનો વ્યય કરશે. હિંદુ અને મુસલીમ પ્રજાને રાજદ્વારી હીલચાલમાં બહાર પાડવા બનવું કરશે.

(જમશેદજી તાતાની જમી.)

દેવી ૧—માતાજી, આ નર શું કરશે ?

હિંદ માતા—દેવીઓ, આ હિંદનો સાચો સેવક, હિંદમાં ઉદ્ધોગ હુનરનો પીતા, એજ પારસી કામમાં અવતરશે, હિંદની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવા, હિંદની ઉદ્યોગીક સ્થિતિ મોટા પાયાપર વધારવા, તે માટેની શોધખોળ કરવાનું માન આ પારસીને ફાલે જશે. લાખો ગરીબોને રોજીતું ત્રાધન તે પુરું પાડશે. કરોડોની થાપણ ઉદ્યોગ હુન્નરમાં રોકવાની સરળતા કરશે. હિંદની આર્થિક સ્થિતિ આ મહાન પુરૂષ સુધારશે. પોતાનાં કૃણદ્રુપ લેન્ડમાંથી અનેક ઉદ્યોગીક યોજના હિંદના ભલાં માટે તે રજુ કરશે. દેવીઓ, જે કામ આવા વીર નરો પેદા કરવાની શક્તિ ધરાવતી હોય, તે કામને તેની મુશ્કેલીના વખતમાં સહાય થઈ તેમની માતા થઈ રહેવાની હું મારી ફરજ સમજું છું. મારાં જે બાળકો સાથે આ ત્રીજાં બાળકને પણ હું પાળીશ. મારાં હાથમાં તેમને પણ હિંદુ મુસલમાન વીગેરે કામો સાથે સ્થાન આપીશ.

દેવીઓ—માતાજી તમારી આશા પ્રભુ કૃણીભૂત કરો. તથાસ્તુ.

(અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.)

હિંદ માતા—ઓ મહાભાગર ! હવે તું શાંત થા. તારાં મોજાંઓને પણ શાંતિની નિંદમાં સુવાની રજા આપ, અને જે પારસીઓનો કાફલો આજે હિંદના કીનારાપર લંગર નાખવાની કોશેશ કરી રહ્યો છે, તેમને કીનારે ઉતરવાની સવળતા કરી આપ. તથાસ્તુ.

(અદ્રશ્ય થઈ જાય છે.)

(દરીયો શાન્ત થાય છે.)

[દીવ બંદરે ઇરાનીઓ વહાણમાંથી ઉતરે છે.]

એકજણ—ખીરાદર આપણે ક્યાં ઉતર્યા ?

ખીજી—ખુદાને ખબર, આ કયું બંદર છે ને કોણ મુદક છે.

ત્રીજો—આ કીનારો તો ઠીક માલમ પડે છે, પણ નજીકમાં વસ્તી બીલકુલ જણાતી નથી.

નૈરોસિંગ—ખીરાદરો, આ હિંદુસ્તાનનું દીવ બંદર છે. આપણે હાલ તુરત અહિયાં થોભીશું. અહિંયાંથી સંજનણ બહુ દુર નથી, જ્યાં જાદવરાણા નામે મહારાજા રાજ્ય કરે છે.

એકજણ—આપણે અહિંયાં ગુજરાનનાં સાધન કેમ મેળવશું?

નૈરોસિંગ—ખીરાદરો, આ હિંદુસ્તાનના વસવાટ દરમ્યાન આપણા ગુજરાનનાં સાધન માટે આપણને પરકામના શખ્સો સાથે હરીકાઈમાં ઉતરવું પડશે; હમેશ તેમની સાથે પ્રમાણીકપણે વરતજો, સબ્યતા દેખાડજો, સાહસીક બનજો. તમારા સંસારી રાહરસમોને વળગી રહેજો, તમારી ધર્મ ક્રિયાઓ ચાલુ રાખજો, ટુકમાં જરથોસ્તીઓ, મારા બસ્તેકુસ્તીઆનો તમો જ્યાંબી હો ત્યાં તમારું જરથોસ્તીપણું કાયમ માટે જાળવી રાખજો.

બુઢેહો ધરાની--શાખાશ નૈરોસિંગ દસ્તુર શાખાશ.

નૈરોસિંગ—ખીરાદરો તમારું જરથોસ્તીપણું તમોને દુન્યાની કરોડોની વસ્તીમાં બેલાઈ જતા, નાબુદ થતા અટકાવશે, તમારું જરથોસ્તીપણું તમોને એક કોમ દાખલ બીજી કોમોથી અલગ રાખશે, કાયમ રાખશે. જે ધરતી તમોને આશરો આપે તેનું નીમક ખાઈ તે હલાલ કરજો, ને જરૂર પડે તો જન આપજો, મારા ખીરાદરો ફરીથી કહું છું કે તમારી ભવિષ્યની કિર્તિ, જાહોજલાલી, તમારી આબાદીને હસ્તીનેા આધાર તમારાં જરથોસ્તીપણાં પર, તમારી અસલ ધરાની ખાસીયત ઉપર રહેશે એ ખુબ યાદ રાખજો.

બુઢેહો ધરાની—નૈરોસિંગ ખરેજ હમારાં ખુશનસીબ છે કે તું જેવો ભણેલો કાબેલ દસ્તુર હમારી રાહબરી કરી રહ્યો છે.

નૈરોસિંગ—ચાલો ખીરાદરો વતનને યાદ કરી સર્વે આરામ ફરમાવો.

સીન બીબે.

[ઔરડામાંથી અસફંદીયાર, ગુલેસ્તાન, પીરેન્જ વીગેરે હળવે હળવે બહાર આવે છે, તેવામાં ગુલનાર કાકી દાખલ થાય છે.]

ગુલનાર કાકી—કાં ગીયો પેલો મુઝા નોકર? મુવાઝે મને તડકાંમાં રખડાવી હોસ્પીટલમાં મોકલી ને ત્યાં તો ઢાઇ મલે નહીં. મુવો જો મલે તો મુવાની માથાની તાલકી ફેડી નાખુ.

સવે—આય કાણુ ?

ગુલનાર—(સલામતને જોઇને) આયજ મુવો (છત્રીએ મારે છે.) મુવા કાં છે તારો શેઠ બતાવ. હું જુખી તરસી સવારની દોડયા કરજી. તારો શેઠ ક્યાં ભરાયોછ તે બતાવ નહિ તો મુવાની ચામડી ઉતારી નાખશ.

અસફંદીયાર—ડોસાં કાણુને પુછોછ ?

ગુલનાર—લેવ ! હું જુઢી ડોશી ને એ મુવો જુવાન સહાઠ વરસનો બુચો !

સલામત—ખીયારી કાઇ પાગલ લાગેછ.

પીરેન્જ—મને લાગેછ કે હોસ્પીટલમાંથી ખીયારાં ડોસાં નાસો આયાંછ. માયરે ! મને તો બા ખીક લાગેછ.

ગુલનાર—તે હું શું તુંને ખાઈ'છ કરકું'છ ? એ મુવાઓની વાતમાં પેલા ફુકતાને બુલી ગેઇ. એ કાં ભરાયો હોશે ?
(એમ તેમ જોય છે. કઝેખુશરો ભરાતો ફરે છે.)

ગુલેસ્તાન—જરા ધીરાં પડો માય. તમે કાણુને પુછોછ ?

ગુલનાર—આય કાઇ અસરાફતું ફરજ'દ લાગેછ ખરં. હું મારા ભત્રીજા કઝેખુશરોની કાકી થાઉં'છ ને એ જીભરંને મલવા આવીછ.

સવે—કચ્છેખુશરોની કાકી !

ગુલનાર—હું ! બાવા, કાકી, ગુલનાર કાકી મારું નામ ને મારા કચ્છેખુશરોની શેહાદી કરવા આવીછ.

પીરોળ—પણ કચ્છેખુશરોનાં કાકી તો ક્યારનાં આવી ગીયાં ?

ગુલનાર—એ વળી નવી કાકી કાંઈથી પેદા થઈ નેહું તો ખરી ?

(ખુશરો હાથમાં ખંજર સાથ દાખલ થાય છે.)

ખુશરો—અસ નહીં ખમાતું, મારી ને મરું; એ બન્ને પાપીઓને આજે જીવથી મારી હું આપઘાત કરું, પણ આય બધાનો જમ્બેલો કાંય અહીં ભેજો થયોછ ! છુપઈને સાંભળું તો ખરો.

પીરોળ—કચ્છેખુશરો બોલની બહાર આવતી. તારાં તો એકજ કાકી હતાં તે એ કેમ થઈ ગયાં ?

અસફંદીયાર—કચ્છેખુશરો આ જુવાન ને બુટ્ટાં બૈરાંઓમાં ખરાં કાકી કાણુ તે બોલો બાવા.

કચ્છેખુશરો—જરા થોભો. મને જરા યાદ કરવા દેઓ કે મારાં કેટલાં કાકી હતાં.

ગુલનાર—અરે તું લાંકો વગેરે છોકરા ! આ નવી કાકી ક્યાંથી ઉંચકા લાગે ? નેહું તો ખરી, કાં છે તારી બીજી કાકી ?

અસફંદીયાર—આય શું અહિયાં ઉભાછ. હું એમ પુછું પીરોળ, કે આપણે બધાં બોલ્યેછ ને જુવાન કાકીનો તો સાદ સંભલાતોજ નથી. એને પુછોતી ?

ખુશરો—કાણુ ? મારી ગુલેસ્તાન ! કચ્છેખુશરોની જુવાન કાકી બનીછ ! અરરર તારે આય તો કોઈ ફારસનો ભાગ ચાલેછ, ને ગુલેસ્તાને કાકીનો ભાગ લીધેલો લાગેછ.

અસફંદીયાર—પીરોળ, મેં તો પહેલેથીજ ધાર્યુંતું કે આય તારો પસંદ કીધેલો શેહર તદ્દન રદ બાતલ છે.

ખુશરો—રદ્યાતલ શું ! તદ્દન સડેલું વાળું છે, પણ આય લોકો નાટકનો ભાગ ભજવેછ કે ખરેખર કંઈ ઘોંટાલો છે ?

(કચ્છેખુશરો ને સલામત આપસમાં વાત કરે છે.)

ગુલનાર—એ પેલાં એ નસાખંદાઓ તાંડ શું નવાં પાટીયાં ગોઠવેછ ? આય મુવા નોકરે સવારે મને બનાવીને કહાડી કે મારો કચ્છેખુશરો દુશ્મન તો હોરપીટલમાં પડ્યોછ. હું હાંફતી હાંફતી તાંડ ગેઈ તો મુવા ત્યાં તો મારી મશ્કરી કરવા લાગા ને બેઈજજત થઈ પાછી આવી તો અહિયાંથી તેવાજ ભવાટા છે. આગ લાગે તારા ઘેરને ખારને, સુન્તાં જોતું માઈ ગામ મુકીને અહિયાં શેહાદી કરવા આવી.

ખુશરો—અરે આ ઉમરે બુઢી પરણવા માંગેછ !

અસફંદીયાર—પીરોજ સમજેછ કે ? આ ઉમરે તારાં કાકી સાસુ લગન કરવા અહિયાં આવ્યાંછ. કોણ એને પસન્દ કરશે ?

પીરોજ—પણ હવે આ બુઢી ગુલનાર કાકીને કચ્છેખુશરો કાંય નહિ કાઢી કરતો ?

ખુશરો—પણ સખર ગુલકાકી તો મારા કાકીનું નામ છે પણ આય કંઈ તેવણ નથી.

પીરોજ—કાકાજી મને લાગેછ કે કચ્છેખુશરોનાં પાણી મુવેલાં છે.

અસફંદીયાર—મેં તો તુંને પહેલેથી કહેલું કે પોરીઓ મવાલી છે, તદ્દન રદ યાતલ છે, આય નવી જુવાન બૈરીને આપુને બનાવવા કાકી તરીકે ડેસવીછ.

પીરોજ—મનેથી એમજ લાગેછ, મુવા શેઠ ને નોકર બેઉ લક્ષ્મી છે.

સલામત—વાહરે ઝમાના ! આટલી ભલાઈ કીધી, શેઠની નીમક-હલાલીથી નોકરી કીધી, છતાં હું લક્ષ્મી ! છે મારી કોઈ જોડી ?

અસફંદીયાર--(બાબુમાં) આ નવી બુઢી કાકી કાંથી પુટી નિકલી ! હું
વગર ફેકટનો લટકી ગયો.

ખુશરો--લેઓ આ વળી બીજો મદારી છે. એ મારી બેરીને હંકાવી
જવા માંગેછ, હવે ભરાઈ રહેવામાં સાર નહિ, આ ખંજરની
બીક આપીને કચ્છખુશરો તથા તેના નોકર પાસે ખરો
ખુલાસો મેલવું (બહાર આવે છે.)

ગુલેસ્તાન--કાણ મારો ખુશરો ! જાને મન, જીગરે મન.

ખુશરો--બેલયા, બેવકા છાકરી, પારકા મરદના પાંસામાં આખો
દિવસ બેસી પકડાઈ જવાથી સ્ત્રી ચરીત્ર બતાવી તારું
પાપ છુપાવવા જનને જીગર કરી પુકારેછ, નહીં ?

અસફંદીયાર--અરે ત્યારે તો આ જાને રદ્યાતલ સડો માલમ પડેછ !
સારું થયું હું બચી ગયો ને શેલાદીની માંગણીમાં ઢીલ
કીધી.

સલામત--ને કીધી હતે તો જરૂર તુંને આસડાંનો માર પડતે.

ખુશરો--કચ્છખુશરો હું તો તમને પહેલેથીજ રદ્યાતલ, સરેલાં
વાળું તરીકે જાણતો હતો ને આજના તમારા કામ
પછી મારું તે મત તદ્દન ખરૂં પડ્યુંછ. હું એક બે ને
ત્રણ બોલી મારી આજરો જવાબ માંગુ તે પહેલાં
તમારે કાંઈ ખુલાસો કરવો હોય તો કરો.

કચ્છખુશરો--જી.....

અસફંદીયાર--હું મારી લત્રીજની આજરો જવાબ લેવા ઉભોછ
તેથી નોંધી લેઓ, એક બે ત્રણ.....

ગુલનાર--એ આજ બધું શું થાયછ તે તો જરા મને કોઈ
સમજાવો.

અસફંદીયાર--અરે તુ મુગી મરની ! તેં તો આવીને બધી મારી ગણતરી
ઉંધી વાલી, બે દિવસ મોડી કાંઈ નહિ આવી મુઠ.

ગુલેસ્તાન--મારા વ્હાલા ખુશરો ઉશ્કેરાઈ ના બગો, કચ્છેખુશરો તદ્દન નિર્દોષ છે, હું ખુલાસો કરું.

અસફંદીયાર--લેઓ કચ્છેખુશરો નિર્દોષ છે! ને એવણુ તેવણની વકીલાત કરવા બહાર પડેછ. બન્ને રફ બાતલ લાગેછ. છોકરી મને નહિ ખબર કે તારામાં એટલાં બધાં પાખંડ છે, ચાલો મારાં નસીબ સારાં કે આપણે બચ્યા નહિ તો છુટાછેડા લેવા પડતે ને આખર જતે તે તો જુદી.

કચ્છેખુશરો--વાત એમ બની કે સવારના પાસેના ખુશરો ઓશીસમાં ગયા ત્યારે ઘેરનું બારણું અંદરથી બંધ થઈ ગયું ને ગુલેસ્તાનબાનુ બહાર રહી ગયાં. એક અહરથ તરીકે મેં મારા ઓરડામાં આશરો આપ્યો તેવામાં મારાં અદ-રાયલાં મોહરદાર ને કાકાજી આવી લાગ્યાં, તેઓ એક પારકી ઓરડાને મારા ઓરડામાં જોઈ હલકું વિચારે ને કદાચ કાજ તોડી નાંખે તેથી ગુલેસ્તાનને મારા કાકી તરીકે ઓળખાવી, મામલો નીલાવી લેવા કેશેષ કીધી, પછી ખરાં કાકીએ આવી ભાંગરો ફાડી નાંખ્યો ને સારાં નસીબે આ ઘોંટાળાને અંતમ આપ્યો.

સર્વે--એમ છે?

કચ્છેખુશરો--હા મારા માનવંતો ખરી હકીકત એમ છે.

સલામત--ને હુંબી મારા શેઠના બોલને ટેકો આપુ છું ને કહુંછ કે સાચી હકીકત એમ છે.

ગુલનાર--મુવા તું તો મરીજ રહેજે. તેંજ મને બનાવીને મોકલી. તારો તો હું બરાબર ઘાટ ધડુંછ.

અસફંદીયાર--ચાલો જો એમજ છે તો સૌ સાફ તેનું છેવટ સાફ.

કચ્છેખુશરો--(બાબુમાં) કાકાજી તમારો વિચાર મારા કાકાજી થવાનો હોય તો કાકીજી સાથે વાત છેડું?

અસફંદીયાર--હવે મુંગો મરી રહેછ કે નહિ? પીરોળ કેમ શું વિચાર છે! એ રદ બાતલ સાથની સગાઈ તોડવી છે કે રાખવી છે?

ગુલેસ્તાન--નહિ એન પીરોળ, મારી તો સલાહ છે કે ભાઈ કબ્રેખુશરો સાથના તમારાં લગન થવાં જોઈએ, એ ભાઈ તમોને ખરાં હેતથી ચાહેછ, હું ધારૂંછ કે તમારો સંસાર જરૂર સુખી જશે.

કબ્રેખુશરો--(બાબુમાં) હં હં સલામત, સાંભલી મારી સરટીશીક્ટ ?

સલામત--હા. ખરા દિલની ખુશાલીથી સાંભલી શેઠ, સુખી રહેવો. છે એની કાંઈ જોડી ?

અસફંદીયાર--બ્યારે તમો સર્વેની મરજી છે તો ચાલો કાલે ચાર ચોખા છાંટી દઈ પીરોળને કબ્રેખુશરો સાથે પરણાવી આપું.

કબ્રેખુશરો--(બાબુમાં) ને કાકાજી તમે ?

અસફંદીયાર--(બાબુમાં) કેમ પોર્યા નહી માનતો? પીર મર્દની મશકેરી કરતાં શરમ નહી આવતી? હવે આ ઉમરે પાછો શેહાદી કરું તે કાંઈ શોભે !

સીન ત્રોળે.

[સંબંધનનું મેદાન. ધરાનીઓ ઝુપડાંમાં રહે છે. થોડા ધરાનીઓ જણાય છે. દસ્તુર નૈરોસંગ પણ છે.]

ફારસી ગાયન.

નવ બહાર ગશત—દઉરે ફય ગોઝશત,
 પોર ગાલ ઓ ચમન—ગશત કુહ ઓ હશત.
 લાલેરોખ ફરોખત—જનો દેલ બે સોખત,
 હમચુ આતેશે—પાકે ઝરતોહોશત.
 નેકબતે ખજાન—શોદ છે ગાલેસતાન,
 હમચુ દોરેયે—નગીને તાઝીયાન.
 બોલબોલે ચમન—ચંદ દર મેહન,
 હમચુ પારસી—દુર અઝ વતન.
 દર ખાતેયે—બીગાને ગાન,
 ચંદ, ચાદ કોન—અઝ આશીઆન.
 તા રૂહે ધરાની—દર જનો તને માસ્ત.
 ધરાન, વતને માસ્ત—અય પારસીઆન.
 મોલકી કે ખાકે આન—ખાશદ છે ઓસ્તખાને
 પાકે નીયાગાન—ધસનીઆન.

(સ્પેનતા)

(ઉપલું ગીત ગુજરાતીમાં.)

ખીલ્યો છે નવ બહાર—ચમન અને ગુલઝાર,
 કરે ફુલો બહાર—થી જનો દેલ નેસાર.
 આપે જગર ને જન—થી લાલે ફુલ નેશાન,
 ઝરતોશતી કેબલે ગાહ—તે પાક આતશદાન.
 બદખખતી ના ઝમાને—છાડયું ગુલેસતાન,
 નીડયો ધરાનથી—ઝુમ્મે બીગાને ગાન.

પણ બુલબુલે ચમન—કુપાયું કંઈ કંઈ,
 પારસીઓ મીસાલ—છોડીને વતન !
 પર મુઠકમાં અય દાસ્ત—વસો કાંય હજી,
 ગયા વતનથી દુર—માલો તુંજ તજી.
 જ્યાં સુધી ધરાની—લોહી દોડે કીયાની,
 ધરાન તમનું વતન—અય પારસીઆન.
 જે મુઠકની ખાકે પાક—આપે ન્યાગાનની યાદ,
 તે મુઠક તમનું વતન - ધરાનીઆન !

(દી. જી. ધરાની.)

એક પહેલવાન—ધરાનથી દિંદુરતાન આવ્યાને વીસ વરસ પુરાં થયાં
 છતાં આપણા દિલની ઉમેદ હતી પરવરદગારે પાર પાડી
 નથી. આપણા નુરી કેળવાને તખ્તનશીન કરવા તથા
 આતશકહેદ આધવાનું આપણું વચન હતું પાર પડ્યું
 નથી, તે માટે રાત દિવસ મને વીચાર આવે છે.

બીજો પહેલવાન—ખીરાદર તું કહેજ તે ખરું છે. દસ્તુર નૈરોસંગ તમારો
 શું વિચાર છે ? ધરાનસાહેબે તખ્તનશીન કરવાનું
 આપણું વચન ક્યારે પાર પડશે ?

નૈરોસંગ—ખીરાદરે વચન છે, તમારા ધર્મ તરફના ભક્તિ-
 ભાવને, તમારા ઇમાનને. ઓગણીસ વરસ દીવમાં વસી
 આપણે હાલમાં ગુજરાતના સંજ્ઞન શહેરમાં આવી વસ્યા
 છીએ જ્યાં “જાદવ રાણા” નામે એક દિંદુ રાજકર્તા
 રાજ કરેછ તેઓ આગળ હમોએ સર્વે હકીકત અત્યાર
 અગાઉની રજુ કરી છે ને અહિંયાં વસવાટ કરવા માટે
 તેની રજા પુછાવી છે. ખુદાનું ચાહવું હશે તો પહેલું
 આતશબહેરામ સંજ્ઞનમાંજ સ્થાપી આપણા નુરી કેળ-
 વાને તખ્તનશીન કરશું.

એક—સાહેબ અત્રેના દિંદુ રાજ તરફથી કાંઈ પેગામ લઈ
 જે માણસો હાજર થયાં છે ને તમોને મળવા માંગેછ.

મંજાણ શહેરમાં ધરાનીઓ મુપડાં બાંધી રહેલા છે જ્યાં બહુવ રાણા તરફથી દુધનો હાંડો ભેટ આવે છે.

નૈરોસંગ--હાજર કરો. (એ હિન્દુઓ હાજર થાય છે.)

હિંદુ--આ શહેરના રાજપતિ નામદાર મહારાજ સાહેબ બદલ રાણાના હુકમથી આ ચીટ્ટી ને દુધનો ઘડો હાજર કરું છું ને પહોંચ માટે અરજ કરું છું.

નૈરોસંગ--દુધનો છઠ્ઠાછલ ભરેલો હાંડો ને દરબારમાં હાજર થવાનું આમત્રણ ! જરૂર કાંઈ ભેદ છે.

એક પહેલવાન--સેંકડો ઈરાનીઓ માટે આટલો નાનો દુધનો હાંડો ! એમાંથી ડાણ પીશે ને ડાણ રાખશે ?

નૈરોસંગ--જરૂર બદલરાણાને તેનો પ્રધાન બુધ્ધીવાન છે. ખીરાદરો, જરથોસ્તીઓની અફલ, બુધ્ધીની આ કસોટી છે. (વિચાર કરેછ.)

[પોતાની આંગળીની વીંટી કાઢી દુધના તામરામાં નાખેછે.]

ભાઈઓ, આ દુધનો તામરો તમારા મહારાજ સાહેબને હમારી દુવા સલામ સાથે પાછો પુગાડજો ને કહેજો કે દરબારમાં હાજર થવાનું આમત્રણ હમો સ્વીકારીયે છીયે ને જરૂર હાજર થઈશું.

(હિંદુઓ જાય છે.)

એક પહેલવાન--દસ્તુર નૈરોસંગ આ દુધના તામરામાં વીંટી નાંખી તમોએ પાછો કાંય મોકલ્યો ?

નૈરોસંગ--ખીરાદરો, આ દુધનો તામરો છઠ્ઠાછલ ભરી મહારાજાએ મોકલ્યો એવું આપણને કહેવા કે એના રાજ્યમાં વસ્તી ઘણી છે ને પરદેશીઓ માટે રહેવાને, વેપાર કરવાને કે ગુજરાનનાં સાધન મેળવવાને જરા જગ્યા નથી. માટે આપણે અહિંયાંથી ઉઠાંગરી કરી કાંઈ ખીજ રાજ્યમાં જવું.

ખીજ--ને તમોએ વીંટી નાંખી તેનું કારણ ?

નૈરોસંગ--મેં દુધના તામરામાં વીંટી નાંખી મોકલી છે કે જેમ એક વીંટીથી કાંઈ દુધ તામરામાંથી છલકાઈ બહાર પડ્યું નથી, તેમ આપણી સંખ્યા એટલી થોડી છે કે જેમ

વીંટી બેમાલુમ-તામરામાં બેસી ગઈ છે, તેમ આપણે
એની વસ્તીમાં, એના રાજ્યમાં સમાઈ જશું, ને કંઈ
મુશ્કેલી કે અગવડ તેની રૈયતને કે રાજ્યને પહોંચાડશું નહિ.

એક—શાખાશ ! ધન્ય છે, નેરોસંગ, તારી અફલ હુશીયારીને !
આફીન છે તારી દાનેશમંદાને ! જરૂર આ તારી બાહો-
શીથી બદલવાળાને તેનો પ્રધાન ખુશ થશે, તેની દરબારમાં
જરથોસ્તેઆની નામના વધશે, ને જરૂર તે આપણને
આશરો આપી અહિંયાં વસવા માટે દરેક સગવડ કરી
આપશે.

સીન—ચોથો.

[ખુશરોની કાકી દાખલ થાય છે. ખુશરો ને ગુલેસ્તાન
વાતમાં બીજી બાજુએ ઉભાં છે, તે વાત કરતાં અંદર
જાય છે. બીજા બધા એકમેક સાથે હસીને વાત કરે છે.]

[સલામતની નજર પહેલ વહેલી નવાં આવનાર ખુશરોનાં
કાકી પર પડે છે.....]

સલામત—અરે આ કાણ ? (આંખો ચોળે છે) તજ, આગળ
આવી ગઈ તેજ ડાસી, કચ્છેખુશરોની કાકી; પણ કેમ બને !
તે તો અહિંયાં ઉભાંચ (ગુલનાર કાકીને બતાવી) તો
એકની બે કાકી કેમ થઈ ! શું મારા શેઠની બે કાકી છે ?
તો એ વાત શેઠે છુપાવી કાંય ? શેઠની બે કાકી ભલે ને
હોય, પણ શેઠના નસીબમાં બે બૈરી નહી હોય તો ઠીક,
આ બીજી કાકીને જોઈ જરૂર પીરોજન ને એનો દાધાબલ્લો
કાકો મારા શેઠનું ઘર છોડી જશે ને કચ્છેખુશરોને વહી
પાછું બીજી બૈરીની શોધમાં નીકળવું પડશે. પણ કાંઈ
બહાનું કાઢી જો પાછી આ બુઢીને અહિંયાંથી નહસાડું
તો મારા શેઠની આબરૂ રહે. મારો શેઠ પરણ્યા પછી
પંદર કાકીનો ભત્રીજો થાય તો પરવા નહી પણ હમણા
વધુ કાકીઓ નહી જોઈએ.

[સલામત ખુશરોની કાકીને બાજુમાં લઈ જઈ હળવેથી કહે છે]

સલામત—ડોસાં કેમ પાછાં આયાં ?

ગુલકાકી—લે તે પાછી નહિ આઉં તો કાં જાઉં ?

સલામત—(બાળુમા) જહાનમમાં.

ગુલકાકી—મુવા મને છેતરી ખોટી ઇલાણી આપી રખડાવી કેમ ?
ઠીક છે હું તારો બરોબર ઘાટ કરું.

સલામત—હવે કાકીજી ખુદા ખાતર મારા શેઠનો પીછો છોડો,
એવણુને હાલ તુરત બીજાં કાકીની જરૂર નથી.

સલામત—બીજાં કાકી ! અરે મુવા હું તો એની એક પુરી
ઝોવાઈ નવાઈની કાકી છેઉં.

સલામત—(બીચ પાડી) ઝોહો ઝોવાઈ નવાઈની કાકી છેઉં.

અસફંદીયાર—એ આય સલામત ત્યાં ડોણ સાથ શુકતેગો કરેછ !

પીરોજી --આય વળી નવાં ડોસાં ડોણ ? રખે કએખુશરોનાં ત્રીજાં
કાકા હોય !

ગુલકાકી—અરે નારે માય કએખુશરોની હું સિવાય બીજી કોઈ કાકી
બી નહિ ને માસી કે પ્રુઈબી નહિ, હુંજ એની એક
પુરી ઝોવાઈ નવાઈની કાકી થાઉં.

સલામત—(બાળુમાં) લેવ એક અહિંયાં કહેછ કે હું ઝોવાઈ
નવાઈની, બીજી તાંહ કહેછ કે હું ઝોવાઈ નવાઈની. રખે
બંને ભાડુતી કાકાઓ હોય ! મારા શેઠને કાંઈ પુછવું નહીં
પડે, કદાચ નકલી કાકીનો ભાગ ભજવવા બંનેને શાખવી
તૈયારબી કીધી હોય !

પીરોજી—ડોસાં તમારું નામ શું ? તમે ડોણને પુછોછ ?

ગુલકાકી--જી વાત એમ છે કે ખશડની હું કાકા થાઉંજી, મારું
નામ ગુલકાકી.

સર્વે—ગુલકાકી ! (ગુલકાકી ડોકું ધુણાવેછ.)

અસફંદીયાર—આય વળી ત્રીજાં કાકી ભત્રીજાને મળવા આયાંછ !
(કેખશરો તરફ ગુસ્સે થઈ) હુઝ્યા, બદમાસ, પાછ, હરામ-
ખોર વળી હમોને ઠગ્યાં ?

ગુલકાકી—જીવોની માય, વાત એમ છે કે ખશરું ઘેર શોધવ
હું આવી તે આય મુવા મુસલમાન નોકરે મને ખોટી
દધાણી આપી ગલીએ ગલી રખડાવી થાકવી નાખી, એ
મુવાને તો ફાંસી દેઉં તોજ ખરી.

ગુલનાર કાકી—એજ મુવાએ મનેથી હયરાન હયરાન કાઢી. મુવા જુદાં
મનીખોને સતાવતાં શરમ નહિ આવતી ?

અસફંદીયાર—(ગુસ્સેથી દાંત કચકચાવી) સલામત !

સલામત—(નમનતાઈથી હાથ જોડી) હ હુઝુર.

અસફંદીયાર—વળી આ નવી કાકીમાંથી મને તારાં કારસ્તાન
જણાયછ, જરૂર કાંઈ દાલમાં કાલું છે. કેમ શેડીયા (કેખશર
તરફ ફરી) તમે કાંઈ ખોલતા નથી, કાકીને બેટતા નથી?
હું એમ પુછું કે નવાં કાકીને તમે કોટી કાંચ કરતા
નથી ?

પીરોજા—કાકાજી એ નોકર અને શેઠ બંને નંદ બાતલ છે, હું તો
ફસી. (રડે છે)

[સલામત ને ગુલકાકી આપસમાં વાત કરેછ.]

કએખુશરો—અરે પીરોજા એમ જરાજરામાં તું રડી શાની પડેછ ? હું
ખર કહુંછ કે હું આ ડોસાને ખીલકુલ ખોલખતો
નથી, એવણુ મારાં કાકી છેજ નહિ. કાકાજી આય તો
કાંઈ ગલેપડુ કાકી છે તેને કોટી કેમ કરે ?

અસફંદીયાર—ખરાં કાકી નથી તો નક્કી કાકી હમોને દગવા તેંજ
તૈયાર કીધાં હોશે. જીવાન શુલેસ્તાનને નક્કી કાકી
બનાવી કોટી કરતોતો, હવે આ જુદાં કાકીને કોટી
કરતાં શરમ લાગેછ કેમ ? ના શરમા, એ કાકીઓને

અગલગીરી કીધી તેમ હવે ત્રીજાં કાકીને પણ હેત પ્રીતથી મલ. બાવા એવશ્યનેથી રાજી કર, તારી મતલબ કાઢ.

સલામત—અસફંદીયાર શેઠ, કાકીને કોટી કરવાનો દરેક ભત્રીજાને જન્મસીધા હક છે તે તમારાથી ના નહિ પડાય.

અસફંદીયાર—(ડોળા કકડાવી) સલામત તું મુગો મરી નહિ રહેતો કેમ? મારી ખાતરી છે કે આ ભોળા જીવાનને આડે અવગે રસ્તે તુંજ ઉતારેછ. તુંને ધરમાંથી પહેલાં કાઢવો પડશે.

સલામત—(બાજી) લેઓ હું મારા શેઠને આડે રસ્તે ઉતારું છું ! હું શેઠની આખર કેમ રાખું છું તે તો હું ને મારો શેઠજ જાણીએછ. છે હમારી કાંઈ જોડી ?

પીરોજી—કાકાજી, આય ભાકુતી કાકીઓ ઉભી કરવામાં એજ મુવાનો હાથ હોવો જોઈએ, મારો કએખુશરો તો બીલકુલ ભોળો ને નિર્દોષ છે.

સલામત—(બાજીમાં) લેવો સમજો કએખુશરો નિર્દોષ છે ને સલામત સૌ કસુરવાર છે, ભલાંતી દુન્યાજ ક્યાં છે ?

ગુલકાકી—(અસફંદીયાર પાસે આવી હાથ પસવારી) બાપા એ આય બધાં કાણુ છે? મારો ભત્રીજો કાં છે? તમે તેને આલખોછ કે?

અસફંદીયાર—(બાજીમાં) બધી ખાટીખટ વાસ મારેછ, દુરજ ઉભી રહેતી ! ડોસાં, વાત એમ છે કેખશરોનાં તો એકજ કાકી, તે તો ક્યારનાં આયાં, મલ્યાં, ભેટયાં ને નવાં જીનાંથી થઈ ગયાં. જીવો સાંમે ઉભાંછ તે !

ગુલકાકી—તો એ કાંઈ ઠગારી કાકી હોશે બાવા.

ગુલનારકાકી—એઈ ડોસી મોહું સંભાળીને બોલ, તુંને મારી પરથી આવારું, ક્યારની દમ મારીને મુગી ઉભી રહીછ. મુઈ

મારા ભત્રીજાને ગદ્દે પડવા આવીછ નીકલ અહિંયાથી.
સલામત આ ઠગારીને બહાર કઢાડ.

(ખુશરો ને ગુલેસ્તાન દાખલ થાય છે).

ખુશરો—આય વળી ત્યાં બધાં સાથે મળી શું ગુફતેગો કરેછ,
જોઈયે તો ખરાં (ગુલકાકીને જોઈ) કાણુ ! મારાં ગુલ
કાકી ! ઓ કાકીમાય, તમે ક્યારે પધાર્યાં ? મને
લખ્યુંબી નહિ ? (કોટી કરેછ).

સર્વે—કાણુ ? ખશરૂનાં કાકી !

સલામત—હા, હવે તમે બધાં મારો જહેરની કાકી, કે કોઈ નહિ
રહે બાકી. જોયું કે કાકાજી (ખશરૂ ગુલકાકીને કોટી
કરેછ તે બતાવીને) આય દરેક ભત્રીજાનો કાકીને
કોટી કરવાનો જન્મસીધ હક !

ગુલકાકી—બાવા બોલોતી, માય કેહોતી કે ગલેપકુ કાકી, કાંઈ
વધતી ઓછી રહી ગઈ હોય તો કાઢો ગુલકાકીની
સાકી બાકી.

પીરોજી—પણુ ગુલકાકી તમે ખશરૂનાં કાકી ઉતાં તો કેખશરૂનાં
કાકી થાવો એમ કાંય બોલતાં તાં ?

અસફંદીયાર—અરે પીરોજી હવે મને સમજણ પડી એવણુ છે તે
“કે” ની સાથે ખશરૂની કાકી બોલે ને આપરે છે તે
“કેખશરૂ” ની કાકી સમજ્યે.

પીરોજી—અરરરર ત્યારે બધી કચુબર આય “કે” અક્ષરે વાળા.

સલામત—કાકાજી તમે હુશીયાર ખરા પણ હવે તમે રીધારો.
અહિંયાં ત્રણ કાકીઓ પોતાના ભત્રીજાઓને સંભાળશે,
તમેબી કેથે નજર દોઢવી ઠેકાણે પડી જાવ કે
કેખશરૂનાં ચોથાં કાકીજી આવે ને તેને એ બેટ.

કચેખુશરો—કાકાજી સલામત કહેછ તે ધ્યાન પુગાડવાજોગ છે.

અસફંદીયાર—ચુપ, છુટ્ટા માણસ સાથ અદબથી વાત કરતાં શીખો.

ખુશરો—ચાલો સૌ સારું જેનું સેવટ સારું. મારાં ગુલકાકી મને લાંબે વખતે મળ્યાં.

[ખુશરો ગુલકાકીને, કેખશર ગુલનાર કાકીને, પીરોબ ગુલેસ્તાનને ઢાટી કરેછ. સલામત અસફંદીયારને ઢાટી કરવા બયછ તે હસેલી કાઢેછ.]

ગાયન.

આજે હમે અદરાયા
કાલે તો હવે પરણવાનાં—

શેહાદીમાં હમને બુલતા ના
પરણીને પરતાતા ના—ટેક.

સંપથી રહેજો, મુખ બહુ જોજો
ધરાંપરાં બહુ કરતાં ના—કાલે.

સીધો સાદો અહસ્થ બની, ગુજરશ સીધી જાંઘી,
ઐરી લાયો કેવી હું, છે તમારી પસંદગી.—ટેક.

દીકરો મારો ઝાલ્યો શ્યાણ, છે કેવો હુશ્યાર,
ઐરી તો ફાંકડી લઈ આયો, મુખી થશે સંસાર.

કેમ તમારો શું વિચાર?

સીન પાંચમો.

(જાદવ રાણાનો દરબાર.)

[હિન્દુ દરબારનો દેખાવ.]

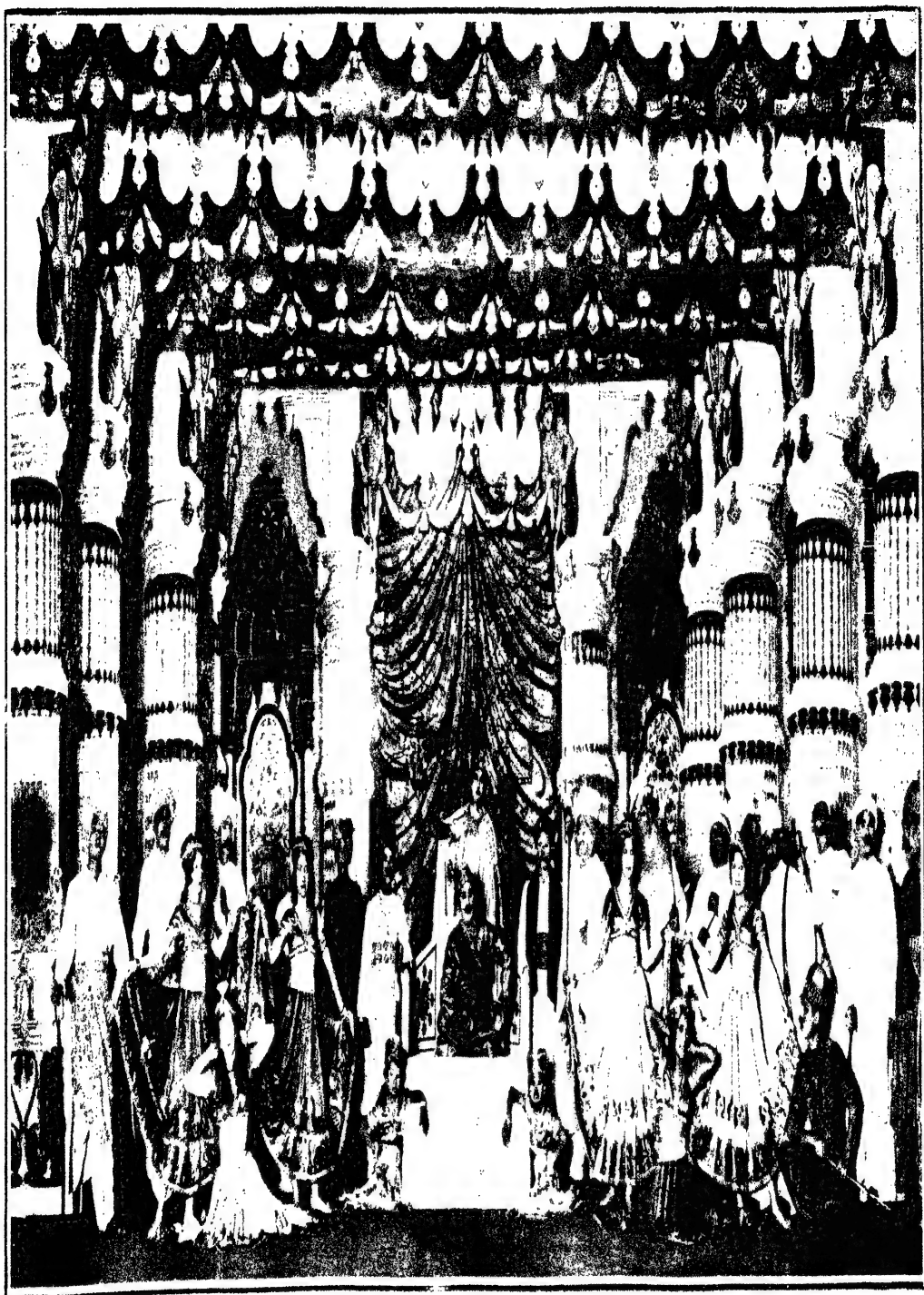
જાદી રાણા—પ્રધાનજી, આ પરદેશીઓનો નવો ટોળો આપણા રાજ્યમાં વસવા આવ્યો છે તે કાલુ છે, ક્યાંથી આવ્યો છે, શા માટે આવ્યો છે, તમોને કાંઈ ખબર મળી ?

પ્રધાન—હા, મહારાજ હું તેમની પુરી ખબર રાખી રહ્યો છું, તેમની ઠીક પરીક્ષા કરી રહ્યો છું. (બે હિન્દુઓ દુધના તામરા સાથે હાજર થાય છે.) કેમ શું ખબર લાવ્યા છો ? દુધનો ઘડો એઓએ ન રાખ્યો ? પાછો કેમ મોકલી આપ્યો ? બોલો તમોએ શું જોયું તેનું વર્ણન મહારાજ સનમુખ રજુ કરો.

હિન્દુ—મહારાજ, આ દુધનો ઘડો જોઈ થોડો વખત તેઓ વિચારમાં પડ્યા, પછી તેઓમાંના એકે જે વડો ધર્મગુરુ જેવો જણાતો હતો તેણે પોતાની વીંટી આ ઘડામાં નાંખી અને તે પાછો લઈ જવા હમને હુકમ કર્યો, એટલે હમો તે પાછો લઈ આવ્યા.

પ્રધાન—ઠીક. આ પરદેશીઓમાં કાંઈ ખરો યુધ્ધીવાન માણસ જણાય છે, કારણ ઘડામાં વીંટી નાખી તેને એવું કહેવાડયું છે કે જેમ વીંટીથી દુધને અલવલ આવી નથી તેમ તેઓના વસવાટથી આપણને ખીલવાનું કારણ નથી. તેમને દરબારમાં બોલાવી આપણે તેમની પુરી પરીક્ષા લઈશું, ખાત્રી કરશું ને પછી જવાબ આપશું.

હિન્દુ—આ પરદેશીઓ. બહુ જોરાવર ને યુધ્ધીશાળી માલમ પડે છે. તેમનો દેખાવ ધાતકી નહિ પણ માયાળુ જણાય છે, તેમનું કુળ હિંદુ માલમ પડે છે, તેઓ.....

મંજારના જાદવ રાણાની દરબાર.

લશ્કરી—હવે બસ કર. મોટી પરીક્ષા કરવાવાળો આવ્યો. (ખીચ પાડીને) જોરાવર છે ને બુધ્ધીવાન છે, દયાળુ છે ને માયાળુ છે. મહારાજ મારી તમને અરજ છે કે એ કમદેશીઓને આપણા દેશમાંથી હાંકી કાઢવાનો મને હુકમ આપો. હું આપનું ફરમાન તુરત બળ લાવીશ. અહિંયાં આપણી દૈયત માંડમાંડ પોતાનું પુરું કરી શકે છે તેમાં એ પરદેશીઓને કાણ ખાવાને આવશે ?

પ્રધાન—સેનાપતી સાહેબ, જરા ધીરજ રાખીયે. પરદેશીઓને મહારાજ સનમુખ હાજર થવાનું આમંત્રણ કીધું છે અને તેઓ હમણા આવતા હશે.

ચામદાર—નામવર તેઓ હાજર છે.

પ્રધાન—રજુ કરો.

[નર્થોસંગધવલ ને આઠ દશ બાડા ઉંચા ઇરાનીઓ હાજર થાય છે, જેઓને જોઈ દરબારીઓ, રાજા, પ્રધાન વગેરે ઠંડા થઈ બચે છે. દસ્તુર નર્થોસંગ દરબારમાં દાખલ થતાં ગાદીપર બીરાજેલા બદીરાણાને આશીષ દે છે.]

નર્થોસંગ—રાજ રંગ તુજ અમર તપો, અમર રહો સુખ ધામ—
રિપુ રંજે પુર રહો, કિરતી ચમકે મુદ્દામ.—૧.—

બૂગ બૂગ જવો સુખમે સદા—ન્ય વિન્ય ન્યરાજ
હમ ગરજવંત અભાગીયા, પરદેશી મો'તાજ.—૨.

(કીસ્સાએ સંબંધન.)

બદીરાણા—હે ! પરદેશી અભાગીયા, કાણુ દેશ શું ગામ—
રંગ રૂપે ગોરા ને બળીયા, (તમ) દીસો છો પુર હામ.—૧.

હે ! ચતુર-ચાતુર ગરજવંતા, શું ધર્મ શું નામ,
શું કરશો સંબંધના, રહી વસીને કામ.—૨.

(કીસ્સાએ સંબંધન.)

નૈર્યાસંગ—સલામત રહેા રાય તારૂં તખ્ત,
 રહેા તારૂં કાયમ રોશન અખત.
 બયાન શું કરૂં હાલ કમબખ્તીનો,
 સીતારો હમારો છે અરગશ્તીનો.
 વતન છે હમારૂં, મુલક ઇરાન,
 અવલાદે, છઠ્ઠાએ, નૌશીરવાન.
 બળમાં છિએ હમ ફત્તમ સમાન,
 શસ્ત્રો હમારાં છે તીરો કમાન.
 તલવાર, ખંજર ને ગુરજ ગદા,
 હમારી કમરપર રહે છે સદા.
 દિલે દયાળુ, સખરમે શુરા,
 વચનના સાચા ચકીતના પુરા.
 ધરમને થકી છોડી છે સર ઝમીન,
 અરબથી થઈ છે પામાલ દીન.
 જુલમગારોથી હમ ભટકતાં થયાં,
 લઈ બાગ બચ્ચાં રખડતાં થયાં.
 હમારે પડી કાને એવી ખબર,
 કે રાજ છે સંજ્ઞનનો દાદગર.
 હમારા ધરમની ધરી દિલદા ૪,
 હમોને પનાહ દે, ઓ સરતાજ.
 વસી હ્યાં બનીશું સદા તાબેદાર,
 કદમપર કરીશું જીવને નેસાર.

(કીસ્સાએ—સંજ્ઞન. ધ. ન. ૫.)

બાદીરાણા—હે પરદેશીઓ, તમારી હકીકત સાંભળી મને તમો ઉપર
 અત્યંત દયા ઉપજે છે. મારી રાજધાનીમાં વસવા માટે
 તમો ઇચ્છા કરી રહ્યા છો એ ખરૂં, પણ પરદેશી-
 ઓને હમારા દેશમાં વસવા દેવામાં ભારે જોખમ
 સમાયેલો છે. છતાં જો અમુક શરતો કબુલ રાખી તમો

અહિંયાં વસવાટ કરવા રાજ હો તો તમને મારા રાજ્યમાં
રહેવાની તક આપવાને હું તૈયાર થઈશ. બોલો તમે
હમારી શરતો માન્ય રાખશો ?

પ્રધાન—મહારાજ, આપનું કહેવું તદ્દન વ્યાજબી છે. મને પણ
આ પરદેશીઓ માટે દયા ઉપજે છે. આપ નામદાર જે
શરતો સુચવો તે પ્રમાણે તેઓ વસવાટ કરે તો ભાઈબંધ
પ્રજા તરીકે આપણે તેમને સહાય કરી શકશું, તેમનાં
સંકટ ટાળી શકશું. બોલો ભાઈઓ તમે હમારી શરતો
કબુલ કરશો ?

નૈર્યાસંગ—મહારાજ—

જમે છે ભાત એકો પણ, મટાડવા ભુખને ભુખ્યો,
પુરે છે પેટનો ખાડો, બની ઉપકારી તે દુખ્યો.

ઉઘાડા અંગને ખાતર, મળે જો વસ્ત્ર ફાટેલું
અનેક આભારથી લેશે, ગમે તેવું તે હો મેલું.

ગરીબ મહોતાજને જો મળે, શુકરાના કરી ખાય છે,
સૌની કસોટીનાં દીન, એમજ પુરા થાય છે.

ભીક્ષુક બની આવ્યા હમે, ભીખ તમારી માંગવા.
શરતો સૌ કબુલ રાખશું, છુટ આપો ધર્મ પાળવા.

સેનાપતિ—ભીક્ષુકોને ભીખ કદી માંગ્યા પ્રમાણે નહી મળે.

પ્રધાન—મંજુર કરો જો શર્ત તો, વસવાટ કરો આવી ભલે.

એક ઇરાની—આવ્યા હમે આ હિંદમાં, તજ વતન ઇરાન,
ભારતવાસી શ્રદ્ધા રાખો, ન થઈશું બેઈમાન.

બીજો ઇરાની—હિંદતણી કિર્તીને કાજ, કરશું જશવંતા કામ,
પડખે રહી હિંદ માતને, સુખ દુઃખમાં આવશું કામ.
“સુખ દુઃખે આવો કામ,” એ ધર્મનું છે ફરમાન,
ધર્મ હમારો જળવાય તો, હિંદ માટે દઈશું જાન.

ત્રીજો ધરાના—ધર્મ થકી વતન મુક્યું, છોડ્યો અયશઆરામ,
ઉમીદ હમારી એકજ છે, સ્થાપાયે આતશબહેરામ.

નૈર્યાસંગ—મહારાજ, અગરજો હમને હમારા માઝદયશ્ની ધર્મ
પાગવાની છુટ તમારા રાજ્યમાં મળે તો હમો તમારી
દરેક શરતો કબુલ કરવા તૈયાર થઈશું.

બદીરાણા—પ્રધાનજી, આ પરદેશીઓને આવકાર આપનાર ગાયન
રાજની વીરાંગનાઓ પાસે ગવાડો તેટલાં હું શરતો માટે
વિચાર કરું છું.

ગાયન.

ભલે સૌ સજ્જનો શૂરા, હમારે આંગણે આવ્યા,
સાસાની વંશના વિરા, હમારે આંગણે આવ્યા.
વધાવીએ ફુલ મોતીડે, કુમ કુમ ભાલપર ધરતા,
મોઘેરા મહેમાન મધુરા, હમારે આંગણે આવ્યા.
હિંદુસ્તાનનો સંબંધ તમારો સદા અવીચલ રહે,
હમારા થાય કોડ પુરા, હમારે આંગણે આવ્યા.

શબ્દર.

ભવિષ્ય વાણી એવી થાય છે, તમો માટે નીરંધાર,
ઉજવળ કીર્તી પામશો, પરમાર્થ કરી હજાર;
ઉદયોગ, ભક્તિ સખાવતથી પ્રકાશશો ઠામેઠામ,
હિંદુસ્તાનમાં રેહશે અમર જરથોરતીઆનું નામ.

(મુન્નીબાઈ.)

નૈર્યાસંગ—મહારાજ તમારા રાજ્યમાં રહેવા માટે તમો નામવર
હમો સાથ શું શરતો કરવા માગો છો તે સંભળાવશો
તો હમો તમારા ઉપકારી થઈશું.

(દુહો—રાગ દેસ.)

બદીરાણા--અરેરે હાલ જોઈ તમનો, દિલ મારું જળજળે.
ચાહો રહીશ ખનવા તમો, શરતો કબુલો આ પળે—૧.

(૩૫૬.)

તથા શસ્ત્ર સંગ તીરો, કમન્દ—સમશીર ગદા બાજુ કરો,
ભાષા તથા ઇરાનની—ભારતની મુખે ધરો—૧.
પહેરવેશ તમ નર નારના, બદલી હમારા તમ કરો,
ખોલીયા છો મુખથી જે જે, તેજ ઉચારી આચરો—૨.
વળી વેશવાળ વિવાહ પ્રસંગે, કામ ક્રિયા ધારજો,
હંમેશ સંધ્યાકાળે તમ, આશીર્વાદ દેવારજો—૩.
શરતો કબુલી સર્વતમ, વસજો તમે સંજનમાં,
ખોલી કહો તમ ભેદોને, હોય ધર્મના જે ધ્યાનમાં—૪.

(ક્રીસ્તએ સંજન. ધ. ન. ૫.)

એક ઇરાની—

દરખતોંન સોદરેહ દર બર કરદેહ ખુદ બર સોંને ઝરતોસ્તી,
બે હર બી બીન ફેરજોંન આતેશે સુજોંને ઝરતોસ્તી.
અઝીઝા અખતરે ઇરાંન હોમાયૂન બૂદોહમ રૌશન,
બે ગઈદાન તો કે બોદ દઉરોંન હમી દઉરોંને ઝરતોસ્તી.
ચુ દર પીરામને એક્ઝીમે સોસોંન ખઈમે ઝદ તોઝી,
તઝલઝોલ નોગેહાન એફતોદ દર એવોંને ઝરતોસ્તી.
ચુ દીદંદ ઇન બલારા અહ્લે ઇરાંન ઝદ ફૂચીદંદ,
ઝે ખોકે પોકે ખુદ યકસર બે હેંદુસતાન ઝરતોસ્તી.
મનેશ, ગુગેશ, કોનેશ રા પાક ગરદોંન ગરતો મીખોઝી,
કે ગરદી રસ્તે એ આસુદે દર વોજદાને ઝરતોસ્તી.
બેગદે અનહક ઝમોંની દર સોતુરે સફહેયે ગરદુન,
બેબીન દોનેશ્વરોંન રો યક બે યક હયરોંને ઝરતોસ્તી.
સઝદ ગર તેશ્નેગોંને મઅરફત હમવારે ગરદોંનંદ,
નફસહા તોઝેહ અઝ સર ચશમેયે બુશોંને ઝરતોસ્તી.

(હુસેને દાનેશ).

તરબુએ—

સર્વ જાણે અને દરખતોએ એક જરથોસ્તી મીસાલ પોતાના તન
ઉપર સુદરેહ પેહુયો છે. જ્યાં નઝર કર્યે ત્યાં જરથોસ્તીઓનો
જલકતો આતશ રોશન થઈ રહ્યો છે.
ન્યારે ઇરાન સરઝમીનનો સેતારો ખુલંદ અને રોશન હતો ત્યારે
હકુમત આસમાન તરફ જતી હતી જે હકુમત જરથોસ્તી હતી.

ન્યારે સાસાનીઓની સઘતનતની અંદર અરખોએ પોતાનો તંબુ ઠોક્યો
 ત્યારે એકાએક જરથોસ્તી મેહલને ધરતીકંપ મીસાલ આંચકો લાગ્યો.
 ધરાનીઓએ ન્યારે આ બલાને આવતી જોઈ ત્યારે કુચકરી અને
 પોતાના પાક વતનને છોડી જરથોસ્તીઓ હિંદુસ્તાન આવ્યા.
 તારા વીચાર, વચન અને કામોને પાક કર, જે તું ચાહતો હોય કે
 જીવનમાં એક ખરા જરથોસ્તી માફક તું અઝાદ અને આસુદો રહે.
 આ દુન્યાના સફાતી સીમાંમાં ન્યાં ગમે ત્યાં થોડો વખત ફરી લે, અને
 જોઈ લે કે એકે એક દાનેશમંદો જરથોસ્ત અને જરથોસ્તીઓથી
 કેવા અચરત છે.

નોંધ જ્ઞાન માટે તરસ્યાઓને લાઝમ છે કે હમેશાં જરથોસ્તી
 ઝરાનાં ઝવકતાં પાણીથી પોતાના જીવને તાગ્ન કરે.

(દી. જી. ધરાની).

ગાયન.

સર્વે ધરાનીઓ—

શરતો તમારી છે કબુલ, ઓ સંજનના રાજપતી,
 રૈયત તમારી થઈ રહીશું, ઓ ભારતના ભૂપતી.

(અંતરો.)

આપ ધર્મની છુટ હમને રાજા હમારા છે તમે,
 કોલ હમારો આપીએ, કરશું હિંદની સેવા હમે.
 ધર્મ હમારો માઝદયરની, તેનેજ રહીશું હમે વળગી,
 સંજનમાં આતશબહેરામ ખરથાવી, કરશું આતશની બંદગી.

હિંદમાતા—

ભલે પધાર્યા તમ હિંદમાં, કરજો સેવા તમ ભારતની,
 “કિરતી મેળવજો હિંદમાં,” આશીષ છે હિંદ માતની.

સર્વે ધરાનોઓ— (ગુફલુ પર પડી).

માતા તમે છે હિંદના, માતા હમારાં આ દીનથી,
 કોલ વફાનો આપીએ, નીભાવશું યકીનથી.

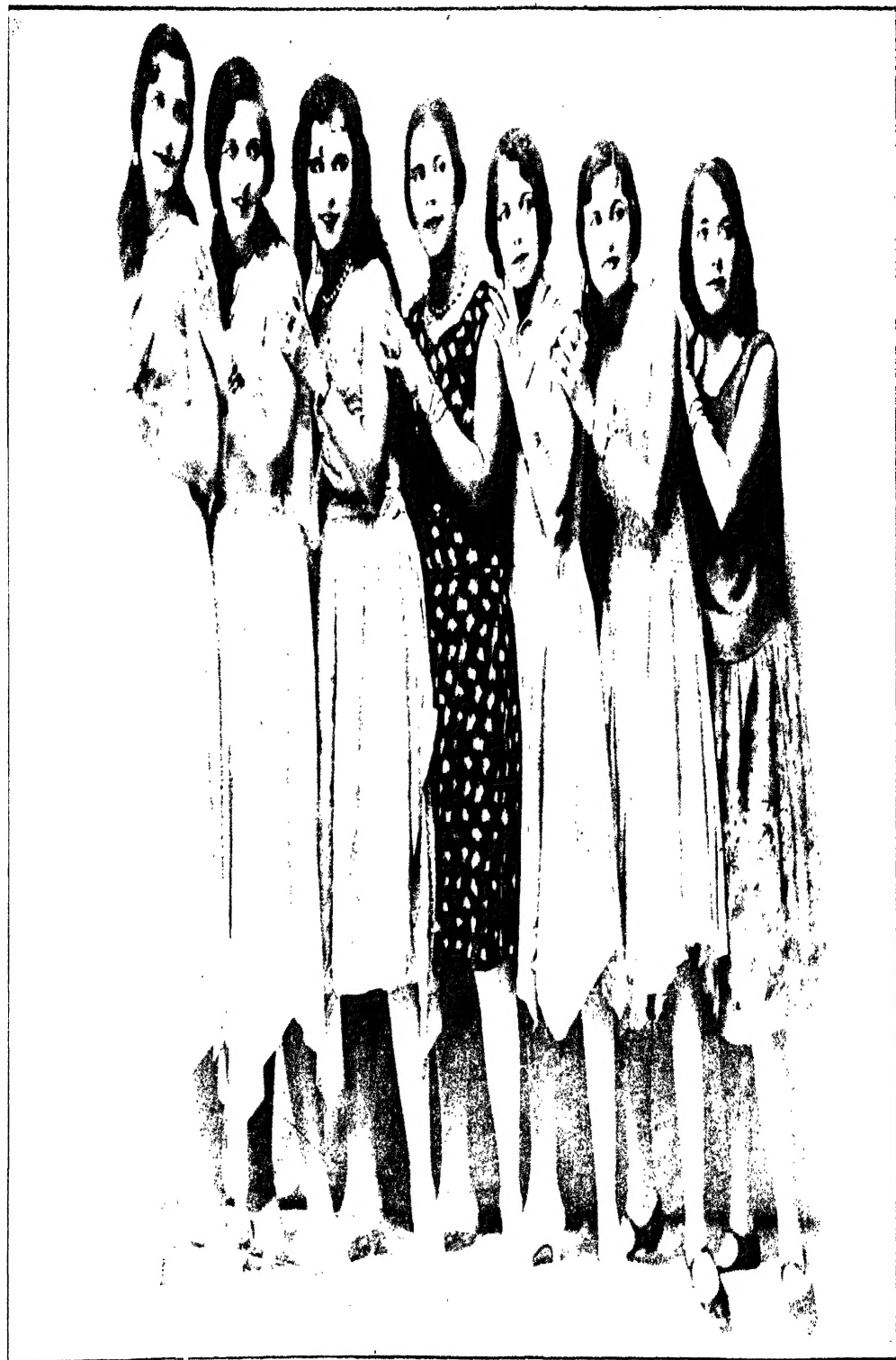
હિંદ માતા—

ઉઘોગ હુન્નર તમ હિંદના, ઉમંગથી ઉપાડજો,
 ગરીબ હિંદ દેશનું ધન, તમે દેશમાંજ રખાવજો.

[સીનરી ટ્રાન્સફર થાય છે.]

ફૂંપ.

ખેલમાં ભાગ લઈ રહેલી એક્ટ્રેસીસ.

આ પુસ્તક મી० જનશંભાઈ ડોસાલાઈ નાઈપેલયાલાએ ધી કમરશીપલ
પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, ૧૧, કાવસજી પટેલ સ્ટ્રીટ, ડાદ, મુંબઈ મંવે
છાપ્યું છે, તથા મેસર્સ. ધી માદન વીથેટર્સ, લીમીટેડ,
એ મુંબઈ મંવેથી પ્રગટ કર્યું છે.
